

Trianoni tanulságok – mai lehetőségek

mottó helyett:

Nem győztesekre és legyőzöttekre van szüksége a 21. századi Európának – hanem a nyelvi, felekezeti, nemzeti és lokális különbözőségben egymást megbecsülő, öntudatos polgárookra. A trianoni göresöt a lelkekben is fel kell oldanunk. Ennek egyetlen módja van: az egyenjogúságon, egyenrangúságon alapuló tisztességes párbeszéd, a partneri viszony.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Csallóköziek!

Köszönöm a szervezőknek a megtisztelő felkérést.

Átérzem a súlyát ennek az alkalomnak. Erősen hiszem és vallom: ezen a számunkra szomorú napon nem a szenvedélyek felkorbácsolására, nem is távolságtartó, hűvös történelmi értékelésre van szükség, hanem az elkötelezett, s egyben józan gondolkodásnak az ideje van. Igen, meggondoltan, józanul kell mérlegelnünk, hogy elkerüljünk egy újabb „trianoni” sokkhatást.

Szemléletmódomat, mondandómat nyilvánvalóan befolyásolják, sőt meghatározzák azok a személyes és közösségi élmények, tapasztalatok, amelyeket életem során szereztem.

Innen, Királyfiakarcsáról nézve egy viszonylag távoli helyről, Gömörországból érkeztem. Egy kis falut, Baracát vallhatom szülőfalumnak. Azt a falut, ahol mára zömmel cigánymagyarság él, amely az egy főre eső néprajzkutatók, mártírpedagógusok és parlamenti képviselőjelöltek számában bizonyosan országos listavezető. Itt kezdtem iskolába járni, Tornalján fejeztem be az alapiskolát, Kassán, a „magyar ipari”-ban érettségiztem, s Budapesten szereztem bölcsészdiplomát 1977-ben.

Az Úr hazaszóltott. Voltam muzeológus Rimaszombatban (amíg a Mečiar-kormány „fel nem mentett” és utcára nem küldött), egyetemi oktató Nyitrán, óraadó középiskolai tanár a Tompa Mihály Református Gimnáziumban, jelenleg pedig a Református Tudományos Gyűjtemények mb. igazgatójaként tevékenykedem. 7 éve szerkesztem a „Gömörország” c. folyóiratot, s több civil szerveződésben is jelen vagyok. Majd 30 éve vagyok cselekvő részese a szlovákiai magyar közéletnek.

Szülőföldem földrajzi képét, múltját és jelenét tekintve különbözik a Csallóköztől. Származását, életmódját tekintve talán sokszínűbb a magyarsága, amely évszázadokon át igen szoros kapcsolatban élt a szlovák és német szomszédaival. Mindezt nem önmotogatósi késztetésből bocsájtottam előre, hanem azért, hogy éreztessem mondandóm indítékait és egyes hangsúlyait, hogy érthetőbb legyen az a Trianon-kép, amelyet vázolni szeretnék. Mert Trianon ugyan csak egy van, de 1920. június 4-ének az értelmezése, megélése sokféle. Másként élte meg az a magyar, aki egyben gömöri vagy csallóközi, mást jelentett a falusi parasztember és a városi polgár számára – a nem magyarokról már em is szólva.

*

Az emberiség történetében a hatalmi viszályokat lezáró békekötéseknek, paktumoknak se szeri, se száma. Az Európa sorsát meghatározó újabbkori nagyhatalmi döntések közül említhetném példaként a Napóleoni-időszakot lezáró, 1815. évi bécsi kongresszust, az 1878-ban tartott berlini konferenciát, az 1938-as müncheni egyezményt, a második világháborút lezáró, 1947-es párizsi konferenciát, vagy az 1989-es kelet-európai változásokat megelőző nagyhatalmi paktumokat.

Ezek sorába illeszkedik az első világháborút lezáró Párizs környéki békerendszer, s ez utóbbi részeként számunkra, magyarok számára az 1920. június 4-én aláírt trianoni diktátum is. Az utóbbi ugyan egyesek, a kedvezményezettek szeretik békeszerződésnek nevezni, ám fogalmazzunk pontosan: hatalmi döntés volt.

Egy ideje az Európai Unió polgárai vagyunk. Jövőre megszűnik a határellenőrzés a magyar-szlovák határon. Hogy az új helyzetben hogyan tudjuk érdekeinket érvényesíteni, nem csekély mértékben rajtunk is múlik.

*

Trianont nem tudjuk meg nem történné tenni!

1920. június 4-ének azonban voltak előzményei és vannak máig ható következményei is! Megítélesem szerint nekünk – a tanulságok levonása és jövőbeni céljaink kitűzése és elérése érdekében – ezekről jóval többet kellene szólnunk.

Elsősorban mindkét érintett félnek, tehát nekünk magyaroknak, s szlovák barátainknak is szembe kell nézni bizonyos tényekkel.

A szlovákságnak jót tenne, s a szlovák-magyar kapcsolatoknak hasznára válna, ha gondolkodói szembesítenék azzal, hogy az ezeréves magyar elnyomás egy hamis mítosz csupán. A feudalizmus évszázadai alatt a nemzeti élmény helyett a

rendi állapot és a felekezeti hovatartozás, az alkotó értelmiség esetében pedig a honosságot kifejező „hungarus”-illetőség volt az azonosságtudat meghatározó része. A nemzeti identitás előtérbe kerülése a polgárosodás velejárója volt.

Szűkebb hazám, Gömörország szép és tanulságos példákat tár elénk az említettekre nézve. Egyet említek mindössze, a szlovákság által olyannyira fájón felemlegetett oktatáspolitikai területéről.

Nagyróceán alakult meg az első szlovák tanítási nyelvű, evangélikus felekezeti gimnázium 1862-ben, s ennek részeként utóbb tanítóképző is. A kétnyelvű bizonyítványokra olyannyira érzékeny szlovákiai magyar füleknek tán meglepően hangzik, de igaz: az említett gimnáziumban kizárólag szlovák nyelven állították ki a bizonyítványokat. Ugyanezen városban ez időtájt az evangélikus és római katolikus egyház által fenntartott elemi iskolában a magyart még idegen nyelvként sem oktatták. Hogy miképpen egyeztethető ez össze az állítólagos ezeréves elnyomással?! Sehogyan!

A 19. század utolsó harmadától azonban a helyzet lényegesen megváltozott. A nagyrócei gimnáziumot (a meglévő két másikkal együtt) bezárták. Ettől kezdve a szlovákságnak egyetlen saját tanítási nyelvű középiskolája sem volt Magyarországon!!! S ezzel egyidejűleg elemi iskolái is egyre ritkultak. A Trianont megelőző félszázad, a leplezetlen magyarosítás bizony sok okot adott a velünk általában rokonszenvező, kulturálisan, mentalitásban hozzánk oly közel álló, a magyar művelődésnek megannyi kitűnő elmét adó szlovákságnak a tőlünk való elidegenedésre.

Trianont követően aztán mindent visszakaptunk – kamatostól. Itt sem szabad azonban megfélemlíteni arról, hogy a korabeli szándékok többségét a tényleges hatalmat kezében tartó Prágában fogalmazták.

Szlovákiai magyarként hangos szóval kell(ene) elmondanunk, világgá kiáltanunk: a 2. világháborút követően bennünket, szüleinket, nagyszüleinket sújtó kollektív büntetés éppoly rasszista ízű volt, mint a holokuszttba torkollott zsidóüldözés. Nem odázható el az ártatlanul meghurcolt nemzettársaink erkölcsi és méltányos anyagi kárpótlása. Ez nem alapvetően gyakorlati politikai, hanem morális kérdés!

Trianon, előzményeivel és következményeivel együtt nem csupán számunkra, magyarok számára trauma. Éppúgy rágódnak rajta a látszólag nyertes szlovák barátaink is. Megbékélésre van szükség, hogy az elkövetkező korszak ne legyen egyikünk számára sem vesszőfutás.

A Trianon palotában olyan döntést hoztak 1920. június 4-én, amely igazságtalan volta mellett egyben gyalázatos megcsúfolása volt a népek önrendelkezési jogáról hangoztatott fennkölt elveknek. Ezt a döntést nem a szlovákság hozta, hanem nagyhatalmi, geopolitikai érdekek határozták meg. A következményeit máig nyögjük – egykori győztesek és vesztesek egyaránt. Az akkori döntést eleink fájó szívvel tudomásul vették ugyan, de azt elfogadni nem tudták. És nem tudjuk mi sem.

Az eltelt 86 esztendő alatt a többségi nemzet sem kiköpni nem tudott, sem lenyelni nem volt képes bennünket. Ott vagyunk a torkában. Mindkét érintett fél érzi: valamit tenni kell!

A szlovákiai magyar nemzetrész egy kényszerközösség, egy igazságtalan nagyhatalmi diktátum következménye. Egyes részei jelentősen eltérő hagyományok örökösiként sorolódtak egymás mellé. Az Ung vidék és Bodroghöz, a Cserehát, az önmagában is sokszínű Gömör, az Ipoly és Garam-mente, Csallóköz, Mátyusföld és a Nyitra-vidéki sziget az egymásra utaltság és 86 év közös történelme ellenére is megannyi egyéni, sajátos, egymástól eltérő színt jelentenek. Súlyos kérdésként áll előtűnk annak a megválaszolása, mennyiben indokolt ennek a kényszerközösségnek tudati közösséggé való transzformálása. A kérdés és dilemma súlyát egyetlen mozzanattal szeretném csak példázni. A „szlovákiai magyar holokauszt”-ot, amely szlovákiai magyarként legmeghatározóbb közös élményünk, s talán a leginkább lehetne egységteremtő jelképe, lényegében máig nem sikerült sem az irodalomban, vagy a művészet más területein, még kevésbé a köztudatban közös mítosszá lényegíteni.

Az MKP-nak az elmúlt két választási időszakban való kormányzati részvétele kétségtelenül erősítette a szlovákság és magyarság közti bizalmat. Vannak azonban dolgok, amelyekről nem mondhatunk le, s nem halogathatjuk azok felvetését: ezek közé tartozik az öngazgatás különböző formáinak átgondolt megfogalmazása, következetes igénylése és érvényesítése.

Két mozzanatot emelnék ki a ránk váró kihívások közül. Ezek:

1. Az évszázadokon át csiszolódott, természetes igazgatási egységek teljes semmibevevélével kialakított, magyar szempontból kifejezetten diszkriminatív közigazgatási rendszer átértékelése, a lokális identitást és összetartozást erősítő területi egységek kialakítása.

2. A jogok és kötelességek összhangjának megteremtése a nyelvhasználatban. Mert mit ér az, ha én ugyan használhatom anyanyelvemet, de a formailag az én szolgálatomra hivatott közalkalmazott nem köteles ismerni azt!?

*

A trianoni traumát egyszerre szükséges kezelni a hatalomgyakorlás minden szintjén, azaz összeurópai, országos, regionális és helyi szinten, s ugyanakkor kívánatos ezek összehangolása. Ha valaki országos parlamenti szinten képviselheti a szlovákiai magyarságot, mindennek tudatában kell, hogy legyen!

Igényeink megfogalmazása mellett, a megbékélés avagy kiegyezés érdekében keresnünk kell a szlováksággal az összekötő szálakat, meg kell találnunk a közös nevezőt. A rimaszombati születésű költő, Győry Dezső sorai jutnak eszembe: „s végre egyszer úgy szeretni, hogy másnak ne fájjon soha!”

Engedjék meg, hogy arról is szóljak, hogyan próbáljuk mi Gömörben feldolgozni, „felülírni” a trianoni traumát.

2005. június negyedikén, tehát kerek egy esztendeje, s éppen a trianoni emléknapon egy nyilatkozatot tettünk közzé Sajógömörön, amelyben egyebek közt ez olvasható.

„Összhangban az európai irányzatokkal, szűkebb hazánkban, Gömörben is a regionális öntudat folyamatos erősödése tapasztalható. Ezen törekvések kiteljesítésének a jegyében:

*mi, európai polgárok, civil kezdeményezésként, ezennel bejelentjük azt a szándékunkat, hogy egy pángömör jellegű, azaz az egész gömöri régiót átfogó polgári társulást hozzunk létre. Társulásunknak a **Gömörország-Gemersko-Gömörland** nevet szánjuk.*

Országunkat az egyesült Európa eszmeiségére, a hajdani Gömör és Kis-Hont vármegyének, illetve alkotórészeinek csaknem évezredes létére és hagyományaira alapozzuk. Az örökség vállalásával és fejlesztésével a régió jövőjének érdekében kívánunk tevékenykedni. Országunk képzelt határai az egykori vármegye határaival azonosak, függetlenül a mindenkori állam- és igazgatási határoktól.

Országunk nem állam, nem politikai szervezet, a mindenkori pártpolitikán felül és kívül kíván állni. A maga nemében az első virtuális európai ország [...]

[...] Országunknak voltaképpen annyi „fő” városa van, ahány gömöri település. Ennek a meggyőződésnek a jegyében igyekszünk minden települést bevonni az együttgondolkodásba. A jelképes főváros címe azonban mindenképpen az egykori vármegye első, s egyben névadó központját, Sajógömört illeti.

Hívjuk és várjuk sorainkba mindazokat, akik számára az országalapítás ügye, a régió jövője fontos, érdekében tevélegesen tenni kívánnak.“

Tudjuk, az út, amelyre léptünk, hosszú, s korántsem autópálya-minőségű: vannak köves részei, vannak sáros szakaszai, völgyei és emelkedői. De elindultunk rajta egy képzelt jövő felé, a megbékélés irányába. Még kevesen vagyunk, de bízzunk benne, hogy soraink egyre gyarapodnak.

Ennek érdekében megjelentettük a *Gömörország* c. könyvet, s nem csupán magyarul, de szlovákul is (*Gemersko*), hogy ne beszéljünk el egymás mellett, hogy mód és lehetőség legyen az értelmes párbeszédre. Teljes egészében nyilván nem alkalmazható mindenhol a fentebb vázolt elgondolás, de némely eleme talán másutt is hasznosítható.

A Gömörország projekt egyszerre hivatott szolgálni a magyar egységet, illetve a magyar-szlovák kapcsolatok erősítését.

A trianoni békediktátum következtében hazánk a szülőföldünkre zsugorodott. Ma az a feladat áll előttünk, hogy a házává nemesedett szülőföldet újra világgá tágítsuk. Hogy csallóközikeként és gömöriként, a szlovákiai magyar nemzet-részen belül, s egyben az egységes és oszthatatlan magyar nemzet tagjaként megtaláljuk a helyünket Európában.

*

Nem csupán geopolitikai és gazdasági vonatkozásai vannak Trianonnak. A lelkekben is fel kell oldani a trianoni görcsöt. Nem csupán a kövekkel kicövekelt államhatárokat kellene átlépni, hanem azokat a határokat is, amelyek bennünk húzódnak, s amelyek egyébként embervoltunk természetes tartozékai.

Pünkösöd van, a szentlélek kiáradásának ünnepe, a a keresztények / keresztények ünnepe – akik ugyanakkor magyarok és szlovákok, csallóközikek és gömöriek, s mindahányan egyben európaiak is. Vajha megérintene a szentlélek egyesítő ereje mindannyiunkat!*

B. Kovács István

* Elhangzott Királyfiakarcán, a trianoni emléknapon 2006. június 4-én

Egy pünkösdi hét krónikája

Búvó otthoni táj

Búvó otthoni táj. Kicsinyke falvak patakok ezüst csíkján, dombok ölelésében, melyeknek taréján erdők harapják az esti eget. Sugdolódzó mezők, hátukon hullámszik az élet, a kenyérnekvaló, majd mocsár, szende fűzfák árnyéka mögött rétek, zsombikos, lápos, hol nyájak legelnek csendeskén.

Ide jössz haza, költő? Hazaérsz-e? Van-e ott haza még, ahol értik a hexametert is – te magad kértded. Van haza még!

Idejöttödben bronzarcodra hol eső hullt, hol a Nap verte azt. Akarat volt, mi erősen hívott ide téged, ide, honnan neved választottad, ide, hol ősök csontja máig korhad, ide, hol néhány nyár erejéig volt érkezésed éltedben hazajönni.

Ki tudta eddig, hogy egy kis gömöri falucska, Nemesradnót ihlette a XX. század egyik legnagyobb magyar költőjének választott nevét? **Radnóti Miklós** hazaér egykori gyökereihez, visszatér Gömörbe. Nemesradnóton szobrát avatják. Szép, komoly fiatalember néz bele a nyugvó napba, hullámos haját, a rakoncátlant, még a bronz sem tudja korában tartani. Öröm lesz és ünnep, megbolydul egy kis falu, egy vidék, keresve magában a kapaszkodókat, hogy önmagát rántsa ki az elfeledettségéből.



A püspökladányi műteremben

Radnóti hazaér. Néhány nap múlva innen, a Balog patak mellől is vigyázza majd az ő szeretett szülőföldjét, inti a nemzetet gondolkodásra, megbékélésre, értékek megtalálására és megőrzésére. Ott fogja figyelni a falu mindennapos életét, az úton átsuhanó autókat, az olykor-olykor megálló tisztelgőket.

Szobrot állítani nagy felelősség. Miként szobrot ledönteni is. Kifejezése egy értékrendnek, mércéje a polgári helytállásnak. Gömör a maga befogadó és integráló szerepét sok-sok évtizedre elfelejtette, elvesztette. Ez a befogadó és

integráló szerep egykor a magyar és a szlovák szellemi élet bázisává emelte ezt a vidéket. Hogy ezt a szerepét újra megtalálhassa, már megtörténtek az első lépések. Az egyik ilyen lépés, hogy költők kapnak szobrot e vidéken. Előbb Petőfi, most Radnóti. Mindkettőjüknek e vidékhez való viszonya egyértelmű. Most kultuszuk erősödik. Mert hazaértek, ha szoborformában is. Jelként kell, hogy ott álljanak. Gömör a múltból a jövőt építi. Nagy ívet rajzol, melynek mérőpontjai Petőfi és Radnóti.

Biztos kezet a jövő megrajzolásához! Az irány szép, az ív pompásan ragyog.

Szászi Zoltán

*

május 21 (vasárnap)

A szoboravatáson megjelenteket **Ádám Zita** üdvözölte, s ő irányította a szoboravató ünnepséget, amelyet a következő szavakkal vezetett be:

Tisztelt megjelentek!

A hagyományokat tisztelő, a gyökereikhez ragaszkodó, az emberi hovatarozás fontosságát valló és vállaló virtuális – és ugyanakkor nagyon is valós – Gömörország népe a mai napon azzal a céllal teszi tiszteletét **Pósa Lajos** szülőfalujában, Nemesradnóton, hogy emléket állítson egy másik nagy magyar lírikusnak. Annak a Radnóti Miklósnak, akinek születése is mementó volt, a kettős tragédia megmérgezte életét, s akinek halála figyelmeztetés az utókornak. Két halott mellől jött a világra, s egy elaljasodott és elfajult kor hóhérai végeztek vele. Rövid életébe két világégés is belefért. S kevés volt benne a béke, a nyugalom, a feloldódás. „Oly korban éltem én a földön,...” – írja egy helyen, de ugyanakkor biztat: „a reményt ne add fel, ember: „Ő tartis ki addig lélek, védekezz!” , „...de hisz lehet talán még! A hold ma oly kerek!”

Családjától a Glatter nevet örökölte, az édesapja szülőhelyére emlékeztető nevet a húszas évek végén kezdte használni. A magyar irodalomban a klasszikusok között foglal helyet. Nevével Gömör, Nemesradnót, a nemzet nagyjainak emléket állítók is bekerülnek egy nemzet emlékezetébe. S az emlékezet kötelez: megőrizni, továbbadni, tisztábban és igazabban, mint kaptuk. A költő hazaszeretetből, krisztusi tisztaságból mércét állít nekünk – a hűség, a tisztán maradás meghaladhatatlan mércéjét – s ha figyelünk rá, nem hallgat el. Mert, mint az általa idézett **Náhum** próféta mondja: „... akit egyszer az Úr elküldött, nincs kora annak, s nincs nyugodalma, a szén, az az angyali, égeti ajkát.”

A hálás utókor, Nemesradnót, Gömörország és a magyar Európa Radnóti Miklóstra emlékezik, megjelöli a helyet, az emlék helyét, hogy a felejtés múltjon el. Így lesz Radnóti egyszer európai, magyar, gömöri és nemesradnóti.

Őrizd, Uram, a lélek útjait!

Gömörország himnuszának meghallgatása után Radnóti Miklós *Nem tudhatom* c. híres versét **Balázs István**



Tóth Elemér • Mács István felvétele

adta elő. Ezt követően Csáky Pál, Tóth Elemér és B. Kovács István együttesen leplezték le a szobrot.

Nemesradnót önkormányzata nevében **Tóth Elemér** polgármester köszöntötte a szoboravatásra összegyűlteket.

Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Megjelent Vendégeink!

Engedjék meg nekem, hogy úgy a magam, mint a nemesradnóti önkormányzat nevében a legnagyobb tisztelettel és sok-sok szeretettel üdvözöljem minden kedves vendégünket határon innen és túlról.

Ismét nagy napra virradt Nemesradnót község lakossága. Egy olyan napra, amelyre sokáig fogunk emlékezni.

Két évvel ezelőtt, amikor ugyanitt, az iskola homlokzatára felkerült Radnóti Miklós emléktáblája, csak a legmerészebb álmainkban fordult elő, hogy itt neki szobrot is fogunk állítani. S lám: az álom valósággá vált. Gondos előkészítő munkával, együttműködéssel sikerült elérnünk, hogy ma itt, Nemesradnóton leleplezhetjük Radnóti Miklós első felföldi szobrát. Elmondhatjuk, hogy ez a szoboravatás az összefogás ékes példája, mert a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társaság és a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület kezdeményezését falunk polgáraitól a Szlovák Kormány elnökhelyetteséig sokan felvállalták és együttesen azon munkálkodtak, hogy ez a mai ünnepség megvalósulhasson. Büszkeséggel tölt el bennünket az, hogy Radnóti Miklós em-



Balázs István • Gecse Attila felvétele

lékét, szellemiségét tovább ápolhatjuk. A felavatandó szobor jelképezi azt, amit ő mindig is hangoztatott: Mindegy, hogy milyen nációhoz, felekezethez tartozol, egy a fontos: maradj meg embernek!

Az emlékmű leleplezése után (balról): B. Kovács István, Csáky Pál, Tóth Elemér
Gecse Attila felvétele

Köszönöm a figyelmüket!"

A költő Előhang egy monodráma-hoz c. versét **Koncz Károly György** tolmácsolásában hallgathatták meg a jelenlévők.

Csáky Pál miniszterelnök-helyettes ünnepi beszédében egyebek közt hangsúlyozta: „Nagy adósságot törlesztettünk ma, hiszen tartozunk ezzel Radnóti Miklósnak, akinek az ősei éltek itt. Örülök, hogy kormánytámogatásnak köszönhetően mára állhat annak a nagyságnak a szobra, akit az akkori politikai örület ki akart szorítani a nemzetből és magyar kultúrából. Hála a sorsnak, eredménytelenül, hiszen a nagy művész, a tiszta szellem elpusztíthatatlan. Az olyan nagyságoknak, mint Radnóti volt, a hatalom legfeljebb az életét veheti el, a műve ellen semmit nem tehet”. A miniszterelnök-helyettes megjegyezte azt is, hogy Petőfi, Márai és Radnóti szlovákiai szobra után bízást jöhetnek majd a többiek szobrai is, „akiknek emlékét őrizzük, s akiknek nagyságát szintén meg kívánjuk jelölni”.

Őt követően **B. Kovács István**, a szoborállítást kezdeményező és azt megszervező *Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás* elnöke tartott ünnepi beszédet.

„Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nem szokványos ünnep ez a mai! Radnóti és a radnótiak egymásra találtak.

A Rimaszombat és Vidéke polgári társaság, valamint a *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület* elnökeként Radnóti Miklós első felföldi szobrának avatásakor egyetlen kérdést szeretnék érinteni: azt nevezetesen, hogyan és miért került ide ez a szobor?

*

A történet 1988 őszén kezdődött. Akkortájt, elhagyva a rimaszombati *Gömöri Múzeumot*, **Juhász István** mérnök meghívására Rimaszécsen dolgoztam a mezőgazdasági



B. Kovács István • Mács István felvétele

szövetkezetben, ahol egy dél-gömöri tájházat terveztünk létesíteni. Folyóiratot is alapítottunk *Szécsi Szó* címen. Ebben jelent meg az első híradás Radnóti Miklós gömöri gyökereiről – nem sokkal korábban kiadott *Naplója* alapján akkori kollégám, **Bettes István** adott hírt róla.

2004-ben egy holokauszt-emléktúra keretében bejártuk azt az útvonalat, amelyet 1940 nyarán a Runyában élő unokanővérét, **Meiszter Klárát** felkereső Radnóti Miklós és neje, **Gyarmati Fanny** is abszolválta. Lénártfalából, a vasútállomásról indultunk, s ellátogattunk Hanvára, Runyába, Rimaszécsre és Radnótra. Az említett év őszén pedig felavatuk itt, Nemesradnóton azt az emléktáblát, amely ma is látható az iskola falán. Ekkor fogant meg a gondolat, hogy szobrot is kellene állítani a költőnek.

És ma szobrot avatunk.

Az év elején egy kedves bp-i ismerősöm azt kérdezte tőlem: hogyan lehetne elérni azt, hogy a radnótiak, az itt élő paraszt- és cigányszármazású magyarok tudatában Radnóti Miklós elfoglalja az őt megillető helyet? Felvetése kapóra jött.

Hogy miért, ahhoz egy kis magyarázat szükséges.

Tavaly jelent meg egy kiváló monográfia Radnóti Miklósról, amelyben utalások vannak családjá származására, sőt, a költő sajátkezűleg készített családfája is megtalálható benne. Ez utóbbiból és más forrásokból kiderül, hogy apai ágon nagyapja, **Glatter Jónás** Rozsnyón született, a közeli Uzapanyitról házasodott (amelyet **Kodály Zoltán** tett halhatatlanná a „panyiti halastó” c. népdal révén), apja, **Jakab** apja pedig itt, Nemesradnóton látta meg a napvilágot. Arra az ismert adatra is hivatkozik a monográfus, hogy a költő unokanővére a közeli Runyában volt birtokos. Ugyancsak ismert volt már korábban, hogy járt a költő Dobsinán és Krasznahorkán is. (Utóbb **Danis Tamás** a „Gömörország” c. folyóiratban írt a dobsinai kapcsolatról.) Megjegyzem, számos életrajzi vonatkozás vár még felderítésre.

Nos, mindezek ismeretében és ellenére azt írja az életrajz tudós szerzője, hogy a Glatterként született Miklós költői nevét apja egykori működési helyéről, a Maros mellett fekvő, néhai Kis-Küküllő vármegyei Radnótról vette. Ráadásul épp a kezemben volt a HVG januári száma, amelyben Radnóti Miklós zsidó azonosságtudatáról jelent meg egy írás, amely újfent az erdélyi Radnótot említi a névválasz-

tás kapcsán.

A kis kitérő után tehát válaszom a Radnóti befogadásával kapcsolatos fentebbi felvetésre valahogy így hangzott: ha majd a magyar értelmiség tudatáig eljut, hogy Glatter Miklós nem az erdélyi település, hanem a Balog-völgyi Nemesradnót után választott magának költői nevet, okkal feltételezhető, hogy a radnótiak is elfogadják, magukénak tekintik a 20. század egyik legnagyobb, s talán legrokonszenvesebb magyar költőjét. Az út nem lesz rövid, ám az első, határozott lépéseket, az emléktábla és a szobor állításával mindenesetre megtették. Részünkről, gömöri értelmiségiek részéről jó, megnyugtató érzés, hogy az alapokat lerakhattuk, az irányt kijelölhettük.

*

És most a szoborállítás egy másik tanulságáról szólnék röviden. A tragédiákkal terhes 20. század során a zsidóság eltűnt erről a vidékről (is). Alapjaiban átrétegződött maga Nemesradnót is. Az egykori büszke kismemesek leszármazottai, köztük a legszeretettebb magyar költő, a mára szoborra merevedett, méltatlanul és igaztalanul agyonhallgatott Pósa Lajos atyafisága ma már számbeli kisebbségben él itt. A magyar iskolát, amely mögöttünk áll, napjainkban kizárólag cigány-magyar gyermekek látogatják.

A párhuzam a zsidó származású Radnóti és a cigány származású magyarság között szinte megdöbbentő, kísérteties. Arra int bennünket, hogy a kirekesztést és szembeállítást sugalló „vagylagos” felfogás helyett, miszerint vagy roma valaki vagy magyar, vagy zsidó vagy magyar, a befogadó, közelítő „és” kötőszó használata a helyénvaló. Ahogyan Radnóti Miklós egyszerre vette tudomásul zsidó származását és vallotta, vállalta magyar voltát (határozottan elhárítva minden, faji alapon építkező „akolyszemlélet”-et!), éppúgy lehet az ember egyszerre cigány és egyben magyar, gömöri és egyben európai. A kérdés súlyos, akár egy történeti visszatekintés keretében értékeljük, akár a lehetséges jövőkép részeként vizsgáljuk. Tájjainkon a cigány-magyarság a jövő egyik legfőbb letéteményese. A zsidó származású, felnőttként rekatolizált, magyarságát a legnehezebb körülmények közepette is következetesen vállaló, származása miatt mégis mártírhálalt szenvedett Radnóti Miklós példája örök memento a számunkra. Arra int bennünket: fogadjuk el egymást a magyarságban! Legyen ez a szobor ennek a jelképes intésnek és figyelmeztetésnek kőbe vésett, bronzba öntött jele!

*

Végezetre szeretném bemutatni az emlékmű alkotóit, **Gyórfi Lajos** szobrászművészt Püspökladányból és **Varga Imre** bronzöntő mestert Karcagról. Régi ismerőseink, barátaink ők, **Izsó Miklósnak** Rimaszombatban álló Petőfi-szobrát is ők álmodták újra. A szövegkiválasztásban **Szászi Zoltán** volt segítségünkre. **Gaál Lajosnak** is köszönöm az önzetlen támogatást. A tisztelet és megbecsülés hangján kell szólnom a radnótiakról. Megható és biztató az a hozzáállás,



A szoborkompozíció és alkotói. • Mács István felvétele

amelyet megtapasztalhattunk a szoborállítás folyamán.

Kedves radnóti szomszédok! (Baracciként talán szabad ezzel a megszólítással élnem.)

Nemesradnót ma példát mutató. Ez a példa messzire mutató. Szívemből kívánom, hogy a visszajelzéseket is megtapasztalják. Hogy felfigyeljenek erre a szebb napokat is látott tájra, annak jobb sorsra érdemes, törekvő népére. Kívánom, hogy úgy legyen!

A koszorúzás során a meglelt társadalmi, kulturális szervezetek, intézmények és önkormányzatok képviselői rótták le tiszteletüket a szobor előtt.

Az ünnepség a Szózat hangjával ért véget.

A szoboravatást követően a meghívott vendégek Rimaszombatba indultak, az Európai Protesztáns Magyar Szabadegyetem Akadémiai Hetének megnyitójára.



A baracai alapiskola képviseletében Kovács Csilla igazgató és Lovas Róbert asszisztens koszorúzott • Gecse Attila felvétele



Szesztay Ádám, a Magyar Köztársaság pozsonyi nagykövetségének kulturális titkára • Mács István felvétele



A szobor mellett elhelyezett bazaltkövek egyikén az apai ágon gömőri gyökerekkel rendelkező költőtől olvasható egy idézet, a másikba pedig annak a családfának a kiegészített változatát vésték, amelyet a költő rajzolt naplójába 1938-ban. • Mács István felvétele

Akadémiai hét

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Basel) 1969-ben alakult meg, s 1972-től svájci egyesületként működik, székhelye Bazel. Célja egyebek közt:

- az Európa különböző országaiban élő magyar vagy magyar származású értelmiségiek között tudományos, művészeti és vallási kapcsolatok létesítése és fenntartása,
 - az egyetemes emberi és kivált a magyarságot érintő kérdések tanulmányozása, különös tekintettel a protestantizmus spirituális értékeire és az ökumenikus gondolat fejlesztésére,
 - a magyarság szellemi kincseinek ápolása.
- Az Egyesület évente megrendezi az ún. Akadémiai Hetet. Az utóbbi három évben vajdasági Szabadka-Palics-fürdő, a magyarországi Berekfürdő és a németországi Rheinfelden volt a helyszíne a rendezvénynek.

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, annak magyarországi Egyesülete, és a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társaság 2006. május 21-27. között Gömörország fővárosában, Rimaszombatban rendezte meg *Határtalan régiók* címmel Akadémiai Napjait.

A Szabadegyetem először tartott egyhetes konferenciát a Felvidéken, a református püspöki székhelyen. Mindenek előtt az ott élő magyar és szlovák testvéreink örömeivel és gondjaival szeretettek volna megismerkedni. Az előadások és viták során arra keresték a választ, hogy milyen lehetőségeket nyújt a közös cselekvésre az új helyzet, hogy a köztünk lévő országhatárok jelképesé váltak, és a korábban kulturálisan és gazdaságilag összetartozó területek ismét együttműködhetnek. Vajon milyen eredményeket hozott és hozhat az Európai Unió tagság által lehetővé vált „határtalanság” és regionális együttműködés? A trianoni traumán való kegyes helyett vajon tudunk-e élni az Unió kínálta új lehetőségekkel? Képesek vagyunk-e a sérelmi politikán túlmutatató nemzeti és nemzetközi politizálást folytatni? Vajon tisztában vagyunk annak jelentőségével, hogy számos régióban mi, az eddigi határok által elválasztott magyarok találkozunk egymással? Miképpen lehet mozgósítani az egyéni



A szoboravatóról érkezett vendégek a művelődési ház előcsarnokában • Gecece Attila felvétele

erőforrásokat, erősíteni a civil kezdeményezéseket, és kiépíteni a regionális kapcsolat-hálókat egész láncolatát?

*

A vendégeket a Városi Művelődési Ház emeleti előcsarnokában B. Kovács István, a házigazda Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás elnöke köszöntötte. Bemutatta a számos európai országból érkezett vendégeknek a gömői közelet megjelent képviselőit, illetve azt a kiállítást, amelyet az időközben váratlanul elhunyt **Tökölly Gábor** Gömört bemutató művészi felvételeiből rendeztek.

Az Akadémiai Hetet **Jaskó Tamás** elnök nyitotta meg. A megjelenteket **Csáky Pál** miniszterelnök-helyettes, Erdélyi Géza püspök és **Cifruš István** polgármester köszöntötte.



Az ünnepélyes megnyitó résztvevői. Az első sorban: Szesztay Ádám, a Magyar Köztársaság pozsonyi nagykövetségének kulturális attaséja, Simon Zsolt mezőgazdasági miniszter, Bíró Ágnes művelődésügyi államtitkár, Csáky Pál miniszterelnök-helyettes, Erdélyi Géza református püspök, Cifruš István polgármester • Gecece Attila felvétele

A megnyitót követően a színházteremben az *Új Gömör és Rimavan* folklóregyüttesek közös műsorát tekinthették meg az Akadémiai Hét résztvevői, illetve a megjelent érdeklődők.

A két együttest Ádám Zita mutatta be.

Tisztelt európai magyarok! Kedves Vendégek! Kedves Barátaink Rimaszombattól és azon túlról! Hölgyeim és Uraim!

Gömörben a kedves vendéget úgy köszöntik, hogy: Isten hozta! Isten hozta tehát Önöket Gömörbe, Rimaszombatba. Én Rimaszombatban csak amolyan „gallycsapta” ember vagyok, „gyökereim” nem a városhoz, de Gömörhöz kötnek igazán, a hazai szervezők nevében én köszöntöm Önöket. Rimaszombat türelmes, toleráns, színes, befogadó és élhető, kellemes, tudást és művészeteket szerető és megbecsülő város. **Tompa Mihály, Ferenczy István, Blaha Lujza, Hatvani István, Győry Dezső** s megannyi kiváló ember születésének helye, de itt lett íróvá **Mikszáth Kálmán**, Petőfi szelleme is kísért a városban és a térségben. Szellemi kisugárzása van a városnak, jó itt lenni, jó lesz itt tölteni pár napot, hogy Európa messzi részéről érkezve megtapasztalják a gömöriek, a rimaszombatiak szívességét, kedvességét, anyanyelvünk szeretetét, iskoláink féltését és fejlesztését, kulturális örökségünk és hagyományaink ápolását.

Szeretném Önöknek bemutatni a ma este fellépő két rimaszombati folklóregyüttest: az egyik magyar, a másik szlovák. Ezt a közös fellépést is Európa üzenete hatja át, az egymásra utaltság és az együttgondolkodás üzenete. Jelenünk és jövőnk közös tervezése. Hogyan is lehetne másképp, hiszen együtt élünk mi itt a Rima mentén, életünk közös, hagyományaink egymás mellett fejlődtek, őrzésük mindannyiunk kötelessége.

Az Új Gömör műkedvelő magyar folklóregyüttes 1994-ben alakult újjá a *Gömör Néptáncgyüttes*ből **Bredárné Mács Katalinnak** köszönhetően. Az együttes máig az ő szakmai vezetése alatt működik. Bredárné Mács Katalin jelenleg a *Budapesti Táncművészeti Főiskola Néptánc Tanszakának* hallgatója. Az Új Gömör Együttesnek 26 állandó tagja van, a táncosok életkora 16 és 40 év között mozog.

Programjukon rimóci, somogyi, gömöri, tyukodi, mezőségi táncok, magyarbódi karikázó, kalotaszegi legényes szerepelnek. 2004-ben a sárospataki seregszemlén kiváló minősítést szereztek. 2004 őszén alakult meg a *Kis Gömör* gyermekcsoport.

Az együttes évente 10-15 alkalommal lép fel, ebből egy alkalommal a rimaszombati polgárok részére egész estét betöltő programmal kedveskednek. A hazai közönség szereti a népművészetet, szereti és magáénak vallja az Új Gömör együttest. Közösségi értékeink elismeréseként az Új Gömör 2005-ben megkapta *Rimaszombat Város Díját*.



Az Új Gömör és a Rimavan folklóregyüttes közös műsora nagy sikert aratott
Gecse Attila felvételei



A Rimavan folklóregyüttes 1970-ben alakult Rimaszombatban. Születése mellett **Dušan Manica** és **Irena Dulovičová** bábáskodtak. Az együttes küldetésének tartotta a népi örökség megőrzését és alkotó fejlesztését. **Ladislav Zákalický** lett az együttes koreográfusa, aki szakavatott módon elindította a munkát. Utána cserélődnek a koreográfusok, de az együttes lendületesen táncol a mai napig, őrzi és ápolja a szlovák nép hagyományait, kultúrkincsét. Harmincéves tevékenységük alatt 1 300 alkalommal léptek fel itthon és külföldön. A hazai és a külföldi fesztiválok állandó szereplői közé tartoznak.

Ma esti összeállításukkal az európai magyarokat köszöntik az együvértartozás és békés, alkotó együttélés nemes eszméjével.

A két együttes részére sok-sok sikert, Önöknek pedig maradandó élményt kívánok.

Isten hozta Önöket Rimaszombatban!

május 22 (hétfő)

A reggeli áhítatot a református templomban tartották. Igét hirdetett **Géresi Róbert** abaújszina lelkész.



Reggeli áhítat a református templomban. Igét hirdetett Géresi Róbert abaújszina lelkész • Gecse Attila felvétele

A nyitóelőadást **Vályi-Nagy Ágnes** tartotta *Rendelt határaink és Isten határtalansága* címen.

„Határaink”: ez a szó inkább a divatjamúlt fogalmak közé tartozik, akármilyen szempontból is vizsgáljuk. Manapság ritkán beszélünk határokról, annál gyakrabban azonban azok felbomlásáról vagy feloszlásáról: nem csak az országhatárok veszítették el fenyegető jellegüket s váltak egyre inkább szimbolikussá, de lazulóban vannak a határok az élet legkülönbözőbb területein is. Változnak a generációk közötti jellegzetes különbségek, az ízlés és ízléstelenség határai, megváltozik a nyilvánosság és a szemérem viszonya, s eltűnőben vannak a határok a női és a férfi szerepek között is. A tudomány fejlődésével még az élet határai is kérdésessé váltak s etikai szempontból heves vita tárgya az is, hogy hol kezdődik és mely ponton ér véget az élet.

Az előadás arra a kérdésre kereste a választ, hogy hol vannak teológiai szempontból határaink? Mennyiben segíthet a bibliai tájékozódás, milyen határokat szab életünknek



Váhy-Nagy Ágnes • Gece Attila felvétele



B. Kovács István. Elnököl Kőszegi Ábel • Gece Attila felvétele

a hitünk? Mire találunk egyértelmű választ, s milyen kérdésekben kell helyzetről helyzetre keresztény felelősségünk tudatában önmagunknak döntenünk?

Rendelt határaink közül két területre koncentrált az előadó: az idő és a nyelv kérdéskörére. Hogyan éljünk végségünk tudatával? Segít-e minket az a gondolat, hogy „mindennek rendelt ideje van”, vagy küzdünk-e a rendelt időnk ellen? Milyen életforma, milyen gondolkodás várható el végségünk következetes végiggondolásából? Mit kezdünk azzal a meggyőződéssel, hogy egyedül Isten örök? A nyelv a közölhetőség lehetőségeire s az egymás megértésének hatáira utal. Mennyire válik az egyik ember a másik számára megismerhetővé, s milyen szerepe van ebben a nyelvnek? Miben segít s miben hátráltat a nyelv?

Az ember rendelt határai arra utalnak, hogy a lehetőségei korlátozottak.

Kérdésünk az, hogy léteznek-e olyan korlátok, melyek a fejlődést nem akadályozzák, hanem inkább elősegítik? A kérdés második fele ebből logikusan következik: hogyan különböztetjük meg az életünket gúzsba kötő korlátokat azoktól, melyek a tájékozódásunkat segítik s tovább vezetnek, mint az útjelzők az átláthatatlan erdőben?

Lehetőségeink határainak ismerete Isten határtalanságának tudatában nem elveszi tőlünk az életteret, hanem éppen ellenkezőleg: szabad teret ad életünk kibontakozásának s az egymással szembeni nyitottságnak.

A délelőtti folyamán előbb *Az Európai Unió regionális fi-lozófiája és gyakorlata* volt a téma. **Baráth Etele**, az EU ügyek minisztere (Budapest) és **Lukács Zsolt**, a régiófejlesztési minisztérium államtitkára (Pozsony) tartott előadást.

B. Kovács István *Gömörország. A vármegyétől a virtuális orszáig* c. előadásában bemutatta azt a történeti régiót, amelyet Gömör, illetve (Kis-) Hont (majd 1803-at követően Gömör és Kis-Hont) vármegye néven ismertek Magyarországon.

Érzékeltette azt az évezredes utat, folyamatot, amelynek során a két közigazgatási, majd részben önkormányzati egység szülőfölddé nemesült. Felvázolta azt a törekvést, jövőképet, amely a régiónak táj hazaként való újjáértelmezésére épül.

Az előadás az alábbi kérdésköröket érintette:

1. Gömör és Kis-Hont megye a 20. század

elején

A vármegye etnokulturális arculatának rövid, összegző áttekintését adta – az 1913. évi állapotok alapján.

2. Külső- és belső igazgatási határok

Gömör vármegye kialakulását a 12. század elejére, későbbi határainak megszilárdulását a 13/14. század fordulójára tette az előadó. Határai később többször módosultak (a legfontosabb ezek közül a Kis-honti Kerülettel való egyesítése 1803-ban, az Abaújjal egyesített Torna vármegye egyes részeinek átsatolása 1873-ban, a trianoni békediktátum, majd az első bécsi döntés, illetve a párizsi béke következményei.)

3. Földrajzi határok

Meghatározó a megyének a földrajzi elhelyezkedése (kelet-nyugati irányban a Dunatáj és a Tiszavidék, észak-déli irányban a hegyvidék és az Alföld kontaktzónájában).

4. Nyelvi és etnikai határok

A régióra az évszázadok óta fennálló multietnicitás a jellemző (magyarok, szlovákok, németek, ruszinok, cigányok, zsidók). A cigányság példáján jól illusztrálható, hogyan bomlanak le, alakulnak át a különböző közösségek közti választófalak. Elsőként (a római katolikus felekezet kényszerű felvétele következményeként) a felekezeti határ szűnt meg, ezt követte a későbbiekben a nyelvi határ lebomlása (a magyar nyelv átvétele), majd a térbeli szegregáció (a faluszéli ún. „cigánysor”-ok spontán eltűnése, a falvakba való beköltözésük) megszűnése, a korábbi, egyoldalú választott rokonság (komaság) mellett pedig egyre gyakoribb a vérségi kapcsolat, az összeházasodás is. Ez a folyamat érezhetően egyre inkább felgyorsul és elmélyül.

5. Felekezeti határok

A népesség zöme római katolikus (magyarok, szlovákok, cigányok), kisebb hányada eredetileg ortodox, majd görög katolikus (ruszinok), a protestánsok nagyobb része evangélikus (németek, szlovákok, részben magyarok), kisebbik része református (magyarok). Mintegy évszázadon át jelentős a zsidó felekezet is. A holokauszt következményeként az utóbbi mára gyakorlatilag eltűnt.

6. Közigazgatási határok

Feltűnő az 1848-ig kiváltságos jogállású, ún. parasztnemesek számottevő aránya, területi koncentráltasága (a v. putnok-sajógömöri járás) és etnikai kapcsolódása (zömükben magyarok). Az előadó kiemelte, hogy az azonos (vagy eltérő)

közjogi helyzet, illetve felekezeti hovatartozás esetenként más-más társadalmi réteg irányba egyengette (vagy éppen szűkítette) a társadalmi kapcsolatok lehetőségeit.

7. Gazdasági zónák – etnikumok

Alapvetően három zóna határozható meg, amelyek etnikailag is értékelhetőek. Ezek:

1/ a tölgyerdő övezet (földművelés – alapvetően magyarok lakják);

2/ a bükkerdő-övezet (bányászat, illetve feldolgozóipar és kézművesség, távolsági kereskedelem – jobbára szlovák és német, részben magyar);

3/ a fenyőerdő-övezet (ún. magashegyi pásztorkodás – ruszin, szlovák).

8. Tendenciák és tanulságok helyett

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a történeti Gömör esetében – szlovák-magyar viszonylatban – etnikai stabilitásról beszélhetünk évszázadokon át. Ennek okai között nyilvánvalóan a két etnikum lakóterületének egymástól jelentősen eltérő gazdasági adottságai, a közvetlen kontaktónában, azaz a nyelvhatár mentén pedig a felekezeti és nyelvi különbözőség is fellelhető. Fontos körülményként értékelendő a kölcsönös egymásrautaltságból adódó, mindkét fél részéről megfigyelhető egyenrangú partnerkapcsolat igénye és ténye. Ennek a társadalmi kapcsolatban megmutatkozó példaértékű formája az ún. „cseregyerek-rendszer”. Az etnikai stabilitás akkor kezd megbomlani, amikor az államhatalom – a többségi nemzeti érdekektől vezetve – a másik etnikum meggyengítésére törekedett. Ennek része volt a társadalmi életben meglévő autonómiák különböző formáinak felszámolása, illetve a döntések központosítása. Ennek a stratégiának a teljes arzenálját megismerhette a 20. században mindkét etnikum, attól függően, mikor melyik került kisebbségi pozícióba.

Hangsúlyozni kell azt, hogy a sok évszázados múltú vármegyének köszönhetően a gömörieknek rendkívül erős a regionális identitása. Ez egyaránt érvényes a magyarokra és a szlovákokra is. Ma már általában gömörinek tartják magukat az egykori kishontiak is.

9. Virtuális ország

A fentebbiekre, illetve az együttélés általában pozitív ta-

pasztalataira alapozva döntöttek gömöri értelmiségiek egy virtuális ország (jogi formáját tekintve: polgári társulás) megalapításáról „Gömörország-Gemersko-Gömörland” néven. Az előadás felvázolta Gömörországnak mint virtuális európai országnak a jövőképét.

A délutáni kerekasztal-beszélgetés témája a magyar–magyar–szlovák regionális együttműködés volt. A beszélgetést **Kocsis Károly** geográfus (Budapest) vezette, jelen voltak még: **Rechnitzer János**, az MTA Győri Regionális Központja igazgatója, **Sík Endre** migrációs szakértő (Budapest), továbbá **Wollent József**, az Ipoly-Garam Régiófejlesztési Ügynökség igazgatója (Ipolyság) és **Csúsz Péter**, a besztecebányai megyei önkormányzat képviselője (Losonc).

Este a színházteremben **Spiró György** *Kvartett* c. darabját tekinthettük meg a kassai *Thália Színház* előadásában, rendezte: **Beke Sándor**.



A Kassai Thália Színház művészei • *Gecse Attila felvétele*

május 22. (kedd)

A reggeli áhítaton **Rusznayk Dezső** evangélikus lelkész (Sajógömör) hirdette az Úr igéjét.



Rusznayk Dezső • *Gecse Attila felvétele*

Kende Péter *Politikai és kultúrmenzettek a mai Európában* címen tartott előadást.

A nemzet fogalmának ez a kétféle meghatározása a 19. századra nyúlik vissza. Szemben a németekkel, akik saját nemzetük fő jellegzetességét a nyelvben és a kultúrában vél-



Kocsis Károly. Tőle balra Rechnitzer János és Sík Endre, jobbra Csúsz Péter és Wollent József • *Gecse Attila felvétele*



Kende Péter. Elnököl Balla Bálint • Gecse Attila felvétele

ték megtalálni, a franciák – akik sok tekintetben a modern nemzetállam előfutárai – a nemzet fogalmát a történelmileg kialakult politikai közösséggel azonosították, s ennyiben tehát „politikailag” határozták meg. Mint tudjuk, a német felfogás különösen Kelet-Közép-Európában volt iskolateremtő („nyelvében él a nemzet”). Ugyanebben a térségben azonban a francia iskolának is voltak követői, mint például **Kossuth, Deák** és a dualizmuskori magyar vezetőréteg, vagy a román állameszme képviselői a kezdetektől napjainkig.

A közhiedelemmel ellentétben a két „iskola” nem a nyelv és a kultúra jelentőségének megítélésében különbözik egymástól. Hogy közös kultúra nélkül nincsen működőképes politikai közösség, ezt a nemzet francia teoretikusai épp oly jól tudják, mint a németek, mint ahogy azt is, hogy a kulturális identifikációnak a nyelv az egyik legfontosabb vektora. A különbség abban van, hogy a német iskola számára az identitás minden egyes nemzettag esetében veleszületett (tehát kultúr-etnikai) adottság, szemben a francia felfogással, amely szerint a nemzettagok közötti összetartozás érzését a politikai-történelmi közösségben való részvétel hozza létre, ami viszont nemcsak beleszületéssel valósulhat meg, hanem belépéssel is. Ebből kifolyólag a politikai nemzet elsődlegesen területi, nem pedig vérségi közösség. A kultúr-nemzet híveinél, akármit mondanak is, majdhogynem fordítva van. A hangsúly a vérségen van, a terület ennek csupán földrajzi kiterjesztése.

A nemzeti korszak kezdete (Európában tehát a 18. század vége) óta a nemzetek közötti együttélés fő kérdése – egyszersmind konfliktus-forrása – az, hogy mit tekintünk szentnek és sérthetetlennek: a kialakult politikai egységeket vagy az etnikai határokat. E körül csatároztak jó két évszázadon át az európai nemzetek. A 20. század második felében szerződéses és békés úton megteremtett Európai Unió ezzel szemben a meglévő államhatárokat – a balkáni térség kivételével – adotttnak tekintti, s gyanakodva néz mindazokra, akik e határokat etnikai alapon vagy valamilyen kulturális összetartozás nevében újra szeretnék rajzolni. Az Európai Unió fokozatosan tudatára ébredt annak, hogy tagállamai teli vannak etno-kulturálisan is elkülönülő regionális kisebbségekkel, de elveti azt a gondolatot, hogy e kisebbségi csoportok esetleg egyik államból a másikba áttologathatók.

A kisebbségek intézményesedését pedig csak addig a pontig támogatja, ameddig az nem fenyegeti a meglévő államok politikai egységét. A kisebbségvédelemnek abban a fajtájában, amely az etnikai elkülönülés irányában halad, az uniós szerződések szellemével ellentétes szubverzív veszélyt lát.

Mindezeket a szemléleti ellentéteket azonban az elmúlt évtizedek fő társadalmi trendjei és ezek demográfiai következményei sok tekintetben túlhaladottá tették.

Miközben Kelet-Közép-Európa egy része még a politikai és az etnikai határok megfeleltetésének paradigmájában gondolkodik, a gazdaság globalizációja és a tömeges migráció folyamata Nyugat-Európa szinte valamennyi országát különféle nyelvi-kulturális kisebbségekkel rakta teli. Ezeknek habitusa sokszor látványosan elüt az őshonos többség, illetve a korábban ott megtelepedettek kulturális arculatától, s bár némi akkulturáció még körükben is megfigyelhető, a meglévő politikai közösségbe való beolvadásuk elégtelen s (különösen a muzulmánok esetében) egyre kérdésesebb. Az ebből eredő problémákat még csak felerősíti az európai népek mindinkább általánosodó gyermektelenségi trendje.

Ilyen körülmények között a homogén kultúr-nemzet fogalma már csak történelmi érdekesség: olyan követelmény, amely az európai államok jelenében, annak társadalmi-politikai-jogi valóságában egyáltalában nem érvényesíthető. Más szóval: túlléptünk a „politikai” és a „kultur”-nemzet közötti vitán, de nem azért, mert „a történelem” megnyugtató választ adott rá, hanem azért, mert azok a demográfiai és kulturális fejlemények, amelyekről az előbbi bekezdésben volt szó, mindkét koncepciót kikezdték. Már a 20. század vége óta ezek az új együttélési fejlemények olyan kihívás elé állították az európai társadalmakat, amelyekre akkor is választ kell keresniök, ha főként a kulturális összetartozás érzése vezeti őket, de akkor is, ha „csak” politikai értelemben tekintik magukat közösségnek.

Szarka László előadásának a címe: *A szlovák-magyar kapcsolatok szellemi háttere* volt.



Szarka László • Gecse Attila felvétele

Az előadás három részre osztva vizsgálta a 21. század eleji szlovák-magyar kapcsolatokat meghatározó szellemi háttérrel. Előbb a soknemzetiségű történelmi Magyar Király-

ságon belül megélt közös történelemhez való viszonyulásról esett szó, majd a 20. századi nemzetállami magatartásformák nyelvi, kulturális megnyilvánulásait, s azok társadalomtudományi elemzési kereteivel foglalkozott. Végül az etnikai-nemzeti konfliktusok meghaladását célzó erőfeszítések eddigi eredményeit és fogatkozásait vette számba.

A kelet-közép-európai régióban, s azon belül különösen a Kárpát-medencében élő kis nemzetek közül a magyarok és a szlovákok viszonyának, kapcsolatrendszerének alaprétegét a közös állami keretek által kialakított közös történelem jelenti. A két történetírásban mutatkozó változásokat, közeledési tendenciákat jelezve arra is választ keresett, hogy a közös történelem miért jelenti ma is sokkal inkább a nemzeti ellentétek forrását, mint az egymáshoz való közeledés szükségességét bizonyító érvanyagát.

A közös történelem az együttélés kétségbevonhatatlan történeti tényei ellenére ambivalens örökség. Ma nincs tanítható formában végiggondolt történeti értelmezés a közös történelem mibenlétéről. Közel ezer éven át közös államiségünk hagyományai, értékei polémiák és viták tárgyát jelentették, s jórészt mai is azok.

1989 után is csak igen lassan változik a kép. A közös múlt feldolgozásában egyszerre van jelen a közös szellemi, tárgyi, építészeti, intézményi, mentális stb. örökség elismerése és tagadása, megismerése és méltányoló beemelése a közgondolkodásba, illetve az attól való elfordulás mindentől, ami magyar, illetve, ami a történeti Magyarországon belül bizonyíthatóan nem magyar volt. A történelmi közös örökség vállalása vagy elutasítása, tanítása vagy félremagyarázása, politikai célok érdekében történő instrumentálizálása és a nyelvi, kulturális különbözőségeken alapuló szűklátókörű nemzeti történelemszemlélet erőteljesen befolyásolja a nemzeti előítéletek, sztereotípiák továbbélését.

A 20. századi, 21. század eleji nemzetállami keretek közt a magyarok és a szlovákok nemcsak történelmükkel nem tudnak igazán mit kezdeni, hanem azzal a ténnyel sem, hogy ebben a régióban csak az etnikai tisztogatások és homogenizációs törekvések ódiúmat vállalva lehet kizárólagos nemzetállami modelleket építeni. Ezekre főként a diktatúrák periódusaiban nyílt lehetőség, amikor a nem szlovák és nem magyar etnikumú, nem keresztény vallású közösségekkel szemben mindkét állam a kollektív bűnösség elvét alkalmazta, ami sok százezer zsidó vallású magyar és szlovák állampolgár pusztulását, illetve a szlovákiai németek és magyarok, illetve a magyarországi németek jelentős részének elűldözését, a magyarországi szlovákok esetében pedig a lakosságcsere keretében történő áttelepítését vonta maga után.

A nemzeti kizárólagossággal azonosított nemzetállami gondolkodás az 1989 utáni közgondolkodásban is jelen van: eltérő mértékben és különböző megnyilatkozásokban tetten érhető mindkét nemzet körében.

Az integrálódó európai térben, a határok megállító, tiltó jellegének fokozatos megszüntetésével, a gazdasági, kulturális, hétköznapi kapcsolatok, a közös térségfejlesztési törekvések még ma is sokszor ütköznek idejüket múlt nemzetállami reflexekbe, szabályokba.

A magyar és a szlovák kultúra közötti együttműködés eredményes és ígéretes jelenségei, a két kisebbség közvetítő ereje ilyen körülmények közt csak lassan tudja lebontani a bizalmatlanság drótkerítéseit, s csak fokozatosan tudja kialakítani az együttműködéshez szükséges politikai légkört az államközi kapcsolatokban. Rendkívül fontos lenne a két nyelv kölcsönös megbecsültségét, presztízsét növelő lépések bátorítása, a korlátozó értelmű nyelvi jogszabályok felszámolása, a két nyelv kölcsönös tanításának ösztönzése és intézményesítése.

A trianoni, majd a párizsi békekonferencián meghúzott csehszlovák-magyar határok miatt a két országban különböző létszámú magyar, illetve szlovák kisebbségi közösségek jöttek létre. Az etnikai konfliktusokkal foglalkozó újabb magyar és szlovák szakirodalomra támaszkodva azt vizsgálta, miért számít ma is a kisebbségpolitika a legkiélezettebb viták, politikai véleménykülönbségek forrásának. A kisebbségi kérdés kezelésében a 20. század folyamán hat egymástól többé-kevésbé elkülöníthető megközelítést próbáltak ki, vagy kölcsönösen, vagy egyoldalúan a két állam irányítói.

- A legszívósabban az asszimilációs törekvések vannak jelen a két állam kisebbségpolitikájában.

- A magyar külpolitikában a két világháború között, szlovák, illetve csehszlovák részről pedig az 1938, illetve 1945 utáni határok etnikai, gazdasági, történelmi revíziója volt a meghatározó törekvés.

- A szemet szemért felfogás reciprocitás-elve szintén többször is felbukkant a két ország kisebbségpolitikai gyakorlatában.

- A homogén nemzetállam eszköztárát főként a második világháború utáni csehszlovák állam vetette be a magyar kérdés felhasználására, de a lakosságcsere-egyezmény aláírásával a magyar kormány is felelősséget vállalt a magyarországi szlovák közösség létszámának, kulturális erejének csökkenéséért.

- A két állam és a két többség kisebbségekkel szembeni gyakorlatában a pozitív megközelítések közül a legnagyobb hagyománya az integrációs törekvéseknek, elképzeléseknek van: a lokális, regionális és országos szinten egyenjogúsított és a hatalomgyakorlásba bevont kisebbségek sok esetben az asszimilációs magatartást választják.

- A kisebbségi önkormányzatiság elve és gyakorlata csak vontatottan nyer teret a két állam gyakorlatában. A magyarországi szlovák kisebbségi önkormányzatok lehetőségei az asszimiláció előszobájában élő kis létszámú lokális szlovák közösségek újrászervezésére és egy országos szlovák társadalom kialakítására erősen korlátozottak. A szlovákiai magyarok települések helyi önkormányzatai pedig megfelelő kulturális, regionális és közösségépítő stratégia híján jórészt hályogkovács módjára teszik a dolgukat.

A 21. század eleji magyar-szlovák kapcsolatok a fentieknek megfelelően igen felemás képet mutatnak. Egrészt már ma is szinte korlátlanok a lehetőségek a regionális, határ menti, gazdasági együttműködésben, a munkaerő- és az iskolai piacokon. A határ menti közösségek magyar nyelven folyó kapcsolatainak gyakorlatilag már csak a személyek

és intézmények pénzügyi korlátai szabnak határt.

Másrészt a mai szlovák elit, a kisebbségi társadalmaknak a közösségi és még inkább az önkormányzati jogait korlátozva, elutasítva, aggodalommal és bizalmatlanul figyeli az Unión belül jelenleg feltartóztathatatlanak tűnő integrációs folyamatokat. Magyar részről sokan viszont hajlamosak az integrációs folyamatot egyfajta történelmi jóvátételnek, a nemzetegyesítés modern változatának tekinteni.

A magyar és a szlovák elemzések, a kulturális, tudományos és politikai elit magatartásformái a két oldalon továbbra is inkább a távolságokat, semmint a közeledés irányát jelzik.

1956 a Felvidéken volt a címe annak az előadásnak, amelyet **Simon Attila** (Dunszerdahely) tartott.



Simon Attila • Gecse Attila felvétele



Az előadás hallgatósága • Gecse Attila felvétele

Az előadás két szempontot kívánt elkülöníteni: a hatalom reakcióját és intézkedéseit a magyarországi forradalmi eseményekre, illetve a szlovákiai magyarok reagálását.

Gondot jelent ezek elkülönítése, hiszen a sztálinista felépítésű csehszlovák államban a nyilvánosság csatornái vagy nem működtek, vagy a párt gyakorolt szigorú ellenőrzést fölöttük. Így a szlovákiai magyarok s általában a szlovákiai közvélemény reakciójáról, tevékenységéről is csak a párt által működtetett csatornákon keresztül lehet képet kapni, bár a belügyi szervek által a lakosság hangulatáról készített jelentések természetesen más jellegűek mint a napisajtó írásai.

A csehszlovák állami és pártszervek reakciója tulajdonképpen híven tükrözte a pártállami módszereket. Moszk-vával összhangban ellenforradalomnak minősítette az eseményeket, s el volt szánva akár a Magyarország elleni nyílt katonai fellépésre is.

Szemponctunkból leginkább a csehszlovák belügyi szervek tevékenysége lehet érdekes, amelyek azonnal rendkívüli intézkedéseket léptettek érvénybe, s ezeket csak november 20-án vonták vissza. Ez többek között az ügynökhálózat aktivizálását, a lakosság hangulatának, levelezésének, telefonbeszélgetéseinek napi megfigyelését jelentette. Készséggel helyezték a Népi Milícia tagjait, döntöttek a legfontosabb állami- és pártlétesítmények fokozott őrzéséről. A hadsereg azonnal megszigorította a déli határok őrzését, s áttérve az aktív határvédelemre november 3-ig mintegy 25 ezer katonát (ezeknek mintegy fele behívott tartalékos volt) és jelentős haditechnikát vont itt össze.

Az állampárt lépései is arról tanúskodnak, hogy rendkívül félték bármilyen a magyarországi forradalomhoz köthető lakossági megnyilvánulástól. A párt központi bizottságán és a kerületi és járási bizottságokon készültséget és éjszakai szolgálatot hirdettek.

Az állami és pártszervek intézkedéseitől talán érdekesebb a lakosság, ezen belül is a szlovákiai magyarok reakciója:

A „hivatalos nyilvánosság” szempontjából a szlovákiai magyarság nem viselkedhetett másként, mint a többségi társadalom. A hivatalos csatornákon keresztül (párt-sajtó, Csemadok, társadalmi szervezetek, munkáskollektívák gyűlései, állásfoglalásai) csak a pártvezetés által elfogadott szellemben nyilvánulhatott meg. Tudjuk azonban, hogy a pártvezetés tartott a magyarok reakciójától (ennek tudható be például, hogy a tartalékosok mozgósításakor a magyarokat nem hívták be), bár a forradalmi események befejezése után meglepedéssel konstataáltak a magyar lakoságnak az állam és a párt iránti lojalitását.

A másik oldalon viszont a belügy tucatjával ide küldött ügynökei által (tömeges méretekben) előállított szituációs jelentések arról árulkodnak, hogy a határ menti magyar lakosság nemcsak fokozott érdeklődéssel, de nagyfokú szimpátiával (bár a harcok miatti félelemmel) is figyelte a magyarországi eseményeket, noha passzív maradt. Szimpátia kinyilvánítására természetesen sor került (pl. a pozsonyi pedagógiai iskola diákjai vagy a komáromi magyar gimnazisták által), de radikálisabb fellépésről nincs tudomásunk. A belügyi hangulatjelentések mégis érdekes jelenségeket rögzítettek: számos jelentés szól arról, hogy a magyar lakosság a magyarországi események átgűrűzésében reménykedik, lábra kaptak a déli területek visszacsatolásáról szóló hírek is, néhány szövetségben kilépések történtek.

Külön téma lehetne a határ melletti magyar lakosság kapcsolata a forradalmárokkal. A jelentésekből arra következtethetünk, hogy különösen a forradalom bukását követően sok forradalmár jött át a határon élelmiszerért, gyógyszerért, vagy bármilyen más segítségért. A szlovákiai magyar lakosság – ha tehetné – segítette őket, noha forradal-

márok feladásáról is vannak információk.

Paradox módon, ha a szlovákiai magyarok aktív szerepét kutatjuk, akkor a „másik oldalon“ találjuk meg őket. Ők voltak ugyanis azok, akik a forradalom alatt és után a CSKP által nyomtatott sajtót és rölapokat a határ túlsó oldalára átszállították, november 4-e után pedig sokukat küldték Magyarországra, hogy segítsenek újraépíteni a pártszervezeteket vagy más pártfeladatot lássanak el. Közös történelmünknek ez a része még szintén feltáratlan.

Összegezeképp az előadó megállapította, hogy a téma még további kutatásokat igényel, azt azonban már most látni, hogy az egypárti diktatúra jól működő apparátusa sikeresen ellenőrizte a csehszlovákiai társadalom mozgását a forradalom alatti napokban, s azt is meg tudta akadályozni, hogy a szlovákiai magyarok – akik természetesen feszült figyelemmel kísérték a magyarországi eseményeket – bármiféle autonóm megnyilvánulást kezdeményezzenek. Ebből a szempontból egyfajta beletörődés figyelhető meg a kisebbségi magyarok között. Mintha az 1956-os forradalom lenne az első olyan esemény, amikor nemcsak hogy belenyugvással veszik tudomásul, hogy határok választják el őket nemzetársaiktól, de már nem is érzik teljes mértékben a maguk ügyének a Magyarországon történeteket. Úgy tűnik tehát, hogy az 1945-ben Csehszlovákiában megkezdett magyarellenés intézkedések – amelyek megfosztották értelmiségétől, papjaitól, legjobb gazdáitól a szlovákiai magyarokat, s felbomlasztották addig zárt etnikai tömbjét – és az 1948 után rájuk nehezedő kettős nyomás (pártállami és etnikai) meghozták eredményüket.

Délután félnapos kirándulásra, tapasztalatszerzésre indultak a résztvevők. Ennek során elsősorban (a szerdai előadások előkészítéseként) a cigány-magyarság helyzetét kívánták megismerni. Az első megálló Jánosiban volt, ahol



A jánosiban bencés apátsági templomnál • Gecese Attila felvétele

legrégebb összefüggő nyelvemlékünk, a Halotti beszéd szülőhelyén, a bencés apátsági templomnál emlékeztek. Serkében szó esett a Lorántffykról, az elromosodott Gömör-kastély kapcsán műemlékeink sorsáról, áldatlan helyzetéről, **Balogh Sámuel**ről, **Kiss József**ről, az ismeretlen **Gömör Olivér**ről és a nemzeti emlékezet hajszalereinek állapotáról, karbantartásuk szükségességéről. Rimaszécen az önkormányzat tanácstermében a polgármesternő, a pe-



Serkében • Gecese Attila felvétele



Rimaszéc. Az asztal mögött Kőszegi Ábel társaságában Vavrek István • Szóts László felvétele



A barcai templom előtt • Gecese Attila felvétele



A barcai templomban • Gecese Attila felvétele

dagógus és a helyi református lelkész nő tájékoztatott a cigány-magyarság helyzetéről. Hanván a Tompa Mihály sírjánál tisztelegtek, majd Baracán a római katolikus templomban kaptak tájékoztatást a cigány-paraszt együttélés mindennapjairól.

Este az 1956-os forradalom félszázados évfordulója alkalmából **Gimes Miklós**: *Mutter* (Anyá) c. filmjét tekintették meg. A filmvetítést beszélgetés követte, amelyet **Luka László** orvos, pszichológus (Genf) vezetett.

május 24 (szerda)

A reggeli áhítatot **Tarnai Imre** római katolikus lelkész (Nagyoroszi) tartotta.



Tarnai Imre • *Gecse Attila felvétele*

Felvidéki romák: asszimiláció, leszakadás, gettósodás volt a címe annak az előadásnak, amelyet **Gecse Annabella** muzeológus (Baraca-Szolnok) tartott.

Az előadás témája egy gömöri település, Baraca etnikai viszonyainak elemzése volt.

A címben szereplő fogalmak – asszimiláció, gettósodás – értelmezése mellett arra kereste a választ, mutat-e a vizsgált település a magyar anyanyelvű cigányok és magyarok egymás mellett vagy együttélése terén a szakirodalomból ismert esettanulmányoktól elütő sajátosságokat. Az előadó kutatási eredményeit a falu, mint közösség életének időben mintegy száz évet átfogó jellemzése mentén rendszerezte, abból a feltevésekből kiindulva, hogy két etnikum egymás mellett élésének alapvető jellegét az együtt vagy egymás mellett töltött időszak hosszúsága lényegileg meghatározza.

Az előadó munkáját egyrészt könnyítette, másrészt nehezítette az a helyzet, hogy kutatásainak terepe az a település, ahol ő maga is él.

A települést a néprajztudomány a folklórkutatás révén ismer(het)i. **B. Kovács István** *Baracai népköltészet Tóth Balázné Csák Margit előadásában* című munkája 1994-ben, az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 25. köteteként látott napvilágot.

A népszámlálások adataiból ugyan nem derül ki, ám Baraca népessége a 20. század második felében szinte teljesen kicserélődött. Lakosságának száma egyébként – az összeírások szerint – a 18. század óta 200-500 körül mozog. Az összeírások, népszámlálások mind magyar faluként említik.

Az 1893-as cigányösszeírásban – amely csak azokat a falvakat írja össze, amelyekben a cigányok száma eléri az ötvenet vagy az összlakosság 10%-át – Baraca nem szerepel. Az 1910-es, -20-as években négy lakóházban élő négy cigány család (15-20 fő) mára 372 főre szaporodott. Ezzel párhuzamosan nem cigány lakóinak (Baracán ezt a kategóriát parasztnak nevezik, és az előadó is ezt a kifejezést használta) nagy része – 1940 óta összesen 374 személy – elköltözött a településről. Ennélfogva Baraca esetében az „elcigányosodás” egy összetett folyamat következménye. Az előadásban e folyamat végeredményén kívül annak néhány összetevőjét igyekezett az előadó megvizsgálni.

Vizsgálódásai eredményei között az 1940-es évekig a település társadalomrajzából egy egészséges arányú vagyoni rétegződéssel, sikeres gazdasági-társadalmi együttműködéssel jellemezhető aprófaluképe bontakozik ki. A későbbi – paraszt népességét tekintve – elnéptelenedésre ebben a korszakban még csak az utalt, hogy a legnagyobb gazdák (másoknak is mintául szolgáló) családjaiban legtöbb esetben csak egy gyermek született. Ebben az időben is költöztek el családok Baracáról, ám ez még nem öltött veszélyes méreteket.

Az emlékezetben súlyos következményekkel járó (tehát a közösség életére romboló hatású) tényként maradt meg a 20. század első felének eseményei közül a kitelepítés, a reszlovakizáció, kisebb mértékben a szövetkezetesítés, ám annál erősebben a szövetkezet állami gazdasággá alakítása. Beszélgetőtársaim mindezeket egyenes összefüggésbe hozzák azzal, hogy a falu – paraszt népességét tekintve – mára szinte elfogyott.

Arra, hogy egy-egy család elköltözésének konkrét oka mi volt, csupán elhamarkodott választ lehetne adni. Az előadó számára bizonyosnak tűnik, hogy a második világháború után a falut ért külső hatások valamelyikének, de talán inkább valamennyi hatás együttesének az elköltözéshez minden esetben köze van.



A baracai templom előtt. *Gecse Annabella középütt* • *Gecse Attila felvétele*

A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Baraca összlakossága 394 fő, amelyből 337 fő magyar, 17 fő szlovák, 39 fő roma és 1 fő cseh nemzetiségű. A nemzetiségi statisztika – mint annyi más település esetében – Baracáról sem a tényleges etnikai összetételt rajzolja meg.

A hivatalos adatokban tükröződő képtől, miszerint Baracának mindössze 39 roma lakosa van, teljesen eltér az, amellyel a „belső” szemlélő találkozik. A helyiek önbesorolása alapján a falunak csaknem 90%-a „cigány”.

A szakirodalomból kirajzolódó problémák tudatosítása ellenére az előadó a baracai cigányságot egyértelműen behatárolta. Azokat a lakosokat sorolta a cigány kategóriába, akiket a megkérdezettek mindegyike cigánynak tart. A faluban élők ugyanis egyértelműen besorolják önmagukat és egymást a cigány – paraszt kategóriák valamelyikébe.

A falubeliek (leginkább a megkérdezett 60 év fölöttiek) emlékezete szerint a cigányok az 1910-es években a falu délnyugati szélén, egy mocsaras területen éltek. Ebben az időben tizenöten-húszan voltak, négy házban éltek.

Mára az egykori szegregáció teljesen felbomlott, a cigányok (lakóházaikkal) valamennyi lehetséges irányban terjeszkedtek, „...most már a faluban van a sereg.”

Nem lehet ugyan minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a cigány családok esetében a paraszti normák térnyerésével magyarázható a gyerekszám csökkenése, ám a csökkenés maga tény. Az előadó saját összeírásából derült ki, hogy a mai többgenerációs baracai cigány családok esetében a gyerekszám az eggyel korábbi nemzedékhez képest minden esetben csökkent. A cigány családok gyerekszáma nem radikális, mégis folyamatos és fokozatos csökkenést mutat az utóbbi 80 évben.

A lokális összetartozás fontosságára hívja fel a figyelmet a családok effajta „összeszerkesztése”, amely egyúttal bizonyítéka annak is, hogy a baracai cigányok nem szívesen fogadnak be (tömegével különösen nem) idegen cigányokat.

Ebből egyenesen következett a szerző számára, hogy ha a települést tekinthetjük is a „roma probléma” egyik helyszínének, cigány lakóiról nem állíthatjuk, hogy etnikai alapú mi-tudatuk erősebb lenne a lokális alapú mi-tudatnál. Ebbe a saját csoport-fogalomba viszont a településen élő parasztokat is beleértük, de csak a maguk helyén, a köztük húzóó határt soha nem összerosva.

Felkért hozzászólóként **Tóth Elemér** polgármester (Nemesradnót) és **Vavrek István**, a rimaszécsi alapiskola igazgatóhelyettese is elmondta tapasztalatait.

Ezt követően munkacsoportokban folyt az elhangzott előadások megbeszélése.

Délután *Ítélet és előítélet* címen **Luka László** pszichológus (Genf) osztotta meg tapasztalatait a hallgatósággal.

„Ne ítélj, hogy ne ítéltess” – mondatott a régieknek. Ennél még rosszabb, ha meg nem történtekről „elő-ítél” az ember. De hogyan is áll a lelki berendezkedés a még meg nem történt eseményeket illetően? Mit követel az óvatosság, a jól felfogott önvédelem, hogyan vegye az ember elejét egy rossz meglepetésnek? Jobb félni, mint megijedni – mondja a népi bölcsesség, amivel pszichoanalitikusok is egyetértenek.

Az embernek ergo szüksége van arra, hogy fel tudja mérni a helyzetét, a veszélyeket, amelyeknek nap-mint-nap ki-



Luka László (balra) Bordás László társaságában • Gecse Attila felvétele

teszi magát, elengedhetetlen, hogy a meglepetésszerű események sokaságában előre el tudjon igazodni.

Az embernek előre kell látnia, hogy mi vár rá, azaz előre meg kell ítélnie egy még be nem következett eseményt, találkozást, helyzetet. Helyzetfelmérés, előrelátás elengedhetetlen feladat, amit ha nem végez sikeresen az egyén, úgy csúnyán ráfizethet.

Hogyan kell tehát „előítélnünk”? Milyen a helyes előítélet, s persze milyen a helytelen?

Hogyan hárítja el az ember a különböző veszélyeket, milyenek az ismert „elhárító berendezkedései”, mechanizmusai az ember lelki funkciójának?

Hol a határa a normális és jogos félelemnek, és hol kezdődik a túlméretezett, neurotikus magatartás?

Ezekre a kérdésekre kereste az előadó a választ.

Szellemi együttműködés Európában és a kultúra regionalizmusa – ez volt a címe annak a délutáni kerekasztal-beszélgetésnek, amelyet **Kántor Lajos** író, szerkesztő (Kolozsvár) vezetett. Résztvevői voltak: **Esterházy Péter** író (Budapest), **Ilma Rakusa** műfordító (Zürich), **Grendel Lajos** író (Pozsony) és **Szigeti László**, a Kalligram Kiadó igazgatója (Pozsony).



A kerekasztal-beszélgetés résztvevői. • Gecse Attila felvétele

Este Esterházy Péter és Grendel Lajos irodalmi estjének örülhettek a résztvevők. Az írókat Kántor Lajos mutatta be.

május 25 (csütörtök)

Az áldozócsütörtök hagyományosan a kirándulás napja.



Berzétén, Mudi Róbert ref. lelkész (balra, részben takarva) társaságában. • Szóts László felvétele

A résztvevők megtekinthették Betlérben az Andrassy-kastélyt, Krasznahorka „büszke” várát, **Andrássy Dénes** és felesége mauzóleumát, Rozsnyót, s hazafelé megálltak Berzétén, a **Máriássyak** ősi gömöri fészkeiben.



Krasznahorka várában. • Szóts László felvétele

Este 18,00-tól ünnepnap i ökumenikus istentisztelet volt a rimaszombati református templomban. A liturgiát vezette és az úrvacsora kiosztásánál segített **Joób Olivér** evang. lelkész (Zürich). Közreműködött **Gryllus Dániel** (Budapest). Igét hirdetett **Erdélyi Géza**, a Szlovákiai Református Keresztény Egyház püspöke (Rimaszombat).



Erdélyi Géza • Gece Attila felvétele



Ünnepi istentisztelet a rimaszombati református templomban • Gece Attila felvétele

Ünneplő Gyülekezet, Szeretett Testvéreim!

Pünkösöd története eseményekben gazdag történet. Bár jól ismerjük, újraolvasása, évenként ismétlődő ünneplése mégis mindig hoz valami újat. Ez azért is van így, mert mindig új körülmények között talál ránk Isten üzenete.

Már a Szentlélek első kitöltésének napján az emberek eltérő lelki állapotáról olvashatunk. Így van ez ma is, különböző vágyak, váradalmak s félelmek töltik el az emberek lelkét. Sokan magukba zárkoznak, nincs bizalom, nem mondják ki a felismert igazságot, félmondatok jelzik a hiábavalóságot, vagy a félelem érzését. Gyakran összeterelednek az emberek, de igazi közösség mégsem jön létre. Vannak gyülekezeteink, de a szívekben kevés a vonzó derű, az otthon melegét sugárzó tiszta érzés. A gondolatokból nem lesznek mindig jó tervek, a jó terveket – ha vannak – gyakran nincs aki megvalósítsa. Van komoly üzenet, de valahogy nem szólal meg, mozdulatlan, némaság uralja el az embereket. A keresztyéneket itt és az egész földrésziünkön a passzivitás és a közöny jellemzi leginkább.

Egyszer idegenek csapnak be hamis ígéretekkel, másor mi csapjuk be egymást, sokszor hiábavalónak látszik minden, "úgyis mindegy" mondogatják sokan. Mi magunk is



Gryllus Dániel • Gece Attila felvétele

úgy vagyunk gyakorta, mint a Pünkösöd előtti tanítványok, akik szörnyű csalódásukban és félelmükben bezárkóztak, mert hiányzott a bátorság, a Lélek, hiányzott a tűz, amely szolgálatba állította volna őket, hogy tovább vigyék, hirdessék, újra átéljék Mesterük művét és Igéjét, mert „...*Nem a csüggedés lelkét adta nekünk az Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét...*“ (II. Tim. 1;7. v.). Ez az a Lélek, amely „*lángnyelvek formájában jelent meg a tanítványok előtt, rájuk szállt, megteltek vele és a Lélek mozgósította őket...*“ Nem saját elhatározás alapján lett, ami lett, nem a maguk erejéből változtak meg, teltek meg erővel, amely munkára tüzelte őket, hanem a Lélekből kapták, amely átformálta félnék passzivitásba merevedett lelküket, alkalmassá tette az ellenséges környezetben is az Evangélium szolgálatára, az üdvösség hirdetésére!

Ma sem mi teremjük, vagy termeljük ki ezt az erőt, a jónak szolgálatához szükséges tüzet-energiát, hanem kapjuk! Ez kegyelmi ajándék, amit kérni kell!

A pünkösdi Lélek a szeretetnek, a józanságnak, a bűnt, kísértést legyőző Lelke. Ő tanácsol, reá van ma igen nagy szükség. Ő ajkunkra adja a megfelelő szót, biztosan vezet a földi élet bizonytalanságai, veszélyei között. Ezt meg lehet tapasztalni, át lehet élni, általa mindig tudhatom, kire hallgassak, kinek kell megköszönni, hálát adni érte.

A Lélek erejével kiálljuk a próbákat. A jó ott kezdődik, ahol elfogadják Urunk pünkösdi ajándékát – Szent Lelkét, de Lélek híján mindig elbukunk, s kívül maradunk hatalmas erejének, tüzének hatókörén.

Istenes költőnkkel, **Adyval** mondhatjuk, kiálthatjuk ma is, amikor első úrvacsorázókkal ünnepelhetjük a Pünkösödöt. „...*De Tűz és tűz, én ifjú testvéreim, Jaj, a tüzet ne hagyjátok kihalni...*“ – maradjon meg a lelkesedés. Valljuk meg bűneinket, tegyük le Krisztus keresztyé alá, Ő megszabadít. „*Mert növeli, ki elfedi a bajt*“ (**Illyés Gyula: Bartók**). Isten kegyelme csodálatos! S hogy mi a kegyelem? **Reményik Sándor** így írta és írta le:

Először sírsz.
Azután átkozódsz.
Aztán imádkozol.
Aztán megfeszítéd
Körömszakadtig maradék-erőd.
[...]
Azután elalélsz.
[...]
Mondod magadnak: mindegy, mindhiába:
A bűn, a betegség a nyomorúság,
A mindennapi szörnyű szürkeség
Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés!
S akkor – magától – megnyílik az ég,

Akkor – magától – szűnik a vihar,
Akkor – magától – minden elcsitul,
Akkor – magától – éled a remény.
Álomfáidnak minden aranyágán
Csak úgy magától – friss gyümölcs terem.
Ez a magától: ez a Kegyelem.

Ezt a velünk maradó Kegyelmet tapasztalták meg a pünkösdi csodában Péter és tanítványtársai, a megtért és megkeresztelt három ezer, ezt élhetjük át hitben a Szent Lélek által mi is ma és a jövőben, amikor megnyílik az ég, ránk száll a Lélek s megnyílnak a szívek az Úr előtt egymás felé.

Kérjük Urunkat, kegyelme által lehessen a Szent Lélek tüzetől életet gyarapító, üdvösséget hozó, igazi Pünkösődünk. Ámen.



Batta György • Gecse Attila felvétele

Este **Tözsér Árpád** volt az Akadémiai Hét vendége. A házigazda **Kolczonay Katalin** volt. Tözsér Árpáddal **Hízsnyan Géza** (Rimaszombat) beszélgetett. A költőt **Batta György** közöntötte. Az est folyamán közreműködött **Gryllus Dániel**.



Balról: Tözsér Árpád, Kolczonay Katalin és Hízsnyan Géza • Szóts László felvétele

május 26 (péntek)

A reggeli áhítatot **Görözd Zsolt** református lelkész (Dunaszerdahely) tartotta. Közreműködött **Gryllus Dániel**.

A civil szervezkedés példái – Illyefalva és a Nagyenyed Kollégium. Ezen a címen **Kató Béla** református lelkész, a *Keresztyén Ifjúsági és Diakóniai Alapítvány* (KIDA) elnöke (Illyefalva) tartott előadást.

Az erdélyi magyar történelmi egyházak mindig fontos szerepet játszottak a társadalom alakításában. 1989 végére már csak az egyházak rendelkeztek némi autonómiával:

- a templom volt az az utolsó közösségi hely, ahol az

anyanyelvet lehetett használni.

- az egyház választhatott relatív szabad módon lelkipásztort és vezető testületeket.

- az egyház gyűjthetett anyagiakat (egyházfenntartást) és azokat a saját céljaira viszonylag szabadon költhette el.

Így tehát a legsötétebb időkben is a lelkipásztorokat és a gyülekezetek tagjait a helyzet arra kötelezte, hogy önállóan gondolkodjanak és cselekedjenek.

A kommunizmus éveiben az egyház nem vehetett részt cselekvően a társadalom más területein folyó munkában.

Ezzel az indíttatással vált lehetővé, hogy az egyház 1989 után számos olyan mozgalom, terv élére tudott állni, amely ugyan nem tartozott szorosan alapvető tevékenységéhez, de az egyház mégis érezte annak szükségét, hogy a társadalom újjászervezésében irányító szerepe legyen.

Ebben példa illyefalva.

Tizenhat év elteltével sem szűnt meg ez a kényszer, hiszen az uniós csatlakozás küszöbén az erdélyi magyar társadalom rendkívül tájékozatlan és félelmekkel teli, hogy nem találja meg a helyét ebben az új világban.

Nagyon sok közösségben az értelmiségi lét azt jelenti, hogy az egyház tanít, információt közvetít és bizalmat gerjeszt a közösség tagjai felé.

Az előadás a következő témákat érintette:

- az erdélyi magyar társadalom bemutatása 1989 végén
- az egyház állapota ebben a korban
- működhet-e az egyház úgy, mint egy civil társadalmi struktúra?

- az alapítványok, egyesületek szerepe és viszonya az egyházhoz

- az illyefalvi alapítványok létrejötte és tevékenységük bemutatása

- új kihívások és változások az uniós csatlakozás küszöbén

- a programok multiplikációs hatása
- a visszakapott kollégiumok, intézmények helyzete
- a kollégiumok (példa: a Nagyenyei Református Kollégium) lehetőségei a fennmaradásban.

Életmódkultúrák volt a címe **Frenkl Róbert** orvos, az EPMSZ Egyesület elnöke (Budapest) előadásának.

Az Európai Unió a kezdetektől fogva programszerűen és



Frenkl Róbert • Gece Attila felvétele

kétségkívül valamennyire szükségszerűen elsősorban gazdasági, majd politikai közösség. A regionalitás egy fejlődési folyamat természetes eredménye. A regionális gondolkodás már el kell jusson az emberig. Mert a politikai-gazdasági programok, törekvések értéke végül azon is mérhető, mennyiben változott meg az emberek élete, mennyiben javultak ennek feltételei. A gazdasági szempontok olykor óhatatlanul háttérbe szorítják a humán értékeket. Divat ezért a globalizációt hibáztatni.

Pedig soha ekkora szabadsága, lehetősége nem volt a fejlett világ emberének arra, hogy testi-lelki-szociális értelemben egyaránt egészségesen, értelmesen éljen. Az életmódkultúrák jelentősége megnőtt a választás lehetőségével. Ez is benne sűrűsödik a regionalitás fogalmában. Ugyanakkor mind a demográfiai, mind a fogyasztási, mind az egészségügyi adatok jelzik az életmódkultúrák kérdőjeleit. A 21. század alapvető kihívása, tud-e élni Európa népessége az eséllyel, a humán értékeket integráló életmódkultúrával.

A globalizáció meg nem állítható, sok értéket is tartalmazó folyamat, sokat emlegetett veszélyeit a lokális, a regionális, az új egyéni és közösségi életforma – a maga lehetséges sokszínűségével, a közös kultúra és nyelv erejével – kompenzálhatja.*

*Az egyes előadásvázlatok a szerzők által készített összefoglalások szerkesztett változatai.

Megnyílt a Múzsák Háza

Az Akadémiai Hét zárásaként 2006. május 26-án ünnepélyesen megnyitották Rimaszombatban a korábban *Petőfi-ház*-ként ismert házat, immár *Múzsák Háza* néven. Az évek óta elhanyagolt állapotban lévő ház ügyét a Petőfi-szobor felállítását is kezdeményező és azt meg is valósító *Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás* vette a kezébe. Előbb kezdeményezte a várostól annak eladását jelképes egy koronáért, majd erőt, időt nem kímélve hozzáfogott annak helyreállításához.



Hizsnyan Géza, tőle balra Cifruš István polgármester, jobbra Rabec István
Gece Attila felvétele

A megnyitóünnepséget **Hizsnyan Géza**, a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás elnökségi tagja vezette. Köszöntötte a megjelenteket, köztük **Szesztay Ádámot**, a



Cifruš István polgármester köszönti a megjelenteket • Gece Attila felvétele

Magyar Köztársaság pozsonyi nagykövetségének kulturális titkárát, **Erdélyi Géza** református püspököt, az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* tagjait, **Jaskó Tamás** elnököt, **Szöllősy Pál** tiszteletbeli elnököt, az Akadémiai Hét résztvevőit, **Varga Imre** bronzöntő mestert és kedves feleségét, **Ratzky Ritát**, a *Petőfi Irodalmi Múzeum* főtanácsosát, Petőfi-kutatót, **Rabec Istvánt**, az utóbbi intézmény munkatársát, s nem utolsósorban **Cifruš István** polgármestert.

Gömörország himnuszának meghallgatása után **Győry Dezső**: *Petőfi Gömörben* c. versét **Balázs István** miskolc-rimaszombati előadóművész adta elő, majd **B. Kovács István**,



Balázs István szaval. Mögötte (balra) Szesztay Ádám és Ratzky Rita, (jobbra) Tözsér Árpád (részben takarva), Varga Erzsébet, Szöllősy Pál, ifj. Csobó István (takarva) és Cifruš István • Gece Attila felvétele



Koncz Károly György előadás közben • Gece Attila felvétele

a Rimaszombat és Vidéke P.T. elnöke vázolta fel azt az utat, amely a Huszt-háztól a Múzsák Házáig vezetett. Köszönetet mondott azoknak, akik önzetlenül hozzájárultak a ház felújításához, méltatta **ifjabb Csobó István** építész mérnök és **idősebb Csobó István** szakszerű és áldozatos munkáját, Balázs István példaadó elkötelezettségét, Rimaszombat város nagyvonalúságát, s külön kiemelte a Petőfi Irodalmi Múzeum támogatását, azon belül Ratzky Rita és Rabec István szakszerű és önzetlen, áldozatos munkáját, akik az állandó kiállítás forgatókönyvét készítették. Petőfi Sándor vídám verseiből **Koncz Károly György**, Radnóti-díjas előadóművész mutatott be néhányat. Ezt követően került sor annak az emléktáblának a leleplezésére, amelyet a Petőfi-szobrot is újraálmodó, a nemesradnóti Radnóti Miklósszobrot is megvalósító alkotópáros, **Győrfi Lajos** szobrászművész (Püspökladány) és **Varga Imre** bronzöntő mester (Karcag) adományozott Rimaszombatnak. Az emléktáblát Varga Imre leplezte le.



Varga Imre • Gece Attila felvétele

Ratzky Rita Petőfi-kutató felidézte élményét, amikor első ízben járt a most átadandó házban, majd bemutatta a házat, mint irodalmi emlékhelyet. A koszorúzást követően a résztvevők elénekelték a Szózatot. A kapura elhelyezett szalagot Ratzky Rita és **Tözsér Árpád** Kossuth-díjas költő vágta át,

A szalagot Ratzky Rita vágta át. Aki ebben segítségére volt: Tözsér Árpád
Gece Attila felvétele

majd ezt követően a megjelentek megtekinthették a házat, illetve a benne látható állandó kiállítást.

A „*Szabad hangok*” Rimaszombat büszkeségei címen



Részlet a kiállításról. Petőfi egykori nyugóhelye az előszobában • Gece Attila felvétele



A kiállítás megtekintése • Gece Attila felvétele

megnyílt állandó kiállítás ízelítőt ad Rimaszombat gazdag művelődéstörténeti múltjából. Az előszobában a városról és Petőfi itteni nevezetes éjszakájáról kaphat a látogató információt. Az utcai helységben a képzőművészek (**Ferenczy István, Izsó Miklós, Rudnay Gyula, Putra Ede, Tichy Gyula, A. Tóth Sándor**) kaptak helyet. A belső szobában az irodalom jeleseinek emlékét örökítették meg (**Decsy Sámuel, Tompa Mihály, Ferenczy Teréz, Mikszáth Kálmán, Pósa Lajos, Gáspár Imre, Gulyás Pál, Győry Dezső, Szombathy Viktor** – itt kapott helyet **Szentpétery József** ötvösművész is). Külön helységben tekinthetők meg a két kítúnó színésznő, **Blaha Lujza** és **Szathmáry-Latkóczy Lujza** emlékét bemutató dokumentumok. A leghátsó terem megint a Petőfié, illetve kortársaié. Kiemelt figyelem jutott a méltatlanul elfeledett **Berecz Károlynak**, aki szintúgy rimaszombati születésű. Ebbe a helységbe egy kemence is került, s a tervek szerint kisebb összejövetelekre is használ-



Az állandó kiállítást Ratzky Rita (a kép jobb szélén) mutatta be Gece Attila felvétele

ják majd.

Hozzá kell tenni, hogy a jelenlegi kiállításon nincs mindenki jelen, aki ezt megérdemelné. Ennek oka egyrészt a helyhiány, másrészt a kiállítás koncepciója, amelynek a középpontjában a Petőfi-kultusz van.

A ház alkotók számára ideiglenes otthonként, afféle alkotóházként szolgál majd. Természetesen az alkotókon kívül bárki mást is szívesen fogadnak aki szállást igényel. (Vendégeink lefeküdhhetnek ugyan a Petőfi „ágyába”, azaz a földre, de két személy részére külön hálófülke, konyha és fürdőszoba is rendelkezésre áll.) Az állandó kiállításon eredeti dokumentumok nincsenek kiállítva, így gyakorlatilag a ház egésze nyitva áll a szállóvendégek előtt.

A felújítás folytatódik. Tervben van a kerítés újjáépítése, illetve az udvar rendezése is. Remélhetőleg erre is hamarosan sor kerül.

Az átadást követően, a Művelődési Ház gömbtermében került sor annak az irodalmi pályázatnak a kiértékelésére, amelyet a Rimaszombat és Vidéke P.T. hirdetett meg erre az alkalomra. A pályázatra 9 alkotás érkezett. Az első helyre, megosztva **Tózsér Árpád** és **Bettes István** (Pelsőczy Tar Dunyhád) pályaművét sorolta a bírálóbizottság. Második helyezést ért el **Mizser Attila** verse, míg a harmadikra **Szászi Zoltán** alkotása került.*

*A díjnyertes alkotások, valamint a közlésre alkalmas pályamunkák a **Futárszalón c. rovatban olvashatóak.**

A Múzsák Háza megnyitásáról írták:

Múzsák, ha vannak még, akkor mától gömöri házukba, Rimaszombat szívébe beköltözhetnek. No nem palota ez, nincs oszlopcsarnok, nincs kilátás bő olajfaligetekkel borított hegyoldalból alant elnyúló szőlőkre, csak egy egyszerű kis ház egy egyszerű kisvárosban. Egy sokat látott, már-már az enyészet által is kikezdett házikó volt ez még nemrég, aminek az a nevezetessége, hogy megaludt pitvarában egy suhanc költő, akit Petőfi Sándornak hívtak. 1845-ben történt ez, május virágos havában, mikor is ezt a loboncos üstökű poétát a gömöriek táblabírájuknak megválasztották. Ez volt tán Petőfi egyetlen választott tisztsége, ezzel kedveskedtek neki itteni barátai. Földön aludt, mint a ga-

rabonciások, kiket útszélien ér el az este. Mit álmodhatott, álmodott-e, nem tudni, csak azt, mégis megjegyezte, itt ismerte meg annak a módját, hogyan kell úgy aludni, hogy az ember hajába pehely ne keveredjék. E fölfedezésre a földönalvás ténye ébresztette rá a költőt. Nem vette zokon, miért is vette volna. Nem finnyás teremtés az igazi költő. Nem kell annak semmi díj, dicsőségkoszorú, hiszen az igazinak a múzsák csarnokában való pihenés, az öröklét a valódi jutalma. Most meg az a csudálatos dolog történt meg, hogy a múzsák ott aludhatnak az ő ágyában, a pitvarban, a hideg kövön. Kilátásuk csak egy keskeny utcára lehetséges ugyan, ott is szürkesség, árnyékok sora, néha elzötyögő autók képe csak a látnivaló, így minden bizonnyal jobban teszik, ha bent, magában a házban nézelődnek. Ott több a látnivaló. Majd ki földi halandó esetleg betéved ide, maga is meggyőződhet arról, micsoda kincses kis ország vendége volt itt Sándor! Mi több, nem halott tárlóké itt a főszerep, hanem az élő szóé, a cselekedeté, a teremtő, éltető és megtartó gondolatoké. Úgy kicsinosították, rendbehozták jókezü, szívvel dolgozó mesterek ezt az apró házat, hogy bárki kedvet kapna ellakni benne. Hát ezután, ha nem is tartósan, de majd meg is teheti. Aludhat Petőfi ágyában, avagy rendes ágyban, hallgathatja a kemence duruzsolását, esők dobolását, nézheti az udvar négyyszögét egy más látószögéből. Múzsákkal álmodhat, verset csíholhat, barátokkal kvaterkázhat, vagy csak úgy leülhet gondolkodni a világ múlandóságán, a költészet örökkévalóságán. Majd csendben melléülnek a béke, az ihlet és az emlékezés tünderei, elsimogatják homlokán a gondok redőit, feloldják szomorúságát. S ha egy viharos éjszakán bekopog és szállást kér majd loboncos hajú szellem, beengedheti azt, melegedni kemence tűzénél. Majd jókat hallgatva, álmodhat ereszthet szemére, hogy meglássa abban, mi is az értelme ennek a vad rohanásnak ebben a surranó, gyors, földid időben. A múzsák házat kaptak. Költöztek be velük együtt e kisvárosba újra a világító lélek hatalma!

Szászi Zoltán

Petőfi-émlékérem a civil helytállásért

Az ünnepségsorozat zárásaként első ízben osztotta ki a *Simonyi Alapítvány* az általa alapított Petőfi-émlékérmeket. Ez utóbbit azoknak a személyeknek kívánja adományozni az Alapítvány, akik a magyar civil közélet terén példamutatóan cselekedtek. Egy ilyen díj létesítésének gondolatát **B. Kovács István** vetette fel a tragikus sorsú pedagógus, **Agócs Béla** fejfájának avatásakor a baraccai temetőben. A kezdeményezést utóbb a Simonyi Alapítvány karolta fel.

Amint azt **Bán Zoltán**, a Simonyi Alapítvány gondnoka elmondta, az Alapítvány feladata jelen-



Az asztal mögött: Bán Zoltán, B. Kovács István, Balázs István, Hizsnyan Géza és Koncz Károly György • Gece Attila felvétele

leg a szlovákiai magyar nemzeti közösség művelődésügyének támogatása. Igazgatótanácsába delegálja képviselőjét a *Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége*, a *Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség*, a *Csemadok*, a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége*, történeti egyházaink, az MKP és tagjai közt vannak továbbá a szlovákiai magyar közélet további szereplői is.

Első ízben néhai **Habodász Elemér**nek ítélte oda a Simonyi Alapítvány igazgatótanácsa a Petőfi-émlékérmeket. Az elismerést a kitüntetett özvegye és két fia vette át. Mint B. Kovács István, az igazgatótanács elnöke méltatásában elmondta, Habodász Elemér volt az, aki 1990-ben kezdeményezte közadakozás indítását a létrehozandó szlovákiai magyar egyetem anyagi alapjainak megteremtésére. Mindez Simonyiban történt, az akkori Együttélés helyi szervezetének gyűlésén. Kezdeményezését kedvezően fogadta nemzeti közösségünk, s hamarosan több százezer korona gyűlt össze. Noha egyetemalapításra ez vajmi kevés, a kezdeményezés az egyetemalapításért folytatott küzdelem fontos fejezete, s máig legszebb példája a közösségi összefogásnak a szlovákiai magyarság körében.



Habodász Elemér özvegye és két fia, Szabolcs és Zsolt a Petőfi-émlékplakettal • Gece Attila felvétele

A Múzsák Háza felújításának néhány mozzanata



A ház maga is műemlék. A favázás szerkezet egy része
Gecse Attila felvétele



A külső vakolás • Gecse Attila felvétele



A közösségi célokra is szolgáló helyiségben egy kemence is helyet kapott
Gecse Attila felvétele



Cserepezés • Gecse Attila felvétele



A felújított épület utcai homlokzata
Gecse Attila felvétele



A felújított épület udvari része
Gecse Attila felvétele

Bettes István (Pelsőczy Tar Dunyhád)

Pihetollas lanton
(Egy éjszaka Petőfivel,
Rimaszombatban)

„Lantosunk az lantját
igencsak pengeti,
Zsibbadoz-szakadoz
tőből mindkét kezi.”
(Tinódi)

Keménykedik, dagad,
bizsereg – még Lócse
s Késmárk van eszében,
– az összes felmenője...

– Ma még varjúlány sem
ült a Rima-partján,
ki bús károgással
csikizte vón lantján.

Forgolódik költőnk,
kék mindkét könyöke,
csattog a nyers padlón,
– lantjában gyönyöre.

Penget a poéta,
nyug'ágy híján teszi,
bántja a gondolat:
ma is ez jut neki.

Trombitál bús hosszút,
lucskos lantja-fája,
dunnapelhellyel mén
teli szeme-szája.

Felhevült lelkel
utókorra gondol:
ha kiöntik bronzból,
mentes lesz ily gondtól.

Ez' nemes ház falán
jelzi majd a tábla:
itt gyentelte-nyúzta,
tar földre alázva.

Mit, kései tábla?!
– Itt lón táblabíró,
Híresült népi hős,
Nagy csatákat vívó.

Férfisors csak férfi
s bizony nagyon érti:
Hol csak simogatja,
hol keményen tépi!

– Tompa jut eszébe,
(már maga is tompa)
bár papi a lantja,
ám sohasem lomha.

S az Arany Jankóé?
Ej a teremőjét!
Látá biz' ő egyszer
mester-pengetőjét...

Nem másolt, satnya bronz,
isz' arany, – kornyadozna?!
Egyszer próbálá meg,
be lón horganyozva!

– S vágja az poéta,
ugyan adja neki,
hevül húrja-fája,
majd nyakát tekeri...

Úgy negyedöt tájban:
pirosak szemei
s eszméi Pegazát
Honára tereli.

Mert biz életében
mit juttat a Haza?!
Kincs, vagyon vagy kastély?
Apjának – igaza...

Hát még a Szabadság,
világ első becse!
Szabadság?! Szerelem?!
– Ha markodban csecse!!!

Rátok tör ám majdan
a Világszabadság,
vehetitek tövig
Amerika baját!

Évezhatsz akkor majd
négert, buzit, taljánt;
oltárhoz állhatsz az
hollandusnak balján.

Hordozhatsz füledben
akár úritököt,
– bukfenceztetsz vízben
sok náthás vöcsököt!

– Pirkad, kászálódik:
– még egy kört lenyomat –
hallja, Tiszolcz felől
zakatol a vonat.

Usgyi, Várgedére,
Rudihoz vált jegyet,

– tétet hó lantjára,
nem csevicét, – jeget!

Majd leugrik onnan
busszal Vecseklőre,
Boldi'nál akadhat
vajmi jó kenyőcske.

Hah, ne lőne otthon!
csak franczúz Mília,
– van a kúriában
kaja, pia, pipa.

Hej, nem jár sikerrel;
fel, fel, Baracára;
lehet, kurtafarkút
kap majd ott lantjára!*

*** A később történekről, a Manczában elhelyezett phallikus emlékoszlop verses felirata számol be hitelesen az utókornak. (P.T.D.)**

Tózsér Arpád **Gyalulat*** **(Ismeretlen Petőfi-verset és egyéb Petőfi-szövegeket találtak a rimaszombati Petőfi-házban)**

Újsághír: Szenzációnak ígérkező, de mindenképpen irodalomtörténeti jelentőségű felfedezést tett az a munkás (A. F. Losonc), aki 2006. április 11-én a felújítás alatt álló rimaszombati ún. Petőfi-ház tetőszerkezetét gombátlanította és impregnálta. A tető ereszi részében egy 1835-ös kiadású könyvre s benne egy ismeretlen Petőfi-versre s a költő más, saját kezű bejegyzéseire bukkant. Az értékes könyvet szakemberek vizsgálják. (Gömöri Kurir, 2006. április 20.)

A 161 év után napvilágra került lelet valóban irodalomtörténeti szenzáció: a Kunoss Endre által szerzett s 1835-ben, Pesten kiadott *Gyalulat*, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, melyek különféle nyelvekből kölcsönözttetvén, a magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetikképp használtak című kiadvány záró, tiszta lapjain Petőfi Sándor kézírásával a következő bejegyzés olvasható:

Csütörtök. Adorján B. mondá: Péterfalát megnézd, a világ közepe. Lakói száz évekkkel előtte odahagyák templomukat, csak azért, mert úgymond, egy aranyalma hullott az égből, s ahol leesett, ott forrás fakadt, s a jámborok mentek az aranyalma után, s a forrás köré települtek. Azóta a forrás, azaz ahogy ők hívják: az ivókút számukra a világ közepe, a templomuk meg egy üres rét közepén, a falutól távol árválkodik elhagyatván.

Hétfő. Vecseklőről, de sehonnan Péterfalára út nem vezet.

A világ közepe, úgy látszik, inkább a világ vége. Vecseklőn mondták: Ha az almagyi templomot megtekintjük (Almagy szintén barkó falu, Hajnácskőtől egy hajtásnyira), bízvást hihetjük, hogy a péterfalit láttuk. Alakra, belsőre szakasztott egyformák, s az is távol a falutól, egy fátlan, füves dombon van. A vecsekleiek szerint az almagyiak olyan szegények, hogy a templomukat is kicsapták legelni. – Mennyi lyra, mennyi képi gondolkodás néhány szóban!

Közvetlen e bejegyzés alatt pedig a következő, szintén Petőfi kezétől származó vers található:

Rima-Szombat

*Rima-Szombat olyan város,
Itt menyecske a plebános.
Szép leány is bőven terem,
Forró ima a szerelem.*

*Nekem itt minden lány kedves,
Szólok egyhez, a legszebbhez:
Repkény vagyok templomfalon
Megölelne ezer karom.*

*A szombati leány kényes,
Foghegyről szól a legényhez.
Pedig a lány legénykar nélkül,
Árva templom faluja nélkül.*

A becses leletet megvizsgálva először is meg kell állapítanunk, hogy a bejegyzések és a vers valóban Petőfi kezétől, azaz a költőtől származnak. Övé a kézírás, a stílus, hitelesen egykorú a papír nyomása, a tinta stb.

Amint az köztudott, a költő 1845 májusának végén, illetve júniusának elején néhány napot Rimaszombatban töltött, s barátjánál, Huszt Jánosnál, a később a költőről elnevezett Huszt-házban szállt meg. A nevezetes napokról és szállásról részletesen az *Úti jegyzetek* c. írásában számolt be még ugyanabban az évben. S ezt azért fontos itt feleleveníteni, mert a *Rima-Szombat* című vers motívumai teljességgel egybeesnek az *Úti jegyzetek* vonatkozó részeinek, illetve a *Gyalulat*-bejegyzéseknek bizonyos adataival, stíláris bizonyosságául annak, hogy a két mű ugyanattól a szerzőtől származik.

Példák:

Az *Úti jegyzetek*ben a költő említést tesz másik rimaszombati barátjáról, Sz. (Széplaky) Lajosról is, s megjegyzi, hogy az „igen jó fiú, hanem a felesége szebb még, mint ő”. Elképzelhető: a most frissen felfedezett vers kitételét a „plebános menyecskeről” úgy kell értenünk, hogy a rimaszombati Széplaky-házban (ahol Petőfi szintén vendégeskedett) a gyönyörű Széplakyné volt a „plebános”, azaz a domináns személy.

A menyecske-motívumhoz kapcsolható az *Úti jegyzetek* következő mondata is: „Esett az eső (Rimaszombatban, T. Á.), amit én egyébiránt csak akkor vettem észre, mikor már sarat gázoltam a piac közepén, ahol álltam egész délelőtt... mert a megveház szélső ablakaiból hölgyek néztek alá, s én

egy hölgy szemeit bámultam, melyekből oly tiszta ég mosolygott.” A mondat mesteri alapellentézésén túl (a valóságos égből esik az eső, de „egy hölgy” szeméből „tiszta ég mosolygott”!) figyeljünk föl az egyes és többes szám ellentétére is: „hölgyek néztek alá” – „én egy hölgy szemeit bámultam”. Ugyanez a számellentézés figyelhető meg a *Rima-Szombat* c. versben is: „Szép leány is bőven terem” – „Szólok egyhez, a legszebbhez”.

Feltűnő továbbá, hogy a vers szinte teljes egészében a „szerelem mint templom” toposzra épül. Ez a tény pusztán Rimaszombat élményéből nem értelmezhető megnyugtatóan, mert bár a város központját valóban a templomok uralkják (s például a repkények a templomfalon a mai napig egészen konkrétan léteznek), a vers utolsó sora („Árva templom faluja nélkül”) minden bizonnyal valahová máshová vág.

De hová?

Az *Úti jegyzetek* tanúsága szerint Petőfi a felvidéki utazásai során a Rimaszombathoz közel eső Várgedére, illetve Gortvakisfaludra is ellátogatott. Amott Kubinyi Rudolf, emitt Adorján Boldizsár (maga is költő, Petőfi verses levelet is intézett hozzá) látta vendégül. Ez utóbbi, a „füstös szobájú Adorján Bódi” igazítja aztán (legalábbis a *Gyalulat*-bejegyzés szerint) Péterfalára, mondván neki, hogy a medvesalji Vecseklőről ugorjon át oda is, mert az, úgymond, a világ közepe, s nézze meg a templomot, amelyet a péterfaliak a világ közepét mutató aranyalma miatt „odahagytak”.

Eszerint a vers „Árva templom faluja nélkül” sorában a templom azonos a péterfali „üres rét közepén árválkodó” egyházzal. (Csak zárójelben s az érdekesség kedvéért jegyzem meg: az aranyalma-történet persze mese, bár meg kell hagyni: szép mese. A valóságban az egykori árpádkori templom nyolc kis település közé épült. Idővel valamenyi település elpusztult, illetve tanyává zsugorodott, csak Péterfala maradt meg falunak. Az elárvult templom „árvasága” tehát inkább az épület ősiségére utal, mert emlékezzünk Szent István rendeletére: Minden tíz falu építsen egy templomot.)

Magyarázatra vár még: hogyan került a *Gyalulat* a Huszt-ház padlására, s ha Petőfi hagyta a házban (mint ahogy ez a jelekből bizonyosra vehető), miért éppen egy „idegen szavak szótárát” vitt a költő a felvidéki útjára?

Ez utóbbi kérdés megválaszolása még további kutatásokat igényel, itt csak annyit jegyezzünk meg, hogy ismert a két évvel későbbi *Úti levelekből*, milyen véletlenszerűen tette be a költő az utazótáskájába, illetve hát a zsebébe „Göthe” *Faustját*. Nincs kizárva, hogy Kunoss Endre nem különösebb irodalomtörténeti súlyú könyve is így került a költőhöz, de az is könnyen meglehet, hogy a szótár már azt a fordulatot jelzi, amellyel majd a költő a népdaltól hamarosan Byron és Shelley felé fordul (vö. *Felhők* c. ciklus).

Ami pedig a kérdés első felét illeti, az annyiban kérdés, hogy Petőfi a *Rima-Szombatot* feltehetően Várgedén „vágta” (a szintén ezen az útvonalon íródott *Idvezlet Pesthez* c. verséről ő maga írja: „Hánykodásomban egy verset vágtam...”), a Rimaszombatról szóló vers tehát már a város elhagyása után született, de hogyan került akkor a verset tartalmazó

könyv mégis a Huszt-házba?

Erre a kérdésre a válasz egyszerű: az *Úti jegyzetek* vége felé a költő beszámol róla, milyen rossz emlékei vannak a Fülek-Losonc-i útról, amely „az élő embert halálra s a holtat életre rázza”, s elmondja azt is, hogy ezért az útját Várgedéről Losoncra nem Füleken, hanem Rimaszombaton keresztül folytatta. Nos, ennek az újabb Rimaszombat-Petőfi találkozásnak a során ugorhatott be a költő egy baráti szorabúcsúra még egyszer a Huszt-házba, s felejthette ott a nagy sietségben a szótárát, amelyet aztán a házigazda már nem adhatott vissza a közben Pestre távozott tulajdonosnak.

De történtek a részletek akárhogyan, a lényegen nem változtatnak: 2006 áprilisában a Petőfi-életmű egy újabb verssel, s az *Úti jegyzetek* c. mű új bekezdésekkel gazdagodott, s a versnek Rimaszombat, az *Úti jegyzetek* pótlásainak pedig Péterfala, a „világ közepe” az ihletője és főszereplője.

***A félreértések elkerülése végett sietek én is kijelenteni, amit legutoljára Nadas Péter Párhuzamos történetek c. könyvében olvastam: Nem tudományos, hanem szépirodalmi munkát tart a kezében olvasó, s így benne sok, valóságosnak tetsző állítás az írói képzelet terméke és semmi más.**

Mizser Attila

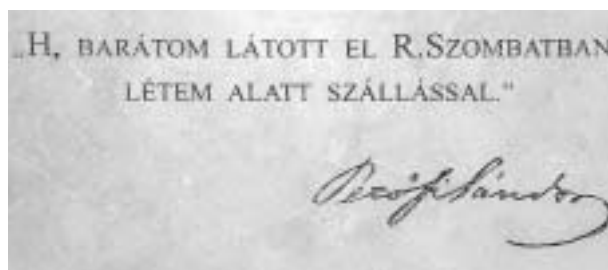
egy akkor meg nem írt vers éjszakája

és nem tudod még az élet így meg
visszafelé ez a gyenge négy
nem tudod még mi nincs most meg
van-e mostan olyan legény

vannak kik itt másban hisznek
a költő hasztalan penész
kiért sok kis isten játszik
nem számít az hogy miféle tét

itt vagyok most ennyi a szellem
az idézés a hitvány anyag
persze lehetne visszaélés

más nevében pár sor így marad
egy éjszakán min nem történtem
pontosabban nincsenek szavak



*Szászi Zoltán***Petőfi egy éjszakája**

hogy háta mögött elgurultak a felhők
az égbe lefelé sző nyájak elbégettek
tornyokon fenntakadt az ég
lusta harangszó kísért a vándort
porral festette barnára köpenyét

vitte lába kék hegyeken túlra
dombok közé hol nem várta őt
a költőt az ifjút csak csalóka út
melyről hitte máris célba ér

egyszerre mégis város tárult elébe
tornyok kis utcák közte tér
mely templomot ringatott
piacot hol vászonban mosolygott jó kenyér
lompos kutyák szaglásztaák
kolbászok fürtjéről az elkészülő zsíros illatot

így ért be Batyiba szomjas s éhesen az ifjú
majd köszönt nagyot
jó emberek kívántak vissza
isten adjon jó napot
egy kupa bort is felhajtott talán
egy máriással fizetve
a csapszékből a térre ballagott
volt mindenféle szépség
érces harangok éppen Isten elé hívták
járuljon imára hitvallni a nép

látott tán egy szép kisasszonyt is
ki ránézve megdobogtatta szívét
a forgatagban kalpaguk levéve mentek
szálfaszép férfiak

közülük tán hosszú pillanat után
az egyik nevetve hozzászaladt
ölelték egymást úgy magyarmód
lett végre áldás és öröm
megérkezett hát Sándor öcsénk
mondd mi hír Pesten és Budán
s hogy kibeszélték maguk
az útnak fátadalmiról
elmorzsolgatták ujjuk egy imán
jer barát ülj szólottak
légy kedves vendég de nocsak
maradj egy pillanatra várj meg minket
most tartjuk éppen a választásokat

hát nézelődj tedd otthonossá magad
mi a politika oltárán feláldozzuk
mindenünk no tán pénzünk azt mégse
de tán mert az semmibe kerül
a sokat ígérő szavakat azt igen

s míg mi áldozunk te csak nézelődj
ez hát Batyi no minek mutassuk meg
fedezd fel magad
kár ebbe bárkinek is magát beleártani

hát sétálgatott Sándorunk
batyuját egy kis házba téve le
hol mondták neki este majd itten lesz puha fekhelye
s mikor véres koronáját levette a Nap
nyugaton éles bíbor fényeket írva
megnyújtotta a téren az árnyékokat
elmélázva találta a költőt az este
a piacnak sarkán egy kút mellett otthagytott vedren ülve
két szép vers is ott kalimpált benne
egy arról hogy tengermély szemű lány
biztatós mosolya mily sok reményt hoz egy ifjú szívébe
a másik kardról harctérről dúlt csata csituló zajáról
mikor hűvös köpenyével megsúrolta arcát
a hirtelen lehulló sötét

menni kéne tán de hol is az az utca hol szállásom vagyon
mígnem bolyongva imbolygó apró fények után
meg sikátorok szűk macskakövén topogva végre odaért
boltozott kapu alatt besurrant
nyikorgott kicsinkét a vas
burukkoló galamb álmodott szépet éppen az eresz alatt
alacsony ajtón belépve
mogorván reccsent a küszöb
mintha csak kérdené
mért taposod hátam így éjjel
s ki vagy te nagy üstökű kölök

fáradt volt már az ifjú pihenni húzta teste
pillantásával ágyát kereste
de látva biz nincs más hátra itt
mint megvetni a pitarban az álomnak helyét

kicsinyka bajszaán egyet simítva
köpenyét teríti a földre le
ismervén már a helyzetet hol is éppen fekhelye
feje alá kis motyóját gyúrta
egy könyv volt a párna abban
s elterült az úttól kimerülve

álom penderült szemére végre pihent
míg aludt is versek születtek benne
pehely nem keveredett hajába
mint apró gyerekek még alszik
izzadt volt homloka
az ágya pitvar volt egy éjszakára

gondoljatok ti utód nemzedékek
Sándorra Rimaszombatra
s ha elmúlna is
akkor is gondoljatok egy kis hazára
még akkor is
ha már nem volna

Mács József

Petőfi, a Huszt-ház és Hazir bácsi

Mikor a negyvenes évek első felében gimnáziumba jártam, Rimaszombat főtere távolról sem volt olyan szép, mint most. Fővárosok primadonnája sem öltözködik szebben és gazdagabban. Ha a főteret bűvös varázsszója egyszerre gyönyörű nővé változna, a hajdan volt, Rimaszombat székhelyű Gömör-Kishont vármegye minden magára adni tudó férfiya neki udvarolna. Amikor azonban gimnáziumban jártam itt, jóformán meg sem néztem a város főterét. Ősszel és tavasszal én csak a Hazir bácsi fagyaltosládáját láttam, esetleg a fehérén virító ruháját és sapkáját, amellyel megszűröl észrevétette magát. Lássátok feleim szümtükkkel, jön már Hazir bácsi a fagyaltmintás, három keréken guruló ládájával, meg is nyalhatjátok az oldalát, hátha azt is édesnek és finomnak találjátok, s ami még ennél is fontosabb, olcsóbbnak is, hiszen a nagy becsben tartott lyukas húsfilléres a zsebetekben marad. Persze, senki sem mert ilyen szemtelenségre vetemedni. Hazir bácsi nem is hagyta volna szó nélkül.

„Fiacskáim, gyermekeim, inkább a csengőmet nyaljátok, arról nem kopik le a festék” – mondta volna.

Bizony a csengőt, azt nem lehet szó nélkül hagyni. Talán egész Gömör-Kishont vármegyében Hazir bácsinak volt a legszebben muzsikáló csengője. Hallottam a tanítási órán, a gimnázium mögötti játszótéren, nagybátyám pénzügyigazgatósági altiszt lakásában, de még a szülőfalumban is. Ezért történhetett meg, hogy amikor Lakner tanár úr azt kérdezte tőlem, meg tudnám-e nevezni a hangszerek királyát, gondolkodás nélkül, lelkesen azt feleltem, hogy a Hazir bácsi csengője. A tantermen végigmorajlott a röhögés.

– Ez érdekes. Ezzel megleptél, fiam. És miért? – kérdezte Lakner tanár úr.

– Mert álomban is azt hallom – feleltem.

Hazir bácsi persze nem csupán a főtéren rázta a csengőjét, hanem az azt körülvevő utcácskákban is. Így mi, a fagyalttra mindig éhes gimnazisták neki és a fagyaltjának köszönhetjük, hogy tanítás után, a gimnáziumból kitudulva megismerkedhettünk ezekkel az utcákkal és bennük a családi házak sokaságával, amelyeknek egyike-másika meglepetést is tartogatott. Mint például a Huszt-ház, amely nem azért volt nevezetes, mert Hazir bácsi néha-néha elbiciklizett előtte a fagyaltosládájával, és olyankor a ház is ránézett három ablakszemével, hanem azért, mert középső és szélső ablaka között egy frissen odafüggesztett tábla próbálta elhitetni velünk, gimnazistákkal és a világgal, hogy e helyen szállott meg 1845-ben Petőfi Sándor...

Már elemi iskolás koromban tanultam a költőről, hogy Kiskőrösön született, s azt is hamar kikövetkeztettem egyik verséből, hogy síkságon, a gyönyörű alföldi rónán, véletlenül sem hegyvidéken, mint amilyen a miénk. Ilyenről csak álmodhatott, mert ha nem így lett volna, akkor nem kezdte volna úgy a versét, hogy „Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája, tán csodállak, ámde nem sze-

retlek, s képzetem hegyvölgyed nem járja”. Csak találgatni tudom, mit írt volna a mi szeretett hegyvidékünkről akkor, ha már biciklije lett volna, s tavasztól őszi naponta meg kellett volna tennie Bátkától Rimaszombatig a tizenkét kilométeres utat, méghozzá olyan biciklin, amelyet csak nyolc évvel az ő születése előtt talált fel egy badeni főerdőmester?

De az időben jócskán előre ugorva, a második világháborús éveket, a negyvenöt utáni magyarüldözést magam mögött hagyva arról is illene szót ejtenem, hogy Egyesült Protestáns Főgimnáziumunkat egyik napról a másikra bezárták. Engem pedig, ha tanulmányaimat anyanyelven akartam folytatni, arra kényszerítettek, hogy anyám és a nővérem kíséretében az éjszaka sötét köpönyegét magamra borítva, 1947 első felében Lénártfala és Bánréve között átszökjék Magyarországra, és beiratkozzak a sárospataki református tanítóképzőbe, ahol nemsokára azt kellett tapasztalnom, hogy neves magyar szakos tanárunk még a karácsonyi szünetben sem hagyja pihenni a tanulóit, további tanulásra buzdít bennünket egy sebtében kitalált versenyfelhívással, amely így szólt:

– Annak a tanulónak, aki a legtöbb Petőfi-verset tanulja meg a karácsonyi szünetben, a noteszomba írt nagy egyes lesz a jutalma.

– Tanár úr, kérem – jelentkeztem szólásra –, Rimaszombatban, ahol én gimnáziumba jártam, van egy ház, amelynek a homlokfalán azt hirdeti egy tábla: „E helyen szállott meg 1845-ben Petőfi Sándor” – dicsekedtem a tudásommal.

– Jól mondod, fiam, azután rakták oda, amikor visszerült országunkhoz a Felvidék magyarok lakta része. Ha az emlékezetem nem csal, a Huszt-házról beszélsz...

– Igen, arról, de honnan tetszik tudni?

– Tetszettem a korabeli sajtóból elolvasni. Ha a karácsonyi szünetben te tanuld meg a legtöbb Petőfi-verset, a ti házatokra is felkerülhet hasonló tábla.

– Mit lehetne arra írni? – gondolkoztam el hirtelen.

– Csak annyit, hogy ebben a házban tanulta meg a legtöbb Petőfi-verset egy határon átszökődős felvidéki diák. Hol is van a ti házatok?

– Bátkán, a Szívos-szögben.

– Egy ilyen tábla nevezetessé teheti a házatokat, ha győztesen kerülsz ki a versenyből – mondta jókedvre derülve.

Tanár úr nemcsak azt tudta, hogy Rimaszombatban márványtáblával jelölték meg Petőfi Sándor szálláshelyét, hanem azt is, mi vezérelte Gömör-Kishont vármegye egyik legszebb városába. Mit vagy kit keresett ott éppen a legrosszabb időben, tisztújításkor, mikor a galambházak is megvannak rakva vendégekkel. Ottani barátai és tisztelői segítettek abban, hogy fedél alatt töltsz az éjszakát, így jutott el a Huszt-házba. Ő azonban nem a tyúkokkal járt aludni, barátaival hajnalig beszélgetett és borozgatott; valósággal be kellett lopakodnia a Huszt-házba, hogy szállásadóit legmélyebb álmukból ne ébressze fel. Az előszobánál nem is ment tovább, kabátját magára terítve, ott aludt néhány órát, s ahogy utijegyzeteiben írja, nevezetes felfedezést tett: mint kerülheti ki az ember azt a kellemetlenséget, hogy a haja bepelyhesedjék. Másnap aztán a megdicsőülés fényében sütkérezett. Kinevezték és feleskették táblabírónak Isten és

Gömör megye kegyelméből.

Azzal az elszántsággal indultam haza a majd három hétig tartó karácsonyi szünetre, hogy ha törik, ha szakad, nagyon sok Petőfi-verset tanulok meg. Ha nemzetünk nagy költője megtisztelte jelenlétével Rimaszombatot, ahol én is tanultam, s az eseményt megörökítő táblát a fagyaltos Hazir bácsi jóvoltából én is megcsodálhattam, akkor nekem a tanár úr meghirdette versenyből győztesen kell kikerülnöm. Ahogy múltak a napok, úgy tudtam egyre több Petőfi-verset. A díványunkra hasalva elfeledkeztem a falumról, a cimboráimról, a szüleimről és a nővéremről. Mikor a szüniadó végére értem, nyolcvannégy megtanult verssel bátran szöktem vissza Sárospatakra. Mégsem lettem első... Egy leány osztálytársam vitte el a pálmát kilencvenkét Petőfi-verssel. Szólásra jelentkeztem megint.

– Tanár úr, kérem, nem én lettem a győztes, a határon átszökődös felvidéki diák... Ebből következően az a bizonyos tábla sem kerülhet fel a házunkra. Nem hirdetheti országnak-világnak: e ház falai között tanulta meg a legtöbb Petőfi-verset egy Sárospatakon tanuló szökött diák...

– Sose búsulj, fiam, sose lógasd az orrod, mert ebben a versenyben mindenki győzött, aki Petőfi-verset tanult – vígasztalta meg velem együtt az osztály valamennyi tanulóját. – Ti pedig, ketten – mutatott ránk –, akik annyi Petőfi-verset tanultatok meg a szünetben, amennyit fejből én sem tudok, megérdemlitek, hogy a tábla ott legyen a házatokon. Bizony, én mindkettőtöknek beírok egy nagy egyest a noteszomba...

Csenki Lajos Egy legényhez

Megyünk fel foltok tarkította
Szalmakazal tetejéről le
Ni! nem látod a völgyben a ködben

Zádor szélén vén ház áll
senki se lakik benne

Jobbról ARO terepes gumija gombát sejtet
Határtalanul tudunk sörözni, de ez még semmi Ah
hoz egy borókát Ist ^{ván} száraz a lábunk
Vízen járunk.

Rimaszombat tere ferde
P. L. bácsi itt koptatta Tata

Hát hallok valamicskét, remetécskén
Tő partjáról Rólad ugrónadrágod vetted
Vízbe ugrottál, Doktor
Víz elfolyt Gát átengedte Fel van töltve

Tornalja nagyon hangos Mindenki kocsmban van.

Várról várrom. Hol van már hetipiaca

Gombás bácsi egykoronásvargánya cigánybácsi
Kocsmban nem kel fekete ruha.
Bajszodat Rendbeteszi

Deresken hajnal, hajnal

Pap jött a faluba

Föl néz a fára, udvarába'

Még sem így kell fel-fel kelni, föl és
Alá mászkálni zavargatni szerelmesnek
délután kell lenni
kialudni visszajönni gyönyör visszajönni

Petőfi Sándor itt járt

talán

Sz. Haltenberger Kinga Gömör és Nógrád művészei. 20. Kubička Kucsera Klára

Gömör és Nógrád képzőművészeit bemutató sorozatunkat most rendhagyó módon egy művészettörténész bemutatására szeretném fölhasználni. Nemcsak azért, mert a 2006-os év MADÁCH-POSONIUM Képzőművészeti Díjat ez alkalommal neki ítelték, hanem, mert hazai képzőművészeti életünk elhivatott szervezőjéről, nélkülözhetetlen szakemberéről van szó.

Dr. Kubička Kucsera Klára Gömörhöz és Nógrádhoz is több szállal kötődik. Hiszen az első és eddig egyetlen **Bacs-kai**-monográfia, valamint **Szabó Gyula** kismonográfiájának szerzője, több Bacs-kai- és Szabó-kiállítás rendezője, e két művészünk hagyatékának rendszerezője.

De kezdjük az elején! A lévai születésű Kucsera Klára a pozsonyi Comenius Egyetemen tanult művészettörténetet és esztétikát, ahol olyan szakemberek előadásain nevelkedett, mint **Alžbeta Güntherová Mayerová**, **Tilkovszky Béla** és **Jozef Wagner**, majd tanulmányait Prágában folytatta **Jan Květ**, **Jaromír Neumann** és **Jaroslav Pěšina** vezetésével. Már diákként megismerkedett a kortárs magyar képzőművészekkel és 1961-ben rendezője volt a Fiatal magyar képzőművészek vándorkiállításának, a „sátorkiállítás“-nak, mellyel a magyar diákok Ekecsen és a gombaszögi ünnepség közönségének szerettek volna bemutatkozni, ezt azonban a politikai vezetés megtiltotta. 1973-ban – már tanári, műemlékvédői és galériai praxissal a háta mögött – a prágai egyetemen szerzett kandidátusi fokozatot, s 1985-ben a pozsonyi egyetemen doktorált. 1959 és 1965 között Bajmócon, majd Besztercebányán dolgozott mint műemlékvédő, 1965 től 1971-ig a besztercebányai Pedagógiai Főiskola oktatója. 1971-től 1974-ig a besztercebányai Területi Galéria gyűjteményének főkurátora, osztályvezető. Besztercebányai



Kubička Kucsera Klára • Somogyi Tibor felvétele

munkásságának szép fejezete a salgótarjáni művészekkel kiépített együttműködés, melyben cseh származású szobrász férje, **Jaroslav Kubička** is sokat segített. 1974-83 között hivatalosan „szabadfoglalkozású”-ként élt, a valóságban súlyos beteg édesanyját, majd anyósát ápolta, s emellett is végzett szakmai munkát: rendezett kiállításokat, bedolgozott a műemlékvédelemnél. 1983-tól a pozsonyi *Állami Tervező- és Kutatóintézet* tudományos munkatársaként dolgozott, s 1987-től 1991-ig a *Szlovák Nemzeti Galériában* megalapította és vezette az építészeti osztályt. 1990-ben az intézmény igazgatóhelyettese volt, ugyanakkor egyik létrehozója és első elnöke a *Szlovákiai Galériák Tanácsának*. 1992-97 között a DOCOMOMO nemzetközi építészeti szervezet szlovákiai elnöke, s mint ilyen, 1996-ban főszervezője a DOCOMOMO IV. Nemzetközi Konferenciájának, mely Szlovákiában – Sliacón zajlott. Tagja a *Szlovákiai Képzőművészek Szövetségének* amely 1991-től *Szlovák Képzőművészeti Unió*. Megalapítója és azóta is folyamatosan választmányi tagja a *Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának*, tagja a *Szlovák Építészeti Társaságának*. E száraz, lexikális adatok mögött rendkívül gazdag szakmai munka rejlik. Kubička-Kucsera Klára 20. századi építész- és művésztörténettel foglalkozik. Több szlovákiai építőművész életművét dolgozta föl és szervezte kiállításait, pl. **Szőnyi Endre**, **M. Maximilián Scheer**, **M. Michal Harminec**, **Emil Belluš**, **Winkler Oszkár** és mások. Emellett városren-

dezési és környezetvédelmi problémáknak is szakembere. Az ő ötlete alapján jött létre az építészet-témájú karikatúrák nemzetközi kiállítása, mely *Archikatúra* címmel négyszer valósult meg (amíg Klára maga is Pozsonyban volt). Az 1991-évi *Velencei Építészeti Biennálén* a csehszlovák pavilon szlovákiai biztosa volt. Egész munkásságában folyamatosan figyelmet szentelt a szlovákiai magyar képzőművészetnek. Alaposan földolgozta és kiállításra rendezte **Angyal Géza** életművét. A losonci *Nógrádi Galériában* ő rendezte a **Szabó Gyula** életművét bemutató kiállításorozatot, megrendezte Bacskai Béla életműkiállítását, monográfiát írt Bacskai Béláról, Szabó Gyuláról, behatóan foglalkozik **Németh Ilona**, **Matuščík Munk Kyra**, **Štefanko-Szabó Erzsébet**, **Lipsey György**, **Nagy József**, **Balázs István** és mások művészetével. Németh Ilona ötlete alapján az első „*Illusztrált Könyv*” biennálék rendezője, s azóta is értékes tanácsokkal látja el azt a kollégát, aki a kiállítást rendezi. 1970-től publikál. Cikkei, tanulmányai jelentek meg a *Výtvarný život*, az *Új Művészet*, *Limes*, *Architektúra*, *Gömörország* és más rangos folyóiratokban. Konferenciák tanulmányköteteiben publikált értékes tanulmányokat. Önálló publikációi az említett Szabó Gyula monográfia (1972), Bacskai monográfia (1983), *Ecce Homo* címmel válogatás Szabó Gyula grafikaiából (Madách, 1975), művészeti lexikonok társszerzője és szervezője, szerkesztője. Ő válogatta az első, Szabó Gyula verseit bemutató *Betű és forma* c. könyv képanyagát (Madách, 1977), 2004-ben szakmai tanácsadója a Besztercebánya építészeti emlékeit bemutató reprezentatív albumnak.

A Csehszlovákiai (1993-tól Szlovákiai) Magyar Képzőművészek Társasága – második tagsági kiállításának rendezője, *Más realitás* címmel kortárs művészeink kiállítását rendezte Esztergomban 1996-ban, Dunaszerdahelyen és Pozsonyban 1997-ben, *Itt és most* címmel rendezett kiállítást az SzMKT tagjainak munkáiból 2004-ben Komáromban a *LIMES Galériában*, 2006-ban *Szlovákiai magyar illusztráció 1990-2005* címmel válogatott kiállítást rendezett a *Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában* Pozsonyban.

Munkásságát 1991-ben a *Szlovák Kritikusok Szövetsége Marián Váross-Díjjal* tüntette ki. A Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága 1997-ben az első *Nívódíj*át neki ítélte, 2001-ben **Csáky Pál** kezéből vette át a szlovákiai magyar kultúra terén végzett munkásságáért az Ezüspaltettet s 2005-ben a Szlovákiai Építőművészek Társasága jutalmazta *Prof. Martin Kusý Díjjal* (Cena Profesora Martina Kusého).

A szlovákiai magyar művészeti élet és annak elméleti megalapozása Kubička Kucsera Klára munkássága nélkül elképzelhetetlen. Rendkívüli vitalitása, szakmai ismeretei és megfontolt, ugyanakkor élénk szervezőképessége mindnyájunk számára nagy segítség és pótolhatatlan, utólráhatatlan. Visszatérve régióinkba: Klára sokszoros, folyamatos szakmai segítsége, bátorítása létfontosságú volt mind a Nógrádi Galéria létrehozásában és működtetésében, mind a Szabó Gyula-életmű folyamatos ápolásában. A *Madách-Posonium Képzőművészeti Díj* méltó kezekbe került, a díjazottnak szívből gratulálunk.

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 22. A sőregi Bagoly-vár

Sőreg közvetlen közelében, jóformán a házak fölé emelkedik az a szédületes magasságú kőszikla, amelyet a nép *Bagoly-várnak* nevezett el. Az elnevezés találó, hiszen a szikla késéggkívvül megfelelő búvóhelyet biztosít ragadozómadaraknak, baglyoknak, sőt még vár nyomait is felfedezhetjük a tetején. Ha felkapaszkodunk a szikla csúcsára, észrevesszük az egykori erőd lépcsőit, sziklába vájt építmények nyomait és egy 3 m átmérőjű és 6 m mély kútszerű lyukat, amely valószínűleg víztartály lehetett. Vár tehát volt a szikla csúcsán, de amikor felépült, nem Bagoly-várnak nevezték. A középkori források egészen másként, *Dános-kő* néven emlegetik.



A sőregi Bagoly-vár látképe • A szerző felvétele

A vidéket, főleg a Gortva- és Csoma-patakok völgyét a tatárjárás előtt a beckői (vagy bolondocsi, bolondóci) vár jobbágyai lakták. Beckó, ez a Trencsén megyei vár, amelyet **Anonymus** *Castrum Blundus* néven említ, hosszú ideig fontos szerepet játszott a Felvidék történelmében. A tatárok betörésekor ezek a várjobbágyok a Dános-kő erődjét saját költségükön olyannyira megerősítették, hogy azt a tatár sem tudta bevenni. Az odamenekült emberek sikeresen átvészelték a pusztítást. Mivel a beckői szolgáknak sikerült megmenteniük a király népét, ezért őket **IV. Béla** 1245-ben kivette Beckó vár joghatósága, szolgálata alól és a király házához számító szolgálói közé emelte. Ez azzal a feltétellel járt, hogy kötelesek voltak tíz páncclost adni a király seregébe. Később, a 14. század vége felé a vár lassan elpusztult, lehet hogy eredeti Dános-kő neve is, szolgáinak nemessége azonban megmaradt. **Ila Bálint** szerint az erőd utolsó említése 1372-ből és 1385-ből származnak.

A stratégiai fontosságú szikla azonban már jóval korábban lakott volt. Erről tanúskodnak a régészeti leletek.

Különböző cserépedény-töredékeket még ma is találhatunk a szikla környékén, de a leggazdagabb leletanyagot báró **Nyáry Jenő**nek, az aggteleki és a pogányvári barlangok kutatójának sikerült begyűjteni innen a 19. század második felében. A sziklacsúcs alatti miniatűr fennsíkról nagy mennyiségű faltapaszt-töredéket szedett össze. Ezek eredetileg az egykori kunyhók rőzséből font falait borították. Jól látszódtak rajtuk a rőzsefonás lenyomatai. Nem messze innen hamut, állatsontokat (főleg szarvast), cseréptöredékeket, obszidián-szilánkokat, hegyesre csiszolt tüköt, nyílhegyeket, csonttőröket, csontsimítókat, orsógombokat, valamint kő- és agyaggyöngyöket is talált. Ezek valószínűleg a csiszolt kőkorból származhattak, de cseréptöredékek alapján a bronzkorban is lakott volt a szikla.



Egykori víztartály a szikla tetején • A szerző felvétele

A hatalmas, 85 m magas szikla ma már jóval csendesebb időket él. Néma tanúja nemcsak a viharos történelemnek, hanem a jóval mozgalmasabb saját keletkezésének is. Ez pedig még arra az időkre nyúlik vissza, amikor tűzhányók füstölögtek a Cseres-hegység vidékén. A sőregi vulkán pedig mintegy 4 millió évvel ezelőtt, akkor kezdett működni, amikor a pogányvári és a szár-kői tűzhányó lassan kialvófélben volt, az ajnácskői és a ragácsi viszont még nem is létezett.

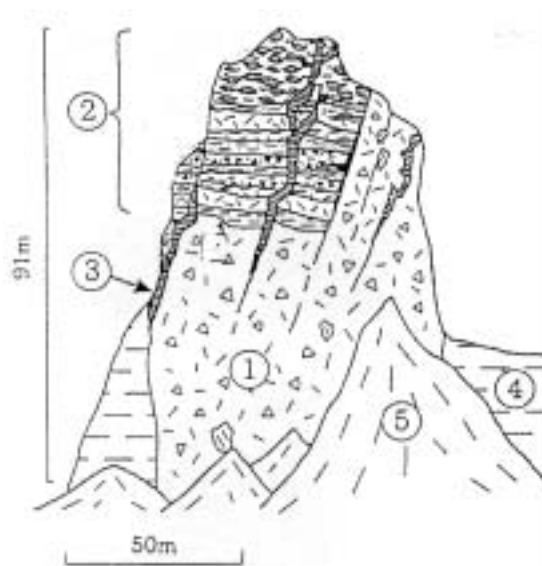
A sziklaszirt vulkáni eredetét és geológiai jellemzését elsőként **Szabó József** tette közzé 1865-ben. Később, 1939-ben **Noszky Jenő** mintákat is levett a szikláról, amelyeket **Hermann Margit** elemzett meg. **Jugovics Lajos** (1948) is tüzetesen átvizsgálta a sziklát, aki kutatásaiból egyetlen nógrád-gömöri bazaltelőfordulást sem hagyott ki. A modern vulkanológia ismereteire alapozott legújabb vizsgálatok **Vlastimil Konečný** nevéhez fűződnek. A 2004 szeptemberében megtartott vulkanológiai konferenciára kiadott kirándulásvezetőben részletesen feltárja a szikla szerkezetét és a maar-típusú tűzhányó működési elvét.

A figyelmes szemlélőnek a szikla sok mindent elárul magáról. Észrevehetjük például, hogy alakja enyhén megnyúlt északnyugat-délkeleti irányban, vagy hogy a tufa anyagának alsó fele tömörebb, míg a felső része rétegesebb szerkezetű. A megnyúlt alak onnan ered, hogy a tűzhányó energiája kitorésekor egy földtani törésvonalat feszített szét, amelybe aztán belenyomultak a különböző vulkános kőzetek – tufák, breccsák, telérek. Mindez persze jóval a 4 millió évvel ezelőtti földfelszín alatt játszódott le. Az akkori felszínen csak egy jó mély kráter és egy nem túl magas tufagyűrű látszódnak. Ez az ősfelszín a jelenlegi domborzat felett bő 200 méterrel helyezkedett el. Ilyen szinten van ugyanis a pogányvári lávatarakó, amely néhány ezer évvel a sóregi vulkán működése előtt ömlött ki. Mivel a sóregi szikla felső fele jól rétegzett, körülbelül eddig a szintig nyúlhatott le az egykori kráter feneké. A rétegek ugyanis a kráter fenekén felgyülemlt tóban ülepedtek le. Az üledéknek olymértékű a tavi jellege, hogy **Karolusová** a mikroszkópiai elemzés után arra a téves megállapításra jutott, hogy a vulkáni törmelékek valamely távoli tűzhányóból szóródtak bele a sóregi tóba.

Eszerint a sóregi Bagoly-vár mai képe nem más, mint egy ősi tűzhányó kürtőjének kitöltése közvetlenül a kráter alatt. A kráter alatti részt a szikla alsó fele képviseli. Jellegzetes vulkáni tufabreccsa ez, porózus bazalttörmelékekkel és apró homokkődarabokkal, amelyeket az erős vulkáni kitorés a mélyebben fekvő kőzetekből szaggatott fel. A hirtelen megdermedt vulkáni üveg elárulja, hogy a breccsa vízzel is érintkezett, ami gyors kihűlést váltott ki.

Ettől teljesen eltér a szikla felső része. Finomabb és durvább szemcséjű tufás rétegek váltják egymást vulkáni hamuval és tavi üledékekkel. Elvértve lapilliréteget is találunk bennük. Ezt a borsó nagyságú legömbölyített törmeléklet a vulkán szórta ki magából és egy része visszahullt a kráterbe. A csúcs környékét pedig összesült bombák és lávafoszlanók képezik. A bombák nagyobbak, mint a lapillik, rendszerint szintén legömbölyítettek, mivel a kitorés magasra röpti és a levegőben pörögve gömbölydedd, tojás vagy könnyecsepp alakúvá válnak. A szikla széle felé egy meredeken futó törésvonalat is észrevehetünk, amely mentén enyhén lezökkent az egész kráterfeneket kitöltő tufás rétegsor.

A tufás-tufitos üledékek elárulják, hogy a vulkáni kráter fenekén tó vize csillogott, legalábbis egy bizonyos időben. Csilloghatott is, hiszen a kráter feneké jóval a felszín alatt helyezkedett el, ahova könnyen becsurgott a talajvíz, de felgyülemlt az esővíz is. Ezt a típusú krátert maarnak nevezik. A közelben később még jónéhány hasonló maar jött létre, az ajnácskői, békás-tói, várgedei, vagy a füleki. Tufagyűrűjük is alig emelkedett a környező térszín fölé. A heves kitoréseket nem követték lávakifolyások, mint például a pogányvári tűzhányó esetében. Ha fel is tolult egy kevés láva, ez megszilárdult a vulkáni kürtőben, vagy telérek alakjában nyomult a kürtőt kitöltő tufabreccsába. Ez történt a sóregi szikla esetében is. Anyagát 8 bazalttelér szövi át. Vastagságuk 15 centimétertől egy méterig terjed. Ezek jóval ellenállóbbak, mint a lágyabb tufa, így később, az erózió elleni harcban jelentősen megnő a szerepük.



A szikla vázlatos földtani metszete (Konečný nyomán). Jelmagyarázat: 1. a vulkáni kürtő tufabreccsája, 2. a kráter kitöltésének megsüllyedt blokkja (vulkáni hamu, salak, breccsa, lapilli), 3. bazalttelérek, 4. miocén tengeri homokkő

Amikor ugyanis a hegység emelkedni kezdett, a patakok egyre mélyebbre vágják be magukat a lágyabb homokkőbe. Ezt a folyamatot részletesebben ismertettük előző számunkban, a Pogányvár esetében. Az eső, a fagy, a folyó víz, a szél erőteljesebben koptatja a lágyabb kőzeteket, mint a keményet. A vulkáni kürtőt körülvevő homokkő így gyorsabban pusztult le, mint a kürtőt kitöltő bazaltbreccsa. A nagy részt lapilliból álló, a krátert övező tufagyűrű is csakhamar az erózió áldozatául esett. A kürtő tufás breccsája sem eléggé ellenálló azonban, idővel ez is szétesik, lekopik. Egészen addig, míg a lepusztulás el nem jut a telérekig. A kemény bazalttelérek szinte átszövik a breccsás kőzetet, amivel jelentősen lelassítják a további pusztulás folyamatát. Nézzük csak meg a tajti kürtőkitöltést. Egyetlen telért sem találunk benne, emiatt teljesen lekopította az erózió (egy kis kőfejtő tárta fel a falu elején). Az ajnácskői kürtő viszont nem szűkülöködik bazaltos telérekben, így pompás szépségében büszkélkedhet Ajnácskő közepén. A legellenállóbbak azok a vulkános kürtők, amelyeket teljes egészükben bazaltláva töltött ki. Ezek az ún. neckek. Térségünkben ilyen a Szár-kő, vagy a Hegyes-kő, amelyek ma is hatalmas vulkáni hegyet képeznek.

A sóregi Bagoly-vár csúcsának tengerszint feletti magassága 285 m. Sziklagepe otthont nyújt számos értékes meleg- és szárazságtűrő növényfajnak. Ilyen a fekete kököröcsin egyik keverék változata, de meghonosodott itt a csinos árvalányhaj is. Rendkívüli természeti értékei miatt a sziklát már 1964-ben védetté nyilvánította az akkori Losonci Járási Nemzeti Bizottság iskola- és kultúrügyi bizottsága 2,92 hektár területen. Ma természeti emlék, amely a legszigorúbb, ötödik védelmi fokozatot élvezi és a *Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet* része. Megérdemli a szigorú védelmet, hiszen a 19. század derekán kőbányát is nyitottak a szikla oldalában. Szerencsére a fejtést nem sokáig folytatták, így nem tettek nagy kárt Gömör e kiemelkedő jelentőségű természeti örökségében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest, 677 old.

Gaál, Ludovít

1990: Výchnamné geologické lokality okresu Rim. Sobota – južná časť. Obzor Gemera, 21, 4, Rim. Sobota, 219-228.

Galvánék J. – Janáčík P. – Mazúrek J.

1976: Prírodné výtvary a zaujímavosti Stredoslovenského kraja. Banská Bystrica, 165 old.

Hermann M.

1941: Daten zur petrographischen Kenntnis des Bagolyvár-berges von Sőreg (in Ungarn). Ann. Mus. Nat. Hung. 34, Budapest, 16-22.

Jugovics Lajos

1948: Somoskő–Fülek–Ajnácskő között települő bazaltelfordulások. Magyar Kir. Földtani Int. Évi jelentése 1939-1940-ról. Budapest, 1-50.

Karolusová E.

1959: O čadičovom pyroklastiku pri obci Šurice. Geol. práce, Zošit 54, Bratislava, 145-168.

Konečný V. et al.

2004: Guidebook to the Southern Slovakia Alkali Basalt Volcanic Field. ŠGÚDŠ Bratislava, 142 old.

Noszky J.

1916: A Mátrától északra levő dombvidék földtani viszonyai. Magyar Kir. Földtani Int. Évi jelentése 1915-ről. Budapest, 364-375.

Szabó József

1865: Pogányvár hegy Gömörben, mint bazaltkráter. Math. és Természettud. Közl. 3, Pest, 320-373.

Takács András

Az én „beneši dekrétumaim”

1931. január 8-án születtem Sajótiában, egy Gömör megyei kis magyar faluban. Akkor a falu lakóinak száma 150 fő körül mozgott, akik mintegy 25 családi házban laktak. A falu tipikus gömöri kistelepülés volt. Annak ellenére, hogy az írásbeli emlékek 1242-ben már említik, a létszámbeli fejlődése kötött volt. Kicsi volt a határa és kisebb-nagyobb települések vették körül. A körsugarat meghúzva Lekenye fél-, Özörény és Horka két-, Melléte másfél-, Beretke két és fél-, Csoltó másfél kilométerre volt tőle. A faluban volt egy uradalmi kastély, melyet a 17–20. században a **Palkovich** család birtokolt. A család fiúágon kihalt, a leányági örökösök pedig elköltöztek, és 1910-15 között eladták a kastélyt is, meg a hozzá tartozó birtokot is. A kastélyt a hozzá tartozó parkkal és kerttel együtt apám, az 1883-ban született **Takács András**, és komája, **Beke Márton** vásárolta meg. A birtokból is vásároltak. Mindketten, a katonaságot leszolgálva, fél évtizedet töltöttek kint az USA-ban, Detroitban, ahol autó- illetve gépgyárban dolgoztak. Napi 12-16 órát vállaltak és küldték haza a pénzt. Parasztcsaládból származtak mindketten, és azok is maradtak. Az amerikai utat, és az embert őrö robotot azért vállalták, hogy megalapozhassák gazdálkodói jövőjüket.

Apám nemcsak a vagyonát alapozta meg Amerikában, de nyitott szemmel is járt és látta, hogy a gyerekei csak akkor vihetik többre, mint ő vitte, ha iskoláztatja őket. A vagyon gyarapítása mellett ez lett az életcélja. Nem tudta ebben megakadályozni a családi tragédiák sora sem. Két bátyámat Tornaljáról, engem Rozsnyóra küldött polgári iskolába. Én a hatodik elemi után hagytam magam meggyőzni – addig min-

dig azt mondtam, hogy én inasnak állok, asztalos akarok lenni. **Mogyoródi Pista** bácsi volt asztalos Lekenyében, apám küldöncéként gyakran jártam hozzá, és olyankor sokáig ott maradtam, csodálni a mester munkáját. Talán nem is volt az véletlen, hogy apám a három fiából engem küldözgetett az asztaloshoz. Pedig mehettem volna a negyedik elemi után is polgáriba, vagy a nyolcéves gimnázium első osztályába, az akkori iskolai rendszer ezt lehetővé tette.

1938 végén Gömör megye magyarlakta részét az 1. bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz. A Sajó völgyének az a része, egészen fel Rozsnyóig színmagyar volt, így a szlovák nyelvvel még az iskolában sem találkozhattam. A cseregyerekként tót szóra jutás pedig csak azoknál a gyerekeknél jöhetett számításba, akik az elemi iskolát követően nem szándékoztak továbbtanulni. Ráadásul a terület-visszacsatolással a cseregyerek-rendszer mint társadalmi szokás felszámolódt. Rejdova, Dobsina környéke, amely településekkel a falu ilyen értelemben kapcsolatban állt, 1938 után a Szlovák Állam részét képezte. Az már külföld volt. És a politikai légkör sem kedvezett a cseregyerek kapcsolat további fenntartásához.

1942 őszén kezdtem Rozsnyóra iskolába járni. Naponta vonattal utaztam. Az elemiben még nem, a polgáriban pedig már nem tanították a szlovák nyelvet. Ott akkor idegen nyelvként a német volt egységesen kötelező. Gyermekéveimben szlovák beszédet jóformán nem is hallottam. Igaz, a faluba 1918 után Rejdováról leköltözött egy szlovák család, ám a fiatalok később magyar élettársat választottak és így azoknak a korban hozzám hasonló gyerekeivel is magyarul értettük meg egymást. A barátság megvan a mai napig közöttünk – akik még élünk.

*

1944 karácsonya előtt a harmadik évfolyamot szakította meg a front közelsége. December közepén az iskolából azzal engedtek bennünket hétvégén haza, hogy előreláthatóan hosszabb lesz a karácsonyi szünet, de ha majd elmúlik a háború, átmegegy vidékünkön a front első vonala, üzennek, értesítenek. Sokáig nem üzentek, aztán meg már csak szlovák nyelven folytatódott a tanítás. Értesítés helyett azonban koratavasszal láttuk az elüldözött, székérre pakolt tanárainkat elhagyni az országot. Azokat a tanárokat üldözték ki az országból, akik 1938 után az anyaországból állást vállaltak a visszacsatolt terület iskoláiban. Rozsnyón is volt több ilyen család. Nekik, amint átvonult a front a rozsnyói járás területé felett, már is pakolniuk kellett és menni ki az országból.

1944. december közepétől 1945. január 12-ig a háború első vonalában éltünk. A német katonák nálunk voltak, erős fedezékeket építettek ki. Az oroszok tőlünk délnyugatra, másfél kilométerrel lejjebb voltak, Csoltón. Január 12-én az oroszok áttörését hatórási tüzérségi előkészítő tűz előzte meg. Az maga a pokol volt. Robbanást robbanás követett. A falut sem kímélték. Több ház összedőlt vagy beszakadt a teteje. Nálunk az istálló teteje dőlt be, és a várszerű kőfalakkal épített csűr omlott össze. Emberekben is esett kár. Hajnalban tíz embert kivezényeltek a német katonák a védő-



vonatuk erősítésére. Ahogy észrevették az oroszok a mozgásukat, mindjárt odalóttak. Hét óraker pedig kezdődött a frontáttörést megelőző előkészítő ágyútűz. Bömbölt, sírt a levegő. A munkára kivezényelteknek pedig nem volt hova elbújniuk. Ki merre látott, arra futott. Többen a közeli erdőben látták a megmenekülés lehetőségét. **Takács Bélát** gránátzilánk ölte meg. Laci bátyám és a szomszéd, **Beke István** – 19 éves legényekként ők is részesei voltak a lövészárkok ásására kivezényelteknek – a tomporukon sebesültek meg. A kastélynak – a házunknak – atombunkerrel elérő pincéi voltak. Mi, a két tulajdonos család, és a falu lakóinak nagy része ott rejtette végig a támadást, a frontátvonulást. Sok találat, akna és ágyúlövedék érte az épületet, de nem lett semmi baj. Még gyerek is született a nagy rémületben. A mi falunkba 1945. január 12-én vonult be a szovjet hadsereg. A tőlünk északra, 21 kilométerre található Rozsnyóra ugyanezzel a front-áttöréssel, talán két-három nap múlva, azaz január közepén ért fel a front első vonala.

Az anyaországról felköltözött tanárokat szállító szekerek vonulása már márciusban megkezdődött. Magyar nyelven nem is lehetett tanítás, mert elzavarták a tanárok nagyobb részét. Kik tanítottak volna? Így sem az iskolai félévben, sem az év végén nem került sor bizonyítványosztásra. Legalábbis részünkre, magyarok részére nem, mert bennünket, vidékről bejáró magyar diákokat májusban, az iskola újraindításánál már nem is értesítettek az iskolai év folytatásának lehetőségéről. Mi akkorára már háborús bűnös, hontalan senkik lettünk. Így határozott rólunk, magyarokról az 1945. május 5-én, Kassán kihirdetett kormányprogram.

Így, mivel nem végeztem el a polgári iskola III. évfolyamának második félévét, bizonyítványom sem lett. 1945-

ben és 1946-ban kisegítő parasztyerekként dolgoztam apám gazdaságában. Apámnak, mint magyarnak elkobozták a vagyonát, földjét, erdejét, legelőit, ám de művelnie azokat mégis neki kellett. Őt büntették, ha nem tett eleget az elkobozott földjei után reá kirótt beadási kötelezettségnek. Ő is megkapta 1946 telén a „fehér cédulát”, azaz a Magyarországra kitelepítésre kijelölt „dekrétumát”. Megvan, őrizük a mai napig. Megtörtént a vagyon összeírása, és következett a várakozás. Sajólénártfalától (határközség) indulva, a Sajó völgyében észak felé haladtak a kitelepítéssel. A tornaljai járás települései voltak a Magyarországra való áttelepítésre kijelölt utolsó községek. Az északi szomszéd rozsnyói járást már nem érintette volna a telepítés. Tornalján volt a bevagonírozásra kijelölt vasútállomás. Elég lassan haladtak felénk.

Fékezte a lakosságcserehez kötött kitelepítést a Csehszágba, rabszolgamunkára való elhurcolás lebonyolítása is. Ez 1946-47 telén zajlott. Tőlünk, az alig 25 házból álló kicsi gömöri faluból, Sajótibából is elvittek három családot. Négyet akartak, de egy, **Kucsera László** családja megszökött előlük. Erdőre nyílt az udvarának a hátsó kapuja, a katonák pedig csak az utcára nyíló kaput őrizték. Ő a katonák szeme láttára a hátsó kapun át kiengedte a teheneket legelni a az udvar mögötti kertbe, miközben a házban összeszedte a legszükségesebb dolgait – iratokat, pénzt stb. –, majd feleségestől, mintha az állatokért menne, s azokat akarná visszaterelni, kimentek a hátsó kapun. Eltűntek az erdőben, éjjel pedig egyszál ruhában átszöktek Magyarországra. Nem messze a határtól, a Sajó mentén, egy Hét nevű községben telepedtek le. Később az itt maradt vagyon egy részét – jószágokat, bútort, télire eltett terményt és ételmezt –

a testvére, meg a rokonság utánuk menekítette.

*

Én 1947. február 22-én indultam útnak. Miskolc volt az úti célom. László bátyám már ott volt, ott folytatta az ipari iskolában a tanulást. Ő a tornaljai polgári iskola elvégzése után, 1943 őszén nyert felvételt az érettségivel végződő ipari szakiskolába, s hogy évet ne veszítsen, mindjárt a háború vége után visszament Miskolcra – persze szökve. Sokáig nem is mert hazajönni, mert itt, ha elfogták volna, mint szökevényt állítják bíróság elé. Szóval ezért választottam én is Miskolcot, gondolván, hogy ketten abban a nagy, idegen városban jobban feltaláljuk magunkat, meg apáméknak is könnyebb lesz utánunk hordani az élelmet és a megmaradáshoz szükséges dolgokat, ha egy helyen leszünk. Vagy kilencven kilométerre van a város tőlünk. Igaz, vasút kötötte össze Miskolcot Rozsnyóval, a Sajó völgyével, de azt a háború utáni újrendezés megszüntette. Bánréve/Lénártfalánál volt a határállomás. A vonat a magyar oldalon csak addig járt.

Az első szökésem egy rokon család Magyarországra költöztetéséhez / áthurcolásához kapcsolódott. A szomszéd faluból, Pelsőcardóról indult a család. Télvíz idején három lovasfogatra pakolva menekítették a bútort, a terményt, meg ami felfért. Engem, a kis rokont a harmadik szánkóra, hátra ültettek, hogy én legyek a hátrafelé figyelő. Jeleznem kellett volna, ha fináncot vagy katonákat láttam volna. Szerencsénkre nem találkoztunk velük. Igaz, erdőn-mezőn keresztül, járatlan utakon ment a karaván. Vagy 15-20 km-t kellett megtennünk a havas esőben, amely egész éjjel esett, hol erősebben, hol gyengébben. Reggelre értünk Színpetribé. Én pár napra ott maradtam, ott laktak a nagyszüleim. Aztán bevitték Színbe a vasútállomásra, és onnan, a Bódva völgyén haladva, vonattal mentem Miskolcra.

Megérkeztem Miskolcra. Én, a nagyon kis faluból származó gyerek, kiszálltam a vonatból a nagyvárosban, a Gömöri Vasútállomáson, és rémülten néztem, hogy hová kerültem. Akkor még azt sem tudtam, hogy városban az utca egyik oldala a páros, a másik a páratlan számozású. A Széchenyi út 3-as számot keresve jártam át egyik oldalról a másikra, hogy el ne mellőzsem a számot. Végül megtaláltam. Egyik, Budapestről, a bombázások elől odamenekült nagyon szegény rokonom lakott ott. Egy-két napra helyet nyertem náluk. Többre nem számíthattam, mert nekik sem volt semmijük. A lebombázott Budapestről menekültek Miskolcra. Így is sokat jelentett a segítségük, mert másnap megmutatták az iskolát, ahová azonnal fel is vettek. Egy feltétellel folytathattam a 3. évfolyamot: ha tíz napon belül levizsgázom az évfolyam első félévének anyagából, mert ugye **Beneš** úrnak köszönhetően abból az első félévből nem volt bizonyítványom. Sikeresen levizsgáztam. A tanárok az órákról hívtak ki, akkor, amikor üres órájuk volt. Ennek eredményeként 1947 júniusában elvégezhettem a polgári iskola 3. osztályát. Az átkozott Kassai Kormányprogram „csak” két év iskolavesztést, meg a szülői ház, meg a haza elvesztését, meg a nagy ismeretlenségbe, a nincstelenségbe való jutást eredményezte.

Még borzasztóan sok megpróbáltatáson, megalázáson kellett keresztülmennem. Idegenbe szakadt kisdíák voltam. A bátyám közbenjárására bejutottam a NÉKOSZ-ba (*Népi Kollégiumok Országos Szövetsége*). Ez egy olyan intézmény volt, amelyet, úgymond, a nép tartott fenn. Nem az állam – mert volt állami kollégium is, és nem az egyház, mert volt egyház által fenntartott kollégium is. Mindkét fajtából volt Miskolcon, mert az egy nagy diákváros is volt. Voltak gimnáziumai, voltak kereskedelmi és ipari szakközépiskolái, volt leánylíceuma, tanítóképzője. Természetesen, megfelelő kollégiumok is voltak. Ezek állami, illetve egyházi támogatásban részesültek. A NÉKOSZ kollégium-rendszere nem tartozott ezek sorába. Ezt a kollégiumi rendszert az 1920-as, 30-as években megerősödött népi írók mozgalmának Gyórfy-kollégistái hozták létre a háború után, kimondottan a falusi, a vidéki szegénysorsú családok gyerekei iskoláztatását megkönnyítő szándékkal. Ide, ebbe a kollégium-típusba nyertek elhelyezést a határon túlról, a zöldhatáron átmenekült, tanulni vágyó fiatalok is. Ebben a rendszerben nem kellett tandíjat, kollégiumi díjat fizetni, csak elsősorban tanulni kellett, mert aki félévkor, vagy évvégén rossz bizonyítványt kapott az iskolában, az szedhette a sátorfáját. Annak nem volt helye a kollégiumban, felvettek helyette más tehetségest. Százszámra vártak a lehetőségre. A NÉKOSZ-ban szállást és kosztot kaptunk – ingyen –, meg külön tanóráink voltak. Társadalmi nevelés folyt. Egy idegen nyelv, néprajzi ismeretek, ének-, zene-, néptánc-oktatás, faluszociográfiai kutatások, regős kulturális tevékenység, szóval az életre való tanítás folyt. Rendszeresen tanórák voltak, és naponta 3-4 órás szilencium (tanulás a tanuló teremben). Reggel 6-kor volt az ébresztő, 6.30-tól 7.30-ig tartott a reggeli szilencium, a napi tananyag átismétlése és a reggeli, 8,00-tól 14,00-ig folyt az iskolai tanítás, illetve volt az ebéd, 15,00 és 19,00 között volt a délutáni szilencium, a kollégiumi előadások és vacsora, majd 20,00-tól 21,00-ig az esti szilencium. Szombat és vasárnap regősbrigáddal falu- ill. vidékjárás volt a program. Ezeket a regősbrigádokat használtuk fel az élelmiszergyűjtésre is. Az adott településen, ahová kiutazott a csapat, napközben faluszociográfiai kutatásokat, felméréseket végeztünk, este pedig színházi előadást, esztrádműsort adtunk. A belépő ellenértékeként élelmiszert gyűjtöttünk: lisztet, krumplit, tojást, zsírt, szalonnát stb. Ez szolgált a következő hét kollégiumi konyhájának nyersanyagául. Persze nem ez jelentette a teljes ellátást. A nagyobb diákok, meg a vezetők hetente-havonta jártak kéregetni a közigazgatási vezetőkhez, az egyházakhoz, a társadalmi és politikai szervezetekhez, még a szovjet megszálló csapat parancsnokságához is ellátogattak.

1947 késő őszen – akkor volt a legnagyobb éhínség az egész országban – egy vagon sárgarépat kaptunk a várostól. Nagy volt az öröm, csak az volt a baj, hogy a répa fagyott volt. Ez akkor derült ki, amikor a pincében, ahová elraktároztuk, felmelegedett. Pucolás közben azzal játszottunk, szórakoztunk, rosszkodtunk, hogy markunkba szorítva a répát megnyomtuk és úgy lövelt ki a szíkjá, mit a fogkrém a tubusból. Gyorsan el kellett fogyasztani. Naponta volt sárgarépa leves, illetve főzelék vagy kása, csábítónak pedig két-

három szem pirított tepertő a tetejére téve, vagy egy kis húsdarab. A szovjetektől pedig egy kétszázliteres hordónyi étolajat kaptunk. Hozzájuk vagon-ciszternában érkezett a szállítmány. A hordót nagyon gyorsan nekünk kellett elvinnünk. Az egyik diáktársunk édesapjának, **Nikházi bácsinak** szatócsüzlete volt. Kölcsönzött egy petróleumos hordót, az volt neki. A kollégiumunk szakácsnője forró vízzel kimosta, és rohantunk vele az állomásra. Sietnünk kellett, hogy az osztásból ki ne maradjunk. A petróleum szagát nem lehet egykönnyen kimosni az edényből, így, amíg az étolajból tartott, addig minden ételünk petróleum szagú volt. Az éhség nagy úr! Nem finnyáskodtunk, megettük az ételt, csak egy kicsit petróleumos „illatúak” voltunk tőle. Ez azonban könnyebben elviselhető volt, mint az éhezés.

Amit kapott a kollégium, azt mindig igyekezett kulturális fellépéssel, vagy más társadalmi tevékenységgel megszolgálni. Pl.: 1948-ban a városi társadalmi kulturális rendezvények fő műsorbiztosítója *Miskolc Város Népi Kollégiumainak Központi Táncegyüttese* volt – táncosa voltam. Több népi kollégium volt a városban: a **Szemere Bertalan**, **Kossuth Lajos**, **Balázs Béla** nevet viselték – ezek jutnak most eszembe. Meg az, hogy 1947 őszére Miskolcon felszaporodott a NÉKOSZ-isták létszáma mintegy 1.500 főre, pedig júniusban, a tanév végén még csak vagy négyszázan voltunk. Hogy legyen hol laknunk, a magyar hadseregtől „elfoglaltuk” a Kassai úti *Rudolf Laktanya* három nagy, üresen álló, funkciójánál fogva a katonák kvártélyozására szolgáló épületét. A „foglalás” szó szerint értendő! Mintegy 500-600 középiskolás gyerek, mint a méh kirajzott a *Népligettel* szembeni *Balázs Béla Népi Kollégium*ból. Darabjaira szedett vaságyakkal, szalmazsákokkal, pokrócokkal, lepedőkkel és főleg könyvekkel felfegyverkezve keresztülvonult a városon, a laktanya kapujában az örökét félretelva elfoglalta az előre kiszemelt lakatlan kaszárnyai épületeket. A katonaság sem, és a hatalom sem tudott mit tenni, mert annyi tanulni vágyó gyereket nem tudott másutt elhelyezni. Nagyon elhanyagolt állapotban leledztek az épületek: az ajtók, ablakok hiányoztak, ágyak, bútorok széttörve, hiányosan. Üres volt az épület, csak szemét állt jó fél méter magasan a földszinti helyiségekben. Azokat az orosz katonák a lovaik részére istállóknak használták. Kitakarítottuk a helyiségeket, az ablakokat zsírpapírral beragasztottuk, télire az ajtók helyére is került valami, és így lakhatóvá tettük ezeket a laktanyai épületeket. A hatalmas kaszárnyaudvar egyik fele pedig – benne a gyakorlótérrel, raktárakkal, garázsokkal, lovardával stb. – maradt a katonáknak. Így állandó katonai őrség vigyázott „ránk” (is). 1949 őszéig volt a népi kollégisták birtokában az épületsor. 1949 nyarán felszámolták a NÉKOSZ-t, és bennünket, tanulókat összefoglalták az új iskolai év kezdetekor széthelyeztek a városban működő, akkorára már mindegyiket államivá minősített kollégiumokba – erősen vigyáztak arra, nehogy nagy csapat kerüljön belőlünk egy-egy hálóterembe.

Az első hazautazásomra 1947 húsvétján került sor. Igaz, a tavasz folyamán apám, meg az otthon maradt Zoltán bátyám többször meglátogatott bennünket Miskolcon. A zöldhatáron át hozták a szalonnát, a zsírt, a cukrot, szóval az

élelmiszert, mert az nagyon hiányzott a kollégiumban, meg az országban is. Éhínség dúlt mindenütt. Az a rántott leves – a katonáknál zupalevesnek hívták – amit a NÉKOSZ-ban reggelire kaptunk, egy fejlődésben levő gyerek részére nagyon kevés volt, így nagyon szükséges volt a hazai „disznóságokkal” való kiegészítés. Természetesen az csak addig maradt a meglátogatott diák tulajdonában, amíg a látogatók ott tartózkodtak, utána a szobaközösség asztalára került. Ha nagy darab szalonna jött, azt pedig beadtuk a konyhára. Ez volt a megszeghetetlen, íratlan kollégiumi törvény. De így is jó volt, mert máskor más gyereket látogattak meg és az is megkínálta a társakat. Nem kellett félni, hogy megavasodik a szalonna, vagy a zsír, mert az éhség érzete mindig társa volt a NÉKOSZ-istáknak. Az iskolában arról lehetett bennünket megismerni, hogy délelőtt 10 óra felé már nagyon laposakat pislogtunk, annyira gyenge volt a reggeli kosztunk. Ide kívánczodik a következő, talán eseménynek is beillő eset. 1947 tavaszán történt – akkoriban volt a legszegényebb az élelmiszerünk –, hogy ügyes vezetőink valamilyen úton-módon UNRA élelmiszercsomaghoz jutottak. Volt benne sűrített tejkonzerv is, vagy tejpor. Nosza, gondolták, legyen ünnepnapjuk a gyerekeknek és vasárnap tejeskávét készítettek reggelire. Először az iskolai év folyamán. A konyha az emeleten volt, az étkezde a pincében, illetve az alagsorban. Szűk lépcsősor kötötte össze a két helyiséget. A naposok nyitott nagyfűzékben vitték le a konyhából a kávékat. Mit ad Isten, az egyik gyerek megbotlott és kiömlött az angyali ajándékként várt eledel. Lépcsőről lépcsőre csurgott lefelé, majd a lépcső alján lévő kiszögelésben megállt, s „tejeskávét-tavat” képezett. Voltak gyerekek, akik – minden tiltás ellenére – hasra feküdvé szürcsöltek a koszos léből. Ennyire nagy volt az éhségünk, a rendesebb ételre való kiéhezésünk. Ettől függetlenül teljesítenünk kellett, mert mi voltunk a „nép fia”, a jövő reménysége.

Mint menekülteknek, akik Magyarországon csak diákigazolvánnyal rendelkezünk, havonta jelentkezni kellett a rendőrségen. Így tartottak nyilván bennünket. Nem befogadottak, csak megtűrték voltunk. Pedig a magyar állampolgárságunkat csak az 1945-ben újra meghúzott trianoni határvonal nyilvánította semmisnek, mert mi, a visszacsatolt országrész lakói is 1938 és 1945 között magyar állampolgársággal rendelkezünk. Annak az országnak a polgárai voltunk. 1945-ben a beneši dekrétumokkal a csehszlovák állampolgárságot a felújított Csehszlovákia vette el tőlünk. Magyarország pedig megtagadta tőlünk, akik a „zöldhatáron” át odakerültünk. Így hontalan, hazátlan menekültek lettünk. Igaz, nem állandó megtelepedés szándékával, hanem kényszerből, tanulni mentünk Magyarországra. Mégis mi voltunk a büntetettek. Még a hivatalos magyar oldalról is minket büntettek. Rendőrségi nyilvántartásba vettek bennünket és havonta a megadott napon jelentkezni kellett ellenőrzésre. Nagyon megalázóak voltak ezek a jelentkezések. Miskolc nagyváros volt már akkor is, és sok volt a világ minden tájáról odakeveredett menekült. Úgy is bántak velünk mint a hazátlan senkikkel. Ha három napot késtünk a jelentkezéssel, kizsupoltak az országból. Átadtak a csehszlovák hatóságnak. Még nyáron, az iskolai szünetben

is jelentkezni kellett. Én a tartózkodási helyemként a nyári szünetre a fentebb jelzett okokból Színpetrit jelöltem meg. 1947 nyarán kétszer kellett átszöknöm a határon, hogy a jelentkezésnek eleget tegyek.

A Magyarországra való szökésem után első hazalátogatásomra 1947 húsvétján került sor. Persze, ugyancsak szökve. Többen, Gömörből Miskolcon tanuló gyerekek megbeszéltük, hogy nem az általam ismert utat választjuk, hanem vonattal megyünk Bánrévéig, onnan pedig gyalog lépjük át a határt, a recskei állomásról pedig – az a szlovák oldalon csak kb. 4 km távolságban volt a magyar oldalon fekvő Bánrévétől – vonattal folytatjuk tovább az utat. Nagy volt a tervezettség. Voltunk vagy hatan, de mire indulni kellett, magamra maradtam. Elindultam az ismeretlen úton. A barátaim tanácsa szerint Bánrévén leszálltam a vonatról és megkérdeztem az első utamba került vasúti pályamunkást, hogyan juthatnék át a határon. Persze elmondtam neki, hogy ki vagyok, mi vagyok. A Sajó a tavaszi nagy áradás után volt. Tele voltak a folyó menti gödrök, mélyedések a visszamaradt vízzel, és magas volt a vízállás a Sajóban is. Így az én tanácsadóm nem merte a megszokott csempészutat ajánlani, meg is mondta, attól fél, hogy ott maradok valahol a vízben. Látva kényszerhelyzetemet, azt mondta, menjek a vasúti töltésen a sínek között, mert a határt jelentő vasúti Sajó-híd előtt úgyis találkozom a magyar határőrökkel, azok majd útba igazítanak. Nem találkoztam. Átmentem a hídon és a másik oldalon a „Stoj” felszólításra megálltam. A csehszlovák katonák bekísérték a lénártfalai vasútállomáson az őrszobára, a parancsnokhoz. Az kihallgatott, utána felpofozott, megígértette velem, hogy még egyszer nem szököm át Magyarországra, és hajnalban felültetett az első Pelsőc felé induló vonatra.

Egy hétig tartott a húsvéti szabadság, s utána megint az ismertebb, a biztosabb úton mentem vissza. Igaz, nagyon fárasztó volt az egész éjjel tartó, erdőn-mezőn, hegyen-völgyön keresztüli mintegy 30 km-es gyaloglás az alaposan megrakott hátizsákot cipelve. Szerencsére csempészbandához csapódva mentem – voltak köztük rokonok is –, és időközönként ők is segítettek a csomagomat vinni. Színpetriben, a nagyszüleimnél eltöltöttem még egy napot, meglocsoltam a rokonok nőtagjait is (ezzel is gazdagítva a vagyonomat), és úgy utaztam vissza Miskolcra.

A kollégiumon belül beszerveztek a táncsoportba. Aránylag jó mozgású süvölvény voltam, aki megismerve a viszonyokat kezdte levetkőzni a falusi féltékenységét. A többiek között én is egyike lettem a faluról városba kerülteknek. Szóval, hamar beépültem a falujáró „kulturbrigádba”, és a hétvégeket vidéken töltöttük. A műsorban táncos voltam, meg színjászó, meg szervező, meg kulisszatologató. Hál’istennek énekelnem nem kellett, így a közönség idő előtt nem hagyta ott az előadást. Ha énekelni kényszerítenek, akkor biztosan elmenekültek volna. A kollégiumban hamarosan mi lettünk a „nagyfiúk”, mert hetente hoztuk a kis teherautón a menázi toldalékat. Számomra, Gömör dombvidékén születettnek ismeretlen volt, hogy hogyan lehet sár-tenger egy faluban. Mert tavasszal, míg fel nem száradtak az utak, akárhová mentünk, nyakig sárban kellett tolnunk a te-

herautónkat. Ilyen kiutazások alkalmával egész nap jártuk a falut, a nép életére vonatkozó kérdésekre vártunk feleletet, és a mondottakat lejegyeztük. Óriási ellentét volt a lakosok által mondottak és a szemináriumokon hallottak között. Volt is belőle kellemetlenségünk. A kollégiumon és az iskolán belül mi lettünk a „rebellisek”. Pedig csak azt mondtuk tovább, amit a falvakon láttunk, hallottunk.

Ez egy óriási iskola volt. 1950-ben történt hazatértem után ez segített feldolgozni paraszt apám üldöztetését, meg a magamét is. Magyarországon a szocializmus építése, meg a paraszti társadalom felszámolása egy fél évtizeddel korábban kezdődött. Nálunk még a II. világháború győztes szláv állama – mivoltában tetszelegve – a szláv államalkotó nemzet demokráciáját építette. Magyarországon 1947-ben a kommunisták jutottak hatalomra, ott a „kolhoz-kultúra” kezdett uralkodóvá válni. Mi pedig a kettő között vergődünk. Itthon üldözött, hontalan senkik voltunk, ott, Magyarországon, könyöradománnyal megtúrtek. Éhínség dúlt az országban, nekik sem volt mit enniük. Rájuk még a Marshall-terv sem vonatkozott. Magyarország a II. világháborúból is legyőzöttként került ki.

*

Az igazsághoz tartozik, hogy a húsvéti határélményem elővigyázatosabbá tett. Kezdtém tudatosítani, hogy a „zöldhatáron” való ide-oda járkálás nem is veszélytelen dolog. A saját tapasztalatomon kívül barátaim-sorstársaim elbeszélései, meg a másutt hallott hírek is igazolták ezt.

Az a „csempészbanda”, amellyel húsvét után visszamentem Miskolcra, az akkori útjáról hazafelé menet a jósvafői-szilicei erdőben, a magyar oldalon összetalálkoztam a határőr katonákkal. Hirtelen ugrottak eléjük a katonák, már nem tudtak elmenekülni. A bandavezér szóváltásba keveredett a határőrök parancsnokával. Aztán kiabálni kezdtek, majd eldőrdült az első lövés. Több nem is volt. A libasor elején álló vezető eldőlt. Halálos lövés érte. Pedig csak arra kérte a parancsnokot, hogy engedje szabadjárá a bandát. Beszélgetés közben megismerték egymást, a magyar hadsereg katonájaként 1943-ban egy szakaszban szolgáltak az orosz fronton. A Don-kanyart mindketten megúszták, itt a kényszerítő pillanat kioltotta egyikük életét.

A másik eset. **Ádám Béla**, a tornaljai kőfaragó mester fia húsvétról visszafelé menet, Sajókirályi mögött belebotlott a magyar határőrökbe. Elfogták, bevitték Putnokra a parancsnokságra. Kihallgatás, meg minden, ami kellett, megvolt. Ekkor még nem segített a miskolci ipari iskola diákigazolványa. Éjjelre bezárták az őrség dutyijába, hogy majd reggel beviszik Miskolcra, a hadtestparancsnokságra. Béla ügyes iparista gyerek volt, és már negyedikes. Érettségi előtt állt. Éjjel kiszerezte a „fogdája” ablakát, megszökött, sietett vissza Miskolcra. A kalandjáról nem szólt senkinek. A baj az volt, hogy a diákigazolványa a katonáknál maradt. Mire keresni kezdték és megtalálták, már beköszöntött az érettségi időszak. Az írásbelit még megengedték, hogy megírja, aztán vitték a katonai dutyiba. A NÉKOSZ akkor – „mert ugye, mi voltunk a nép fiai” – nagy úr volt. A vezetőink addig jártak a

katonai parancsnokság nyakára, amíg Bélát kiengedték a szóbeli vizsgákra is. Reggel katona kíséretével megjött. A vizsga alatt a katona puskáját a lábhoz engedve ott állt az ajtóban, belülről. Megvolt az aznapi vizsga, és kísérté vissza a foglyot a kaszárnya dutyijába. Aztán másnap ugyanúgy. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy a puskás katona jelenléte lágyította meg a vizsgáztatók kemény szívét és átengedték Bélát. Annyira megörült, (nem elírás, nem „megörült”) hogy diósgyőri vasgyári mester és miskolci lakos lett belőle.

Az iskolai évet sikeresen befejeztem. Megfelelő bizonyítványt kaptam, és a kollégiumi évről is sikeresen lettem, így megmaradhattam a következő iskolai évre, az 1947/48-asra is NÉKOSZ-istának. Ezzel a boldog tudattal jöhöttem haza a szüleimhez, hogy segítsék a parasztgazdaságban az aratási meg a cséplési munkálatokban dolgozni. Szükség volt rám apám gazdaságában, mert reá, a módosabb parasztra ugyancsak rájárt a rúd. Nagy volt a szárazság, alig termett valami, de a beadást, a kontingenst azt teljesíteni kellett. A cséplőgéptől vitték el a termést, az maradt meg vetőmagnak, meg kenyérnek valónak, amit cséplés közben sikerült ellopunk, s a pelyvába, meg a szalmába eldugnunk. Szerencsére italt szerető ember volt a cséplési ellenőr, és így lehetőség nyílt a figyelemelterelésre. Nálunk kalákában folyt a cséplés, sokan voltak a faluból segíteni, aztán én is sok helyen voltam visszaszolgálni a segítséget, láttam, így csinálta mindenki. Az ellenőr is – aki a falu tanítója volt – emberségből vállalta a figyelemnek italba való ölését. Kortársak voltunk, élete végéig barátok maradtunk. Évek múltán, ha hazamentem a szüleimhez – ő nagy vadász volt – még társának, lesbe is meghívott. Nem lőttünk ugyan sem őzet, sem bakot, de hosszú hajnali órákat átbeszélgettünk – igaz, ennek a barátságban felül semmi más értelme nem volt, mert meg a világot sem váltottuk meg.

Talán ide tartozik a következő történet is – még ha nem is szorosán kötődik az iskolához.

A sátoros nagy ünnepek alkalmával a nagyobb diákokat a református egyház kiküldte legátusnak valamely falusi gyülekezetbe. Hadd szedjenek össze valami kenyérre valót. Ebben az időben még kötelező volt a hitoktatás. Én, evangélikus létemre a református egyháztól lettem delegálva. Színpetrit választottam, hogy a nagyszüleim vendége lehessenek. Oda is küldtek. Feladatom az volt, hogy istentiszteletkor a papnak segítsék, utána pedig bejárjam az egész falut, ünnepet köszöntve és „tanulmányi támogatást gyűjtsék”. Rokon volt a falu nagyobb része, hiszen anyám a falu szülöttje volt. Pünkösöd pedig nagyon nagy ünnep a reformátusoknál – bőkezűek is voltak. Meg is dicsért a konyhafőnök, **Vigh néni**, meg a kollégium igazgatója, hogy olyan sikeres mendikus voltam. Emlékként megmaradt bennem, hogy amikor fel kellett mennem a szószékre és bemutatkozó beszédet tartanom – milyen szerencse, hogy a szószéknek karzata volt és volt mibe kapaszkodnom – nem csak a hangom, de a lábam, a térdeim is erősen remegtek. Fialat és gyakorlatlan voltam még az ilyen megnyilvánulásokhoz. Nagyanyám, nagyapám, a nagynéném, nagybátyáim meg az unokatestvérek meleg szeretettel néztek rám. Ez volt az én igazi szónoiki tűzkeresztségem. Látod, Beneš, ezt is neked „köszönhe-

tem”. Olyan „jót” tettél velem, mint **Mečiar** a szlovákiai magyar pártokkal az 1998-as választások előtt. Elfogadtatta a parlamenttel az 5%-os választási küszöböt, így rákényszerítette a kispártokat az egyesülésre, és – akarva, nem akarva – létrehozott a magyaroknak egy erős pártot. Azóta is bánja e hőstettét. Beneš soha nem bánta meg a „dekrétumait”, amivel kisémmizte és világgá üzte Csehszlovákiából a német és a magyar nemzetiséget. És nem sajnálta azt az 1.600-2.000 magyar fiatal sem, akiket tanulni elűldözött az országból. Sajnos, nagy része menekültként Magyarországon vagy a világban szanaszét szóródva elmaradt. Szlovákia megint itt maradt magyar értelmiség nélkül – ez is egy volt a beneši célok közül.

De nem maradt el mindenki. Sokan, több százan, 3-6 év tanulás után visszajöttünk. Mint ahogyan, mintegy 90%-ban visszatértek a nemzethez az 1946-47-ben kényszerből magukat szlováknak valló felvidéki magyarok is. Az a kb. 10% is nagy veszteség volt, amelynek tagjai később, már az engedékenyebb időkben sem merték vállalni a magyar nemzetiségüket. Később ezeknek egy részéből lettek a bűnüket, nemzetiségüket szégyenlő, azt minden áron tagadó, múltjukat megtagadó, és önmaguk igazolására „janicsárokká” vált „szlovákok”. A gyerekeik még törlik a magyart, az unokáik már „nem értik nagyanyjuk nyelvét, nem tudják mi az, hogy »gyöngyöm, csillagom«” (Gyurcsó István).

Véget ért az 1946-47-es iskolai tanév. Nekünk „zöldhatáron” utazóknak a nyakunkba szakadt két hónap nyári iskolai szünet. A NÉKOSZ kollégium bezárt és a legkisebb segítség sem állt rendelkezésünkre. Más megoldás nem volt, haza kellett jönni – meg itthon is nagyon várt a család, a parasztszaláiban a nagy nyári munka. Hazajöttem én is – mint a társaim közül nagyon sokan. László bátyám nem mert hazajönni. Ő az iparban akkor érettségizett, és már felvették Pesten a *Pázmány Péter Egyetem Jogi Karára*. Ő már nem merte megkockáztatni, hogy a csehszlovák vámosok, határőrök elkapják. Ő maradt, alkalmi munkát vállalt és készült a pesti életre.

*

Én hazajöttem. Volt mit tenni az apám parasztgazdaságában. Nem volt nagygazda, csak jógazda volt, második a faluban. **Szűcs János** bácsi, a velünk szemben lakó szomszéd volt az első gazda. Negyvenhétben nagy szárazság volt. Tavasszal, nyáron nem esett az eső. Apám, hogy az elkobzott földje után teljesíteni tudja a „kontingenst”, a kötelező beszolgáltatást, gyógynövény- és dohánytermesztést is vállalt. Lajtkocsiban hordtuk a dohánypalántákra a Sajóból a vizet. Szerencsére a gyógynövény nem volt nagyon vízigényes. Volt mit csinálnom. Apám azt mondta, hogy ha őszszel vissza akarsz menni az iskolába, termeld ki az árát. *„Fiam járj Rozsnyóra a hetipiacra, vigyél uborkát, borsót, zöltséget, szilvát, almát és árulj ki magadnak annyi pénzt, amivel vissza tudsz menni tanulni!”* Szót fogadtam... csak még közbe jött valami...

Már augusztus közepe táján jártunk, amikor a „felhőtlen égből becsapott a ménkü”. Csütörtök volt, mezőről jövet

később ültünk le ebédelni. Éppen a levest ettük, amikor két csendőr állított be hozzánk. „*Takács Andrást keressük!*” – hangzott el köszönés helyett. Apám, mivel ő is András volt, hát jelentkezett, kissé csodálkozva, mert jól ismerte a csendőröket, meg azok is őt, hiszen falujáró körútjuk alkalmával gyakorta megálltak nála is egy kis kisüsti szilvóriumra. „*Nem magát keressük, hanem a fiatal!*” Nem volt mit tennem – menekülni, elbújni nem lehetett – hát felálltam. „*Velünk jön!*” – mondta a parancsnok. Apám hiába kérte, hogy legalább az ebédet fejezhessem be, nem engedték, azonnal menni kellett. Apámat megnyugtatták, hogy mindjárt hazaengednek, csak az őrön, a három kilométerre levő Gömörhorkán a parancsnok ki akar hallgatni. Utasítottak, hogy üljek biciklire, mert ők is azon voltak. Sajótiba és Lekenye valamikor két falu volt, ekkorára már összevonták őket. Mi először Tibán bicikliztünk végig: elől ment a parancsnok csendőr, aztán én, sorbezáronak pedig a másik csendőr. Hasonló felállásban végigbicikliztünk Lekenyén is, ott egy további, Magyarországon tanuló diákot, **Jánosdeák Ottót** szólították közénk. Szép sor volt: elől, hátul mentek a csendőrök, köztük meg mi, két diák. Volt, aki csodálkozva, volt, aki sajnálkozva, volt, aki kárörvendve nézte a felvonulásunkat. Aztán még Gömörhorkán is „gyönyörködhettek” bennünk, mert a csendőrőrs a falu közepén volt.

Megérkezés után a parancsnok külön hallgatott ki bennünket. Az én kihallgatásomat azzal kezdte, hogy a magyarul elmondott köszönésem fogadása helyett lekent két hatalmas pofont. Mikor némileg magamhoz tértem, arról kezdett faggatni, hogy mikor voltam Magyarországon és volt-e engedélyem. Mondtam neki, ha agyonver, akkor sem tudok szlovákul. A kihallgatásom azzal folytatódott, hogy ő szlovákul kérdezett, aztán – mivel nem feleltem – ütött, mígnem a szomszéd szobában tartózkodó parancsnokhelyettes az idősebb sorstársammal bejöttek és kiszedték a kezei közül. Jó szlovák nyelvlecke volt. Ha az esetre gondolok, még ma is cseng a fülem. Azzal folytatódott, hogy a két csendőr vonaton Tornaljára, a 15 km-re fekvő járási székhelyre kísért bennünket, bezártak a dutyiba, a „pirostéglás” épületben. A járásbíróóság épületében az udvari traktusban volt kialakítva a tömlőc. Később lakótársat is kaptunk, egy többgyerekes családanót. Őt csempészésért zárták be. Szerencsénk volt vele, mert szóval tartott bennünket, meg megosztotta velünk a magával hozott elemőzsiáját is. Nekünk, csak úgy mellékesen, hétfőn reggelig elfelejtettek enni adni. Vízet adtak. Hétfőn bírósági tárgyalás nélkül 1.200 korona „ügymond” bírság lefizetése után apám hazavihetett. Esküvel kellett megfogadnom, hogy többet feketén nem lépem át a határt és nem megyek vissza Magyarországra.

*

Megfogadtam, de hamarosan kezdődött az iskolai év, és nekünk ott kellett lennünk. Ott is voltam időben. Szegény apámat, mikor kiderült, hogy nem találnak otthon, a nyári „jelentgető jóakarónk” újból feljelentette, aminek az eredményeként újra megbüntették. Állítólag csak azért nem zárták börtönbe, mert már elmúlt hatvan éves. Igaz, megvolt a

kitelepítési dekrétuma, így bizonyos értelemben annak alapján védett is volt. Később kiderült, hogy ki volt a besúgó, de soha nem volt annyi lelkiérem, hogy találkozásunkkor szemközt köpjem. Magyar volt, de elfajult, megutálta az egész falu.

Visszatérve a gondolat folytatásához, a nyári munkámmal meg a piacozással szépen kerestem, visszamentem Miskolcra. A magammal vittből még a László bátyámnak is jutott (volna). Csak vele meg az lett a baj, hogy '47 koratelén eltűnt Pestről. Civil ruhások vitték el a *Madarász-kollégium*-ból, a kapu előtt betuszkolták egy nagy fekete autóba, és ... nyoma veszett. (Az ő aljas, jogtalan meghurcoltatása egy másik téma, azt majd ő maga megírja – ha felszabadul a lelkében az a gát, melyet akkor Pozsonyban a Szlovák Legfelsőbb Bíróságon benne felépítettek.) Hazahozták Szlovákiába, hónapokig lecsukva tartották, azt sem kérdezték tőle, hogy hogyan hívják, majd bocsánatkérés és magyarázat nélkül visszatoloncolták Magyarországra. Megjegyzem, ő akkor már magyar állampolgár volt. Később kiderült, hogy tévedés volt az egész cirkusz, állítólag összetévesztették valakivel.

Ősszel megint a zöldhatárt választottam. Szilicére kikísért apám, rokonokra bízott, akik reggel megmutatták, hogy erre menj, itt erre, ott arra, amott megint erre fordulj és már ott is vagy Színpetriben. Én egész nap bolyongtam a nagy bóröndnyi nehéz csomagommal, mert lehet, hogy ott nem „arra”, hanem „erre” fordultam. Szóval ügyetlenségemnek köszönhetően a határon bolyongtam, de amikor megláttam egy határkövet mindig megnéztem, hogy melyik oldalán van a csehszlovák, melyiken a magyar jelzés, államnév. Végül betértem egy útban eső magyar erdészházba, ahol a gazda javaslatára bevártam a határőr-katonákat, s így elfogtak a magyar határőrök. Bekísértek Jósavőre a parancsnokhoz, aki szállást adott és reggel felültetett a színi állomásra menő autóbuszra, megparancsolva a sofőrnek, még Színpetriben, a nagyszüleim falujában se engedjen le szállni, mert bennünket a Magyarországon menekültként tanuló diákokat a csehszlovák államhatalom nagyon keres.

Nem szálltam le, pedig a nyári hónapokra náluk voltam bejelentve – mert ugye, nekünk, menekülteknek, ahogyan fentebb írtam, havonta rendszeresen jelentkezniünk kellett a rendőrségen. Később aztán visszajöttem a nagyszülőket is meglátogatni meg a kijelentkezés ügyét is elintézni.

Az 1947-48-as iskolai évben befejeztem a polgári iskola negyedik osztályát. Az év a kollégiumban nagyon gazdag programmal telt el, az iskolában pedig sokat kellett tanulni, mert a jó bizonyítvány első feltétele volt a gimnáziumba való felvételnek. Évközben folytattuk a falujárásokat is, de mint jó néptáncos, ezen felül is gyakran felléptem. A táncos fellépések sok időmet elvették. Az együttést a kollégiumon kívül a város is szívesen igénybe vette, így a nagy ünnepélyek rendszeres résztvevői lettünk. Apámtól 1947 karácsonyára sikerült kikönyörögnöm egy pár keményszárú parasztcsizmát, ez aztán kellőképpen növelte a táncosi tekintélyem. Lábamra szabott csizmában táncolhattam – a fene vi-gye el, lett is belőle elég bajom, mert minden táncos azt szerette volna kikölcsonözni. Aztán, aki szólót táncolt és a lábára tudta húzni, az táncolt benne. Szerencsére több tán-

cunkban én voltam a szólista, így nem nekem kellett táncolnom a katonaságtól kölcsönzött nehéz, vasalt sarkú csizmákban. Sokszor haza is kellett jönnöm, mert kellett a hazai utánpótlás, de minden út alkalmával szerencsém volt. Igaz, itthoni tartózkodásomkor ki sem mertem mozdulni a szülői házból, nehogy észrevegyenek. Azért ez az év sem telt el határkaland nélkül. Negyvennyolc pünkösdjére hazajöttem (húsvétra nem mertem, mert annak biztosan híre ment volna a faluban, és a kedves „jótévők“ újból feljelenthetett volna, hát elővigyázatosak voltunk). A vasúton utazási útvonalat választottam. Időközben már alaposabban kitanulmányoztam a lehetőséget. Hazafelé is arra jöttem. Bánréve előtt leszálltam a serényfalvi állomáson, ott bementem a határórszobára, elmeséltem, hogy Miskolcon tanuló felvidéki diák vagyok, ők ezt hallgatólagosan tudomásul vették. Megvártam az őrzőjárat indulását, akik kikísértek a Szentkirályt (a mai napig emeletes palotában székel ott a határőrségünk, és az épület tetején kiépített megfigyelőállásból tartja figyelemmel az egész határszakaszt) megkerülő határszakaszhoz, és útba igazítottak, hogy a dimbesdombos területen merre haladva érhetem el a sajtórecski vasútállomást úgy, hogy a szlovák őrség még a megfigyelő állásából sem vehessen észre. Gond nélkül sikerült hazajutnom. Visszafelé ugyanarra mentem, csak elővigyázatlanabb

voltam. Alig voltam a határsávtól 300-400 méterre, amikor észrevettem, hogy lóháton vágat felém a szlovák határőr. Ez volt az igazi versenyfutás: ő lóháton, én pedig csomaggal megpakolva, szántáson futva. Mire elértem a határt, már vártak a magyar határőrök, aki elfogtak a magyar oldalon, és hiába ért oda a szlovák őr, a magyarok nem adtak vissza, hanem látványosan elvittek magukkal, be az őrszobára. A következő vonattal mehettem Miskolcra. Ők ekkor már összejátszottak velünk, és amennyire tudtak, segítettek.

Az 1947/48-as iskolaévnék a végén a polgári iskolában is meg a kollégiumban is sikerült olyan bizonyítványt szerezniem, hogy gond nélkül felvettek a gimnáziumba, és a kollégiumban is maradhattam. Apám június elején eljött utánam Miskolcra és akkor döntöttünk úgy, hogy gimnáziumban folytatom, és utána következhet az egyetem. Nyárra megint hazajöttem. Már nem kellett félni a feljelentéstől, mert időközben a jelentető illetővel szót értett apám. A rendőrségre jelentkezni persze nyáron át is kellett mennem Színpetribre, de már annyira ismertük a határon való átjárás útjait, hogy az sem okozott különösebb gondot. Hogy ne kelljen ősszel megint túl nagy csomagot cipelni, ezért bizonyos szükséges dolgokat már előre átvihettem.

A nyarat otthon a gazdaságban dolgozva töltöttem el. Megint jártam Rozsnyóra a hetipiacra, hogy pénzt keressek

/Iskolai célra./

Tobias Lászlós László
általános gimnáziumi tanuló

TÖRZSLAPJA.

Születési ideje		1951. évi jan. hó 7. nap	
Születési helye		Létanya Győr-Ménfőcsanak MEGYE	
Apja (gond- viselő)	név	Tobias Lászlós	
	foglalkozása	földműves	
Anyja születési neve		Pappné Blanka	

Kiállította a: [Kézírás: Általános Gimnáziumi Tanulmányi Bizottság]
Miskolcon 1951. évi máj. 10. (S.K.-n.)
(P. H.) [Kézírás: Kóspácsi László stb.]

Egyéb bejegyzés: ** (Névváltozás stb.)

* A házhoz költözés és felvételi napja.
** Minden bejegyzés az igazgató aláírásával, kézzelírt és pecsételt igazolással.
K. 10. — Miskolc Jevgy. Bizottság. — Tájékoztató N. V.

26/1951. sz. szám.

A másolatot a vallás-és közoktatásügyi minisztériumnak 1895. évi 3038. sz. rendelete alapján állítottam ki.

Kelt. Miskolcon 1951. évi máj. 10. nap

F.H. [Kézírás: Dr. Kovács László]
igazgató.

M240 — Képzési Nyomda Sz. V., Budapest

magamra. Őszre ruha, cipő, iskolai felszerelések és Miskolcon pénzzé tehető dolgok megvásárlására kellett a kereset. Apámnak elég gondja volt az adóval, a kontingens beadásával (mert ahhoz is sok mindent meg kellett vásárolnia), meg a gazdaság működtetéséhez szükséges dolgok megvásárlásával. Mi, Zoltán bátyámmal, fizetés nélküli „cselédjei” voltunk. Mindent csináltunk: kapáltunk, arattunk, csépeztünk, szántottunk, vetettünk, az erdőben télire való fát vágunk, gyümölcsöt szedtünk, lekvárt főztünk, trágyát hordtunk a learatott földekre, legeltetni jártunk a teheneket, ökröket, szóval minden munkát el kellett végeznünk, mert a gazdaság ezt kívánta a gazdálkodótól. Én pedig tudtam, hogy ősztől megint iskolás leszek, ami apám gazdasága részére egy munkaerő kiesését jelenti.

Miskolcon megkezdődött a 1948/49-as iskolai év. Én ősztől gimnazista lettem. A Színva parti *Lévay József Gimnázium*ba jártam. A tanulással nem volt baj, csak megint idegen nyelvet kellett váltanunk. A német nyelv, amit a polgári iskolában tanultam, fasiszták nyelvévé minősült és kitiltatott Magyarország minden iskolájából. Lehetőségünk volt orosz vagy angol választani. Engem az angol csábított. Rosszul tettem. A következő évben az oroszra kellett felvennem, mert időközben kitört a hidegháború és ellenséggé vált az angol nyelv is.

Sokat jártunk falura a regős csapattal faluszociográfiát végezni és kulturális előadásokat tartva élelmet szerezni. Én már ősztől tagja lettem *Miskolc Város Központi Együttesének*, a jelenleg is létező *AVAS Táncegyüttes* elődjének. Így a falujáró csoportunk tánckarának a felkészítése is az én feladatomban lett. Vezettem is, meg táncoltam is benne. A faluszociográfiai tevékenység is magával ragadott. Szerencsémre a tanáraim időben figyelmeztettek, hogy a tanulás a legfontosabb. Megvan a bizonyítványom – jeles előmenetellel végeztem a gimnázium felső tagozatának 1. és 2. osztályát is. Csak érdekességként jelzem, hogy Magyarországon abban az időben már áttértek a hetes osztályzati rendszerre, (kitűnő, jeles, jó, közepes, megfelelő, elégséges, elégtelen), melyben a hetes volt a csillagos egyesnek megfelelő, az egyes pedig elégtelent jelentett.

1949 elején változás állt be a Magyarországra szökve átjutott határontúli diákok esetében, így a felvidékiek esetében is. Hivatalosan elismerté váltunk, így legálissá vált az ott tartózkodásunk. Megszűnt a kötelező, megalázó havonkénti jelentkezés a rendőrségen. Az 1948/49-es iskolai évben karácsonyra, a félévi szünetre és a húsvéti ünnepekre még nem kaptunk hazautazási engedélyt, akkor még a zöldhatáron szöktünk át, de már összeírtak bennünket és a nagy nyári szünetre kollektív útlevelet kaptunk. Aki feliratkozott, az megkapta a hazatérési lehetőséget, aki nem, annak elismerték az 1938-as visszacsatolás óta érvényes magyar állampolgárságának folytonosságát. Az utóbbiakat a továbbiakban már magyar állampolgárként tartották nyilván, és automatikusan elvesztették a csehszlovák állampolgárságukat – ami lényegében már nem is volt meg nekik, mert a beneši dekrétum 1945-ben attól megfosztotta. Nekünk, akik élünk a nyilvántartásbavétel lehetőségével, hazatértünk után, 1950-51-ben, ha állampolgárságot akartunk szerezni,

hűségesküt kellett tennünk. A nyilvántartásba vett személyeknek meg kellett határozniuk, hogy melyik határátkelőn akarják átlépni a határt – öt határátkelő volt erre kijelölve. Számunkra, gömöriek, Bódva-mellékiek, Kassa környékiek számára a Tornyosnémeti–Kenyhec átkelő volt az adott lehetőség. Nekünk, Sajó völgyieknek ez nagyon nehezen megközelíthető volt, mert akkor még nem létezett a Rozsnyót Szádalmással összekötő vasútvonal és így nagyon körülményes volt az utazásunk. Rozsnyóra vonattal, onnan Szádalmásra autóbusszal, onnan Abaújszínára Kassán keresztül vonattal, Szináról pedig, mivel az volt a határ előtt az utolsó vasútállomás, pár kilométert gyalog a határig. Ez volt, „ezt kellett szeretni”. Igaz, a zöldhatár adva volt, de azt már nagyon erősen őrizték, s akit elkaptak, annak ráment az egész évfolyama.

Nyáron haza már a kollektív útlevelemmel jöttem. A rozsnyói vasútállomáson várakozással eltöltött hajnali órákkal együtt másfél napig tartott az utazás, de még így is jó volt, mert itthon nem kellett rettegni a besúgóktól. Miskolcon 1949 nyarán kollektív útlevelet kaptunk a hazajövetelre, de az ő-szi visszautazást idehaza kérvényeznünk kellett. Nem volt egyszerű. Mi hárman, ugyanabba a gimnáziumba járók, **Forgon István** Gömörmihályfaláról, **Székely István** Felsővályból és én Sajótiából a nyár folyamán megmelegeltünk egymást, hogy érdeklődjünk az útlevelem iránti kérvényünk sorsáról. Megállapodtunk, hogy együtt utazunk vissza. Ők ketten feljönnek hozzám, és másnap a kora reggeli vonattal indulunk Rozsnyóra. Augusztus utolsó előtti napján megérkeztek, mutatják az értesítést, hogy ők már két hete megkapták –de az enyém még nem érkezett meg, vagy talán nekem meg sem adják!? Becsomagoltunk, és reggelre nekiindultam én is az útnak. Szináról a határ felé gyalogolva a földeken dolgozó emberektől a biztonság kedvéért megkérdeztük, hogy hol lehet itt szökve átjutni a határon? Útba is igazítottak. A csomagomat rábízta a barátaimra, hogy a határon vallják azt, hogy az is az övék, én meg mint kísérő / segítő mentem velük. A határon aztán Forgon Pista kérdésére – mert ő már akkor annyit tudott szlovákul, hogy meg tudta kérdezni – megmondták, hogy az én nevem is rajta van a névsoron. Miután kellően igazoltam magam, engem is átengedtek. Borzalmas volt az a pár perc, amíg kiderült, hogy előttem is szabad az út.

Miskolcon az a meglepetést ért – ahogyan azt fentebb már jeleztem –, hogy idegen nyelvet kellett váltani. Mindenki számára kötelező lett az orosz nyelv tanulása, és a más idegen nyelvek tanulását még plusz tantárgyként sem engedélyezték. A NÉKOSZ kollégiumok is megszűntek, s így a mi kollégiumunk is állami igazgatás alá került. Az országban dúló politikai harcok eredményeként a kommunista párt vált egyeduralmukodóvá, és kezdetét vette a mindenre kiterjedő egységesítés.

A karácsonyi és a húsvéti ünnepekre is megkaptuk a kollektív hazautazási lehetőséget. Az engedély haza-vissza szólt. A zöldhatáron már nem mertünk járnunk, így örömmel vettük ezt a lehetőséget. Persze ez sem ment egészen simán. A magyar hivatali ügyintézés lassúsága okozta, hogy a pesti központi iroda telefonjelzése értelmében mi 1950 húsvéti

előtt, nagycsütörtökön már Tornyosnémetiben, a határon voltunk, a névsor pedig csak pénteken dél tájékán érkezett meg. Volt is mit ennünk, meg hol aludnunk, meg nem is. Mindenki úgy intézte, ahogyan tudta. Másnap, pénteken aztán dél felé átengedtek bennünket a határon. Voltunk vagy húszan. Mikor Szinán megtudtuk, hogy mikor indul Kassára vonat, kiéhezett bandaként megszálltuk a falu kocsmáját, akinek volt felesleges koronája az vett valamit, aztán bekopogtunk házakhoz is. Jólelkű magyarok éltek ott, szívesen megkínáltak az ünnepekre készített étellel, kaláccsal. Ahová bekopogtunk, ott elmeséltük, hogy kik vagyunk, és honnan jövünk. Mi négyen, Sajó völgyiek egy szép vaskapus parasztház előtt álltunk meg, zörgetnünk nem kellett, mert a jelzést a két nagy kutya megtette helyettünk. Köszönésünket fogadták és beengedtek bennünket. Beszélgetés közben kiderült, hogy az ő fiuk pedig Pesten tartózkodik, de ő nem mert hazajönni, mert ő már idősebb, levontként elhurcolva keveredett oda és fél, hogy szökevényként elkapják. Kedves szóval tartottak, jól megetettek minket és megkértek, hogy visszafelé menet álljunk meg, küldenek a fiuknak valami kis csomagot, és a háziúr, lovas gazda lévén kivisz bennünket a határra csomagjainkkal együtt. (Ezt jó volt tudni, mert így otthon gazdagabban felpakolhattunk.) Úgy is történt, jó szívétől áldja meg őt az Úr – most már nyugvó poraiban.

Kassáról átszállással lehetett továbbutaznunk. Mire Szádalmásra értünk (addig volt csak vasút) este lett, akkor onnan már csak Körtvélyesig, a szerpentin út elejéig ment autóbusz. Másnap sem ment Rozsnyóra semmi, már nagy-sombat, azaz ünnep volt. Mi gyalog nekivágtunk a hegyre fel, majd a hegyről levezető, talán 10 kilométeres útnak. Éjjel két óra felé érkezünk Hárskútra, a szerpentin alatti első faluba. Valamit ünnepelhetek, a kocsmában még világított. Bementünk. Már nagyon fáradtak voltunk, adtak valamit enni is, inni is, és tanácsolták, hogy várjuk meg a hajnali bányászbust. Hat órára mentek a rozsnói vashányákba a munkások. Megvártuk, elvitt bennünket is. Rozsnyón aztán vonatra ültünk és irány haza. Én délelőtt hazaértem, de a barátainak a tornaljai állomásról még valamivel el kellett jutniuk a Vály völgyében levő falujukba. Nagyon körülményes utazás volt. A visszautazás is ezen az útvonalon történt, de kevesebb problémával, mert hétköznap utaztunk és akkor volt buszjárat Rozsnyóról Kassára.

Az iskolai tanítás a megszokott mederben folyt, szigorú volt, jó tanáraink voltak, sokat követeltek. Ez így volt rendjén. Én a társadalmi munkából első helyre a néptáncot tettem. Országos mozgalommá vált ez a tevékenység. A mi csoportunkhoz is jártak Budapestről uninstruktorok. Még **Rábai Miklós**, a későbbi Kossuth-díjas nagy koreográfus is volt ott egy-két alkalommal – akkor még a békéscsabai gimnázium **Batsányi János** költő nevét viselő országos hírű táncsoportját vezette, mint a gimnázium számtantanára. A megváltozott politikai és gazdasági körülmények között elmaradtak a falulátogatások is. Az előző években végzett regős tevékenységet a népi írók szervezte Györffy-kollégisták irányították. A kommunista munkáshatalom ezt már nem igényelte. Így a csoportunk főleg Miskolc város nagy rendezvényeinek volt állandó műsoradója. Aránylag sze-

vények voltunk, minden fellépésnél, meg próbánál nem jutott pénz kísérezzenekart fogadni, ilyenkor a később országos hírvé vált **Béres József** szolgáltatta a zenét „egyszál” furulyával. Ő kereskedelmi iskolába járt akkor Miskolcon.

A gömöriek csapata is szaporodott. **Mács József**, Bátka falu szülöttje, ma már nagy nevű írónk jött át Sárospatakról a miskolci tanítóképzőbe és hozzánk csapódott Rozsnyóról, vagy a környékéről egy **Mészáros Sándor** nevű legény is. Ő a későbbi látószögemből elveszett. Így létszámban felerősödvé már nagy és merész csapat lettünk. Az iskolai év vége felé már kezdték rebesgetni, hogy a Felvidéken is megnyílnak a magyar iskolák, a középiskolák is, és ha megnyílnak, akkor a középiskolákba járókat már Magyarország nem fogadja be, Csehszlovákia pedig nem engedi ki. Nagy volt a kétség, mi legyen velem, ha nyárra haza megyek. Tudom-e folytatni a tanulást, de maradhatok-e Magyarországon? Nem nyilvánítanak-e szökevénynek? Mi lesz, ha erőszakkal hazatoloncolnak, mert a nevem már rajta volt a kollektív útlevelemben szereplő névsoron. Döntöttünk. Közülünk, gömöriek közül senki sem akart maradni, mindannyiunkat húzott valami haza. A sikeres évszáró vizsgák után kezünkbe kaptuk a bizonyítványt (még most is őrzöm) és hazajöttünk.

Azaz, hazajöttünk volna! De az a fránya útlevelelmentő hivatal csak nem küldte az értesítést. Egy egész hónapot vártunk rá, mert csak július végén kaptuk meg és indulhattunk haza a megszokott úton. A várakozás első hetében még csak megéltünk valahogyan, mert a mi kollégiumunk drága szakácsnője, a két szép lányát tőlünk féltve őrző **Vígh** néni (Székely Pista, aki később a somorjai gimnázium híres testnevelési tanára lett, tudna többet mesélni róla) befogadott bennünket is a kosztosai közzé, lakást meg kaptunk a kollégiumban, de később kénytelenek voltunk alkalmi munkát vállalva pénzt keresni, hogy hozzájárulhassunk a eltartási költségeinkhez. Székely Pistával elmentünk a TEFU-hoz (Teher Fuvarozói Vállalat) rakodómunkásnak: homokot, meszet, kavicsot meg mindent, amit kellett, szállítottunk az építkezésekre. Akkor kezdték Miskolctapolcán építeni az egyetemvárost, kellett a munkáskéz. Ez jó cég volt, mert naponta fizettek, nekünk meg kellett a pénz.

Aztán megérkezett az értesítés. Mi a rajtunk levő ruhán, meg a legszemélyesebb, illetve kedvenc tárgyainkon kívül mindenünket megőrzésre Vígh nénihez bíztuk s a kollégiumban hagytuk. Az ő jóvoltából – két napra való elemőzsiával – a megszabott útvonalon hazajöttünk.

*

Epilógus helyett

Az útlevelekérvenyt azonnal beadtuk az illetékes megbízotti hivatalhoz, meg is kaptuk az elutasítást, és javasolták, hogy folytassuk idehaza a tanulmányainkat, mert megnyíltak a magyar tanítási nyelvű gimnáziumok és szakiskolák Szlovákiában is. Mi négyen, Mács kivételével, ősszel Komáromban, a gimnáziumban találkoztunk, Jóska Pozsonyba jött, ő itt a tanítóképzőben folytatta.

Ez már egy másik életnek a kezdete volt.

Csáky Károly
**Csokonai verses levelezője
 s kora tehetséges
 költőasszonya, Vályi Klára
 (1758 – 181?)**

Weöres Sándor, líránk kimagasló képviselője, irodalmunk szorgos búvárkodója írta, hogy „a magyar múlt tele van érdekes, színes, olykor merész költőasszony-egyéniségekkel, akiknek műveit és életét már csak azért is érdemes volna feltárni, mert többnyire szándéktalanul megrajzolták korszakuk házi, családi életét, mindennapjait. **Újfalvi Krisztina, Fábíán Julianna, Molnár Borbála, Vályi Klára, Ferenczi Teréz** és annyi más: újrafelfedezésre, kiadásra méltó.”¹ Weöres Sándor a törlesztést részben maga is kitűnően elvégezte, gondoljunk csak a *Három veréb hat szemmel* című, „a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból” összeállított antológiára.² A költő-kutató itt nem azt tette, amit „a tiszteletreméltó buzgalmú **Faylné-Hental-ler Mariska**” a XIX. század végén *A magyar íróknőről* című könyvében, aki „összehord mindent a nő-irodalom ürü-gyén”, vagy a „szorgos bölcsésznök, akik témaajánlatkor nemüknek megfelelően költőnőt kaptak disszertációs martalékul öreg profesztoruktól, s természetesen agyba-főbe dicsérték a választottat”. Weöres Sándor – írja **Kovács Sándor Iván** – „mindenekelőtt azzal kerüli el a végleteket, hogy igyekszik megközelítőleg teljes anyag ismeretében ítélkezni”.³

Nos, ebben a megjelenése óta híressé vált antológiában találkozhatunk több ízben is a mi Vályi Kláránkkal. Magyar irodalmi és életrajzi lexikonunk is egyaránt jegyzi ennek a **János** született versíró asszonynak, a Bécsit is megírt szülésznőnek, a kor költőihöz verses leveleket írt világi hölgynek a nevét. Igaz, a Felvidék irodalmi hagyományait tárgyaló összefoglalónkból⁴ már kimaradt a tájainkhoz oly erősen kötődő poétria, s a századok során már-már elfelejtődött munkássága is. Nálunk először **Kiss László** foglalkozott Vályi Klárával az *Irodalmi Szemlében*.⁵ Elsősorban életrajzi adatait próbálta körbejárni, illetve a szülésznő hon-ti-ípolysági kapcsolatait kutatta ki. Tanulmánya egy társszerzős könyvben is megjelent.⁶ Jőmagam *Jeles elődeink* című kötetemben írtam szócikket a költőnőről.⁷

Hogy miért is érdekes Vályi Klára pályája az utókor számára, az lényegében a bevezetőben említett Weöres-féle kötetből is kiderül. Már idéztük költőnk programszerű panaszát, amit az értékek veszendőbe jutása váltott ki benne. Igaz, Vályi Klára megítélése sem egyöntetű, ám az tagadhatatlan, hogy voltak tehetségének időtálló termékei, költői leveleinek maradandó értékei. Ütköztessünk néhány véleményt először a tárgyalt antológiából. A bevezető tanulmányban Kovács Sándor Iván idézi *Psyché* alábbi sorait: „Váli Klára, e vén bolond Bétsi Magyar Bába Asszony, ki Poétriának hiszi-el magát, terjedelmes Epistolákat küldöze **Édes Gergelynek, Molnár Borkának, még Kazinczának is...**”⁸

Weöres Sándor többek közt az alábbiakat közli hölgyünkről: „Vályi Klára bába-asszony volt Hont megyében, majd Bécsben. Ifjú éveiben nyolc esztendeig Kovács Gáborné; hosszú özvegyiség múltán, 1800 után újra férjhez ment vitéz **Nagy István** nyugalmazott gárdistához.

Mint később **Dukai Takách Juditot**, őt is magyar Sappho-ként ünnepelték, ódát intézett hozzá **Aranka György, Etédi Márton**, sőt Csokonai, és sok más. Meghívták előkelő társaságokba, grófokkal hajókázott a bécsi Dunán. Férfiak után futkosó, szabados életű nőnek ismerték – körülrajongták és megpletykálták.”⁹

Majd az alábbi rá vonatkozó biográfiai adatokat olvashatjuk: „1797-ben Csokonaival együtt Komáromban vendégeskedett, itt gyakran járt **Bédi János** csizmadiamester és felesége **Fábíán Julianna** házában, a s Bédi-házban szövdött Csokonai szerencsétlen szerelme **Vajda Júliával**, a versek Lillájával. Édes Gergely ugyanitt Vályi Klárával bonyolódott szerelembé és verses levelezésbe.”¹⁰

Vályi Klára életrajzi adatai közül az idő homályából már nagyon sok nem pontosítható. Nem tudjuk például hogyan, miképp ismerkedett meg Csokonaival, hogy jutott Komáromba, mi célból utazott Bécsbe stb. Említett tanulmányában Kiss László is csupán némi feltételezésekbe bocsátkozik, ám – hivatkozva a vármegyei jegyzőkönyvekre – a hon-ti-ípolysági bábáskodással kapcsolatban sikerült neki aránylag pontos adatokat is feltárnia. Úgy gondolom, az apró részleteknél most fontosabbak a tények és azok következményei. Az, hogy költőnőnk jelen volt a közéletben, sok helyen megfordult, sokat látott és tapasztalt. Valóban kapcsolata volt Csokonai Vitéz Mihállyal és Édes Gergellyel, hogy csak a legismertebbeket említsük; járt Komáromban, Bécsben s még sok más helyen. Ismerte a megyék szellemi előkelőségeit: az orvosokat, a főurakat, a művészeket, de az egyszerű embereket is. S ami talán számunkra a legfontosabb: 1807-ben Vácon a „maga költségével nyomtattatta” ki 166 oldalnyi kis verseskötetét, a *Magyar Tempe-t, A’ régi Isten asszonyoknak mulató virágos kertek-et*, „az versekkel mulatni szeretők számára”.

A kötethez írt előszóban – *Belépés és Ajánlás* – a költőnő szerénykedik s bocsánatot kér „vak bátorságáért”, mert „e lármás világot” úgy nézi, „mint egy örök Tengeren épült komédiás Házat”, melyben „sok színű Darab játékokat nagy fáradva kijázdott” maga is.¹¹ Aztán szokásos módon a te-kintélyes és tehetséges főurak népes taborát, a „virtusoknak szülő műheleit” szólítja meg, kérve támogatásukat és megértésüket. Az előkelőségek közt találjuk például „gróf Festetits Györgyöt, Szétsényi Ferentz Ó Nagyságát, Nagyságos Consiliarius **Szakmári Királyi Miklós** Tettes. Ns. Gömör Vármegye Első Vice Ispányát, Nagyságos **Szent Iványi János** Ó Nagyságát Nemes Neográdi Vármegye első Vitze Ispányát” stb. Megadta hát az úri modor és etikett módját Vályi Klára, aki maga is nemes családból származott, bár – mint majd később kiderül – ismerte a szegénységet és a szürkeséget is. Aztán maga is töpreng, szinte megretten, hogy a világ elé lépett verseivel; kételkedik tehetségében, s így folytatja sorait: „már itt kérdezhetné valaki én tőlem, mért terhellek ennyi Nagyokat, vagy mért üttök ily nagy lár-

mát kitsiny libatollal írott munkátskám iránt”.¹²

Aztán az *Érdemes Olvasó*-hoz szólva azt is elpanaszolja a költő, hogy némrégiben még a betűt sem ismerte, és „soha abban módja nem volt”, hogy egy **Gvadányi, Péteri Takáts, Báróczi, Aranka, Deme, Kultsár** „ízléssel írott munkáit olvassa”. Pedig ezek „csak” a korszak „népszerű, híres líterátorai” voltak, mint Weöres Sándor is említi, az igazi nagyok – **Bessenyei, Virág, Kazinczy, Csokonai** – sokáig hiányoztak Vályi tudatából is. De nagy-nagy szorgalom lehetett e nemesasszonyban, hisz a betűvetés tudományának elsajátítása után elvégezte Pesten a bábaképzőt, olvasni, utazni kezdett, társaságokba járt stb.

A költő *Magyar Tempe* című kötete megannyi köszöntő-dicsőítő verset tartalmaz. Ezek bár gyengébb termékei az alkotói munkának, mégis szólunk kell róluk. Mert egy vidéki hölgy kapcsolatainak széles skálája tárul elénk; egy hatalmas tabló rajzolódik ki, melyen főleg Hont, Nógrád és Gömör szinte teljes nemesi világa felbukkan. Különösen a helytörténeszeknek jó csemege ez, de nagyszerűen tükrözik a versecskék a kor törekvő emberének mentalitását, függőségét, a hatalomhoz való simulását is. Nézzük hát, kik is azok a „világi méltóságok”, akiknek „neveiket gyenge tollára” bátorkodott venni. Persze itt csak néhányat említünk közülük. Például **Koháry Ferencet**, akiről így írt:

„Már itt fénylik Gróf Csábrági Kohári Ferentz Urunk,
Kinek párját a' Hazába nem igen sokat tudunk.
Királyunknak hív Presesse és Referendárussa,
Fénylik örökre Nagy Hontba Fő-Ispányi virtussa.”¹³

Nem hagyhatta ki természetesen a nógrádi **Szentiványi Ferencet** sem, akiről így szólt:

„Músám még az Ország' Bíró Szent Iványi Ferentzet,
El ne felejtse 's karjaira fűzzél arany peretzet.”¹⁴

Írt a „Méltóságos Rozsnyai Káptolon' Elől Üllői Tiszteletekre” is egy verset, így dicsérve benne a nagyprépostot:

„Ő Nagysága nagy Prepost Úr **Karaba György** a' ki vagy,
Híred a' ditsőség halmán mondhatom mert igen nagy.”¹⁵

„Kis Músáját” küldte **Foglár János**hoz Tésára, **Palásthy István**hoz Palástra, **Liptay Sándor**hoz Szécsénkére:

„Szétséknébe Mú'sám, térd-hajtva érkezett,
Neved' Napján, ezer örömhöz érkezett.
A' Párnássus hegyén, a' Koronás Mú'sák
Aranyos fákllyákkal, Nevedet nyomozzák.”¹⁶

De költött köszöntő verset a kovári **Kubinyi János**hoz, a túri **Haán Ferenc**hez, **Majthényi László**hoz vagy **Ipolyi Arnold** nagyapjához, a kelenyei **Szmrecsányi Elek**hez is. Ez utóbbi így hangzik:

„Arany színnel derült az Ég, gyászoló bóltozattya,
A' mely sok fojtott szíveknek, bánattyát már oszlattya.
Ezer nyóltzszáz ötödikén, a' Magyar Ég kiderült,

Mellyben egy hív Pátrónusom, Név' Napja elő került,
Músám, tsak titkon tudakozd, annak Neve ki legyen,
A' ki ezer Virtusáért, itt tiszteletett végyen.
Végyen itt hát Szmrecsányi Elek, a' ki Fő Szolga Bíró,
Nagy-Hontban sok Virtusával, Márói tollal író.
Éljen szerelmes párjával Horváti Annájával,
Tőle született két remek, balsami Virágjával.”¹⁷

A versben emlegetett **Horváti Anna** disznópusztai illetőségű nemesasszony volt, s a tőle született egyik „balsami virág” volt **Szmrecsányi Arzénia**, Ipolyi Arnold édesanyja.

Feltétlen említésre érdemes Vályi Klára levelezése. Több oknál fogva is. Ezek az alkotások költészetileg például már kifinomultabbak, mint a fentebb érintett dicsőítő-köszöntő versikék. Kiemelkedőek azok a személyiségek is, akikkel versírónk levelet váltott, s a költői levelek egyben fontos irodalmi kapcsolatokról tanúskodnak.

A kortárs **Molnár Borbála** levelező társaságát méltatva írja **Hász-Fehér Katalin**, hogy a levelezők hangnemét befolyásolta az a tényező is, miszerint „nem szigorúan vett magánlevelekről, hanem tudatosan közlésre készült, irodalomnak szánt és tekintett szövegekről van szó”. Bár **Fábri Anna** a „magánműfajok” közé sorolja az efféle alkotásokat, ám ő a „kérdésnek csak azt a vonatkozását veszi figyelembe, hogy az ún. objektív műfajoktól eltérően ezekben a szövegekben kétségtelenül a személyesség, olykor életrajziség, valóságosság uralkodik”. S ilyen értelemben valóban „odasorolható az ún. privát irodalomhoz”. Hász-Fehér Katalin hosszabb fejtegetésében hangsúlyozza, hogy Molnár Borbála idejében és körében „a korszak sajátos művészi-irodalmi szinkretizmusának keretei között még a nyilvánosságna írt költői levélben is bőven található szigorúbban vett magánesemények” [...], ám „a női levelek vallomásossága és életrajzisége nemcsak a kor mindent megverselő mentalitásából ered, hanem íróink szociális helyzetéből is: képzettség, olvasottság és társalgási jártasság híján nincs más anyaguk, megverselendő témájuk, mint saját életük és életkörülményeik”.¹⁸

A fent elmondottak érvényesek természetesen Vályi műfajára s a levelezőtársak alkotásainak egy részére is. Igen sok levelet váltott Vályi Klára **Csizi Istvánnal** (?1728-1805), a Tokajban élt költővel és őrnaggal. Ezekből tizenkettőt kötetben is olvashatunk, s Weöres Sándor is bemutat belőlük egy-egy részletet szóbanforgó antológiájában. Csizinek megjelent „egy lojális versezete Királyi Buda vára visszafoglalásáról” (Kassa, 1763.), kiadta Molnár Borbála írónővel folytatott levelezését (Pozsony, 1797.), poétai levelet intézett Gvadányihoz stb.¹⁹ Mint Weöres Sándor említi, öregkorában a költőt „két szenvedély kerítette hatalmába: a vallás-erkölcsi megigazulás, meg a régebben is úzótt verselés. Főként a hozzá képest ifjabb hölgyeket igyekezett igaz útra vezetni”.²⁰ Érdemes a Vályi Klárának címzett versekhez 1800-ban írt *Elő-Beszédéből* idéznünk az alábbi sorokat: „Magamban bezárkozván nem-is gondolkodtam vala már, hogy megbarázdásodott hamlokkal Párnassuson sétálgassak, a' midőn Nemes Vályi Klára Asszonynak Pestről egy Nemes Ifjú által azt az üzenetét vettem, hogy Bétsből útasított

két levelire választ adjak... [...] Írtam hát annak az érdemes Asszonyoknak, a' Krisztus haláláról, és feltámadásáról, a' Hitről, Szeretetről, és Reménységről, a jó lelki esméretről, a jóságos tselekedetről, a' magunk megjobbúláságunkról, a' Gazdagságról, Szegénységről, Érzékenységről, a' Bölts életről, és a' testnek Szépségiről...⁴²¹

Úgy látszik, Csizi Vályi Klárára is hatott erkölcsi példázataival, mert a harmadik levelére adott válaszában már a költő is vallásos témát feszeget:

„Ugy tartom adóságomat számodra lefizettem,
De ama menykő tűztől ismét erre kisztettem.
Mivel még e' folyó Százban egyszer Pünkösőnap lévén,
A' ránk szóló Szent Lélek ma-is nagy tsudát tévén.
Mert nagy bőben ajándékát híveire szállítá,
Gyarló voltunk nem tekintvén hitűnket gyámolítá.
Kitöltetett bőv mértékben a' megáldott Sz. Lélek,
Mellynek én drága hasznáról jó izléssel beszélek.”⁴²²

A negyedik „Felelet“-ben a szegénységről elmélkedik a költő. Íme néhány sor bölcs okfejtéseiből:

„A' szegénységről-is mivel nékem írtál,
A' felelésre-is engem reá birtál.
Én a' szegénységet tartom barátomnak,
Bűnöm tengeriből kikötő partomnak.
Tudván szegénységem ha békével tűröm,
Majd édes öröm lesz a' keserű üröm.
Ha ugyan is tereh könnyűnek tarthatom,
Mert árnyéka alatt bűnömet siratom.
Földi szegénységem nyujt olly reménységet,
Szenvedésem után nyerek idvességet,
Az árva kenyeret bár sohajtva eszem,
De tünni tanító tanátsod' beveszem.”⁴²³

Az ötödik válaszlevél néhány sorát Weöres Sándor is idézi. A költő ismét felfedi szegénységét, de vállalja sorsát; a jövő felé tekint, s elítéli azokat, akik az igazságot „hazugsággal toldják“:

„A' Levél íróktól rólam a' kérdegette,
Mivel bírok 's honnan vetem eredetett.
Ne vitasd azt Uram hol vala lakásom,
Vagy mind ez ideig hol vólt mulatásom.
Szegény vagyok most-is tsak sár ház szálásom,
Ebben Sátorozván jobbra van vágásom.
Tsak a' jelen valót nézzük szemekkel,
Ne kérdjük mi történt régi eleinkel.
Mert ma az igazat hazugsággal toldják,
A' mások érdemét magokéra foldják
Virtus nélkül mit ér sokak kintsés háza,

Ha maga a' Világ tsak tudatlan váza.”⁴²⁴

A tizedik válasz igazi vallomás a barátságról s egyféle költői hitvallás is:

„Nagy örömmel vészem mindég drága verses leveled,
Sőt újullok hogy az által ismerős lettem veled,
Boldog vagyok mert megnyertem a' miért szíve ége,
Mert a' verselés lelkemnek egy fő-gyönyörűsége.”⁴²⁵

A másik nagy levelezőtársról már szóltunk a fentiekben is. **Édes Gyergely** (1763–1847) ő, a költő, aki barátságban állt **Gyöngyösi**vel is, levelezett Kazinczyval; írt alkalmi költeményt, ódát, elégiát és epigrammát.²⁰ Kapcsolatát Vályival a kötetben közölt négy verses levele is bizonyítja. Az elsőben például így ír:

„Sajnálom hogy veled még nem lehettem,
Szívedre Barátság' tűzét nem hinthettem.
De annyival inkább igyekszem szívedet,
Megnyerni, mert képzém méltó érdemedet.
A' mint te-is noha eddig nem láthatnál,
Nevemnek szívedben máris helyet adtál.
A' mellyet Levelid' által izonyítál,
Mellyeket közelebb Bétsből igazítál.”⁴²⁷

Vályi – mint *Feleletéből* kiderül – Molnár Borbála versei közt akadt az Édes Gyergelyére, s máris megkedvelte, megszerette a költőt. Így esdekel hozzá vallomásszerű költői levelében:

„Óh új nékem hív Édesem ha már barátom lettél,
Ha nem láttál is engemet, elég hogy megszerettél.
Írd hát, mert az én napjaim, víg órákat nem ismérnek,
A' keserűség vizei szinte Lelkemig érnek.
Ezekre hív válaszod jó Barátod ohajtja,
Ha írsz ő-is majd többekkel vagy szebbekkel váltja.”⁴²⁸

Édes Gyergely negyedik levele egyfajta véleménynyilvánítás is, a versíró asszony buzdítása, bátorítása, útmutatásokkal való ellátása:

„Verseid mellyek közelebb jövének,
Szépek, és tetszik nékem így az Ének.
Írni mint kezdéd szorosabb marokkal, kurta sorokkal.
[...]
Haj mit is mondék, hiszen úgy van épen
A' dolog, kettős koszorút miképpen
Gondolám már-is fejedem Barátom, Fényleni látom.
Úgy van, és már nem tsak az Asszonyoknak,
Sőt némely hegyke-henye férfiaknak,
Kiknek e' részben elejekben hághatsz, fütjeket hányhatsz,
Mey azért-is új ezután is a' mint
Tudhatod tsak hogy kikeresd a színt

Verseidnek, hogy ne híjába fáradj, Lelked 's erőd add.”⁴²⁹

Kapcsolatuk valószínűleg több lehetett költői levélváltásoknál, amit Weöres Sándor is feltételez, s a fentiekben le is írt. A találkozások színtere **Bébiné Fábrián Juliannának** komáromi háza volt, melynek asszonya megannyi kapcsolatot összehozott, ismert személyiségek találkáját szervezte, s

maga is a kor egyfajta nagyszonya lehetett. Hozzá írt egyik levelében Vályi szinte felmagasztalja és dicsőíti a komáromi hölgyet:

„Hallatik szép híre Duna e' folytába,
Atzél Tükör lettél Aszszonyok 'sorrába.
Az Anya is bódog kinek lettél Leánya,
Fénylesz Komáromba mint szép Arany bánya,
Kiterjesztett kézzel szívemhez szorítlak,
Gyenge tsókjaimmal talpig beborítlak.“³⁰

Nem marad el természetesen Fábíán Julianna válasza sem. *Feleletéből* az is kiderül, hogy az aszony igencsak tájékozott, még a *Bécsi Magyar Kurír*t is olvassa, s nyomban reagál Vályi Klára ott megjelent versére:

„Örvendez szívem és vígad, hogy verseit láthattam,
A' Bétsi Magyar újságot olvasván rá akadtam.
Tapsolva ezt kiáltottam: már a' Mú'sáknak száma
Szaporodik, 's így fog tovább verselni majd sok Dáma.“³¹

Természetesen Vályi Klárának a Csokonai Vitéz Mihállyal (1773–1805), a magyar felvilágosodás legkiemelkedőbb lírikusával kialakított kapcsolata a leginkább számontartott. Vele is a komáromi Bédi-házban ismerkedhetett meg. Kötete két Csokonaihoz írt levelet és két Csokonai-választ tartalmaz. Első levelét a költőnő így kezdi:

„Nagy Lelkű Barátom nem tudom mit szóljak,
Szemlélt virtussaid előttem mert olyak,
Mellyeknek bötsös vóltját elnem felejthetem,
Szívem lantján mérvén hólgtim emlegettem.
Virtusok műhelye, Doktor Sándorfi Úr,
A' sok homályból még ma is hasznot gyúr,
Te általad lettem én ezzel ismerős,
Mondhatom hogy lábom tsak az ólta erős...“

Először tehát egy újabb kapcsolatban való közvetítést köszön meg Vályi Csokonainak. A versben is emlegetett **Sándorfi József** (1767–1824) Bécsben élő orvos, irodalombarát és költő volt, akivel Vályi feltételezhetően gyakran találkozott a fővárosban. Kiss László orvostörténész szerint kezelhette a verselő bába betegségét is.³²

Vályinak egyben kritikusa is volt Csokonai, hisz már az első levélben is kérte őt erre:

„Világon mint szikra hamú alá rejtve
Vagy, de sok virtusod nintsen elrejtve.
Természetből folyó gyenge kitsiny erem,
Engedd-meg hát bátran hogy küldeni merem,
A' jó Dió fa is ha verik úgy terem,
Majd én is téntában pennám' jobban verem.“

Csokonai válasza sem maradt el. A költő bátorítja őt, hogy ne keseredjék, ha „bajjal tusakodik“, ha a „szegénység porig nyomja“, ha „szíve mindenkor szomorú“. E helyett így biztatja:

„De győződjön a szerentse,
Szégyelnüljön pénz és kints,
Szíved irígy ne rettentse,
Szitokra ne is tekints.

Ne mász porba a' többeknél,
Zengj egyebet keserveknél,
Nagyobb vagyok mind ezeknél,
Azzal hogy peéta vagy.“³³

Van Vályi Klárának több olyan fontos verse is, amelyben egy-egy helyről, városról, közösségről közöl jól sikerült és alapos verses leírásokat, kordokumentumokat, művelődéstörténeti ismereteket. Kiemelkedik ezek közül is az alábbi hosszú című verses leírás: *Nagy Méltóságú Gróf Koháry Ő Excellentiájá' T. Honth Vármegyének örökös Fő-Ispányának Birtoka alatt lévő savanyú Vízéről*. Az Ipolyság melletti szalatnyai gyógyforrásról van szó, amelyről – mint Vályi írja – „Ha valaha most kellene Apolló' tollal bírni, / A' Szalatnyai sós vizet azzal kellene írni“. Mert, mint a továbbiakban a verses leírás szerzője elmondja:

„E' kút Kálvária módra Márvány kóvel kerített,
Sok ezer ember meggyógyult, ki már ebből merített.
Egy kitsinkét savanyútska, Ezüst színű buzgása,
Nem igen sokkal lehet szebb a' Pegázás forrása.“³⁴

Aztán azt is megtudjuk, milyen híres vendégek jönnek itt össze, minémű szórakozásra nyújt még lehetőséget a fürdő; milyen volt a kor divatja, az úri osztály szokásvilága stb.

Jól sikerült a költőnő *Bétsnek rövid lefestése* című műve is. Magyar poétriaként van jelen a városban, ahol ugyan soks-sok gondtalan szórakozásban részt vesz, kiemelkedő társaságokba is bekerül, ám mindig haza gondol. Mint más poéta a „darvakhoz szólt“, s azoktól üzent övéinek, Ő a Duna habjaiba hullatja könnyeit, mintegy összekapcsolva azok által a távoli helyet hazájával:

„Szállásom Dunához nem messze tétetett,
Házomban foly azzal megédesítetett.
De még annak sem oly édesik a' leve,
Mint a' hogy Magyarúl hangzik annak neve.
Nó de ha könnyeim habjaiba hinthettem,
És azzal tsepeit Hazámba küldhettem,
Úgy tetszik megkönnyült szívemnek fájdalom,
E' víg Haza e' vólt szívem bizodalma.“³⁵

Hosszan mazsolázhatnánk még a költőnő kis kötetében, amely szerénysége és egyszerűsége ellenére is jegyzett és fontos adaléka irodalmunknak. Ezen kívül, illetve ezt megelőzően egy másik műve is napvilágot látott az alábbi címmel: *Buzdító versek a nemes magyar insurgensekhez, melyeket hálaadó tiszteletének kijelentésére szerzett 1798. esztendőben*. Vályi Klára alkotásai, irodalmi kapcsolatai szerves részét képezik művelődéstörténetünknek, s szerény értékeik ellenére is illik számon tartanunk.

JEGYZETEK

- ¹Weöres Sándor 1977, 20.
²Weöres Sándor 1977
³Weöres Sándor 1977, 21.
⁴Csanda Sándor (főszerk.) 1981
⁵Kiss László 1988, 74-77. p.
⁶Kiss László 2001, 42-45. p.
⁷Csáky Károly 2002, 149-150. p.
⁸Weöres Sándor 1977, 15. p.
⁹Weöres Sándor 1977, 347. p.
¹⁰Weöres Sándor 1977, 414. p.
¹¹Vályi Klára 1807, 3. p.
¹²Vályi Klára 1807, 4. p.
¹³Vályi Klára 1807, 18. p.
¹⁴Vályi Klára 1807, 20. p.
¹⁵Vályi Klára 1807, 30. p.
¹⁶Vályi Klára 1807, 32. p.
¹⁷Vályi Klára 1807, 42-43. p.
¹⁸Hász-Fehér Katalin 2005. 4. p. Internetes változat
¹⁹Benedek Marcell (főszerk.) 1963, 217. p.
²⁰Weöres Sándor 1977, 347. p.
²¹Vályi Klára 1807, 61-62. p.
²²Vályi Klára 1807, 70. p.
²³Vályi Klára 1807, 73-74. p.
²⁴Vályi Klára 1807, 75-76. p.
²⁵Vályi Klára 1807, 88. p.
²⁶Benedek Marcell (főszerk.) 1963, 275. p.
²⁷Vályi Klára 1807, 100. p.
²⁸Vályi Klára 1807, 101. p.
²⁹Vályi Klára 1807, 104. p.
³⁰Vályi Klára 1807, 105. p.
³¹Vályi Klára 1807, 105-106. p.
³²Kiss László 1988, 43-44. p.
³³Vályi Klára 1807, 108. p.
³⁴Vályi Klára 1807, 134. p.
³⁵Vályi Klára 1807, 151-152. p.

IRODALOM:

- Benedek Marcell** (főszerk.)
 1963: Magyar Irodalmi Lexikon A-K. Budapest
- Csáky Károly**
 2002: Vályi Klára. In: Uő.: Jeles elődeink. 149-150. Dunaszerdahely
- Csanda Sándor** (főszerk.)
 1981: Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava
- Hász-Fehér Katalin**
 1996: Molnár Borbála levelező barátsága. Irodalomismeret., 1-2.sz. 38-44. p. Internetes változat, 2005. staff.u-szeged.hu. 1-11. p.
- Kenyeres Ágnes** (főszerk.)
 1969: Magyar Életrajzi Lexikon L-Z. Budapest
- Kiss László**
 1988: „Körmetlen lábbal nagy fát akarok mászni“. Kísérlet Vályi Klára életútjának az eddiginál hitelesebb felvázolására. Irodalmi Szemle, 1. sz. 74-77. p.
 2001: A Csokonaival levelező verselgető bába. Vályi Klára. In: Kiss László-Lacza Tihamér-Ozogány Ernő: Gondolatokból épült katedrális. 42-45. p. Pozsony.
- Kovács Sándor Iván**
 : Egy képzelt irodalomtörténettől a valóságos rendszerig. In: Vályi Klára: Magyar Tempe.
- Vályi Klára**
 1807: Magyar Tempe. Vác
- Weöres Sándor**
 1977: Három veréb hat szemmel. Budapest

Batta István

Vasgyártás Lucska és Barka környékén

A gömori bányavidék legkeletebbre fekvő területe eredetileg Torna, illetve a későbbiek folyamán Abaúj-Torna vármegyéhez tartozott, Gömör-Kishonthoz csak 1872-ben csatolták.

Az itt folytatott bányászati tevékenységről viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre. Az első feljegyzések 1740-ből származnak, amikor egy magánvállalkozó nyert Lucska község határában több lelőhelyen vasérckitermelésre adományt. Valószínű, hogy a bányaművelésre való engedélyt eredményes kutatások sora előzte meg, amelyekre a kutatók nyilván nem kértek engedélyt. Efféle tevékenységre utalnak bizonyos közvetett adatok, amelyeket néhány kislétszámú stószói és szomolnokai bányászcsoporthoz hajtott végre. Így a bányászat kezdetétől mind a vasérc, mind a színesfémérccek vonatkozásában az 1650. év körüli időszakot jelölhetjük meg, míg a bányaművelés iparszerű befejezését az 1902. évre tehetjük. A beszüntetés a vasércnél gazdasági okokra vezethető vissza, ami egyrészt az egymástól távol fekvő kis érctelepek költséges leművelésében és a termelvény költséges elszállításában rejlik, másrészt az elavult lucskai nagyolvasztóban gyártott nyersvas magas árszintjében keresendő. A színes fémek esetében viszont szabályszerű termelésről nem is beszélhetünk a lelőhelyek jelentéktelen méretei miatt. A felsőmagyarországi rézbányászat virágkora idején intenzívebbé vált ugyan a kutatás, de a 19. század közepe táján bekövetkezett általános hanyatlás következtében ez is abbamaradt.

Földtani és teleptani ismertetés

E két község határának földtani felépítése lényegesen eltér a köztudatban jobban ismert szomszédos Dernő és Krasznahorkaváralja vidékétől, amennyiben itt a paleozoos agyagpalák csak az északi, magasan fekvő hegyoldalakat alkotják, míg a mélyebben fekvő területeket fiatalabb kőszénkorbeli képletek és durva konglomerátumok, sárga meszes homokkővek, homokpalák, werfeni palák és triasz mészkővek foglalják el. E rétegek között beágyazás vagy felszíni képződmény alakjában találjuk az érctelepeket, melyek többségét a tömzsök, lencsék formájában előforduló vasérc képezik. Némely helyen a vaskő csak mint impregnáció jelentkezik.

A vasércnek több válfajával találkozhatunk itt, nevezetesen: barnavasércel (barnavaskő, limonit, Fe₂O₃), vörösvasércel (vörösvaskő, vascsillám, hematit, Fe₂O₃), vaspáttal (páttavaskő, sziderit, Fe CO₃) és barnapáttal (mészvaskő, kváder, ankerit, CaFe/CO₃).

Az e vidéken ismert érctelepek közül a legjelentősebb a *Gábor-telér*, amely a *Viktor*, *Lajos* és *Manó* védnevű *síktelkek* alatt, a Kiskovácsvágása és Lucska községek közötti ún. *Görmöcbánya* (*Germőcze*, *Germőczevölgy*) dűlőben fekszik. Lucskától északnyugatra kezdődik, s csapásiránya dél-délelet felé halad. Fedűjét sárga meszes homokkő, fekjét csil-

lában bővelkedő meszes konglomerátumok alkotják. Dőlése 40°–45° délnyugatra, vastagsága 2–10 m, helyenként eléri a 15 m-t is, fejtésre érdemes hossza 115 m. A telér kitöltése 35 m mélységig likacsos barnavasérc, amely mélyebben pátvaskővel vegyesen lép fel. A telérkitöltés a feküben 10–20 m vastagságú 16–20% vastartalmú ankeritbe megy át. Az ankerit a fedűben is előfordul, de csak szórványosan. A barnavasérc vegyi összetétele: 42,39% Fe, 1,87% Mn, 4,93% C₂O + MgO és 27,2% SiO₂.

Lucska határában, a községtől északkeletre kisebb jelentőségű vörösvasérc és vascsillám tartalmú telepek vannak, amelyeket a máig is látható pingák (horpadások) tanúsága szerint fejtettek is.

Barka község határában a következő érctelepeket találjuk:

A községhez közel, attól északnyugatra az ún. *Vasbánya* tájékán fekszenek a *Gabe Gottes* (Isten adománya) valamint a *Franciska* védnevek alatt szereplő tömzsök és a község közelében, keletre és északkeletre a *Ferenc* védnév alatt jegyzett tömzscsoport, amelyek mészke és meszes palák közé vannak ágyazva. A tömzsök vastagsága 20–30 m, kitöltésük 30–37% Fe tartalmú impregnált mészpala.

Barkától északkeletre a *Vereshegy* van a *Camilla* nevű, 1–2 m vastagságú vörösvaskő kitöltésű tömzs, amely triász-mészke közé van ágyazva.

A községtől északra (kb. 2 km-re) van a *Vereskút*, ahol a vereshgyi telepek az ércesedés folytatását mutatják. Az adományt *András*, *Lőrincz* és *Péter* hossz mértékek védnevei alatt találjuk. Közvetlenül a humusz alatt néhány méternyire van a vörösvaskő, amely külszíni módszerrel is leművelhető. Az érctelep fekéje grauwacke, fedűje mészke.

A szomolnoki út mentén volt az *András-Lőrinc vaspátbánya*, melynek nyomai ma is felismerhetők.

A községtől 3–3,5 km-re északkeletre, a jelenlegi rozsnói járás, illetve a néhai Gömör megye keleti határa közelében található a *Richard*, *Melanie*, *Kelemen* és *Konrád* védnévű *bányatelkek*, amelyeket a hasonló nevű vörösvasérc tömzsök leművelésére adományoztak. A telepek fekéje perm, ill. karbonkorú zöldes pala, fedűje középső triász mészke, az ún. szilicei fekvő-redő része. Az e rétegek közé beágyazott vörösvasérclecsék a meredek völgyoldalak alján létrejött ún. eróziós ablakokon keresztül váltak láthatóvá. A barkai vörösvasérc vegyelemzése a következő eredményt mutatja: 50,52% Fe, 1,26% Mn és 8,80% SiO₂.

Barkától északra kb. 1,5 km-re található az egyetlen számottevő színesfémérc-lelőhely, amely arany és ezüsttartalmú rézércben gazdag s itt létesült az északi és déli *Józsefbánya*. Maga a telér helyenként 3–4 m vastagságú, igen szilárd kvarc és mészke kitöltésű, amely chloritos palába van beágyazva. Csapásiránya délkelet-északnyugati. Az ércanyagból készült elemzés eltérő eredményeket mutat. Pl. egy tonna ércre átszámítva az egyik mintában 2–4 gr. aranyat, a másikban 1–8,6 gr. aranyat és ezüstöt, a harmadikban 4–10 gr. ezüstöt találtak. A minták réztartalma 1,2–4% volt, átlagosan 2,6%-ot tett ki. A kvarcban előfordult terméсарany is. A vegyelemzés eredményei azért olyan eltérőek és szokatlanul jók, mert ezek nyilván egyes kiváloga-

tott ércdarabokból ké-szültek.

A József bányára *Nord und Südliches Josephfeld* védnév alatt 1845-ben mint régi elhagyott bányára adtak adományozást. Ekkor indították a völgy aljáról, amely az egész környék legmélyebb pontja is volt, a *József tárót* (a korabeli térképeken *Silber Stollen* néven szerepel) s ez 70–80 m után el is érte a telért, amivel teljesítette célját, t.i. a tellérvonalat mélybeni folytatásának feltárását. A József bánya fölött az *Arnold* és *Laurenz* hossz mértékek szerepeltek adományként. Feltehető, hogy ezek viszont a szóbanforgó telér vaskalapjának leművelésére létesültek.

Mivel a telér csapásirányával megegyezően több, ma már elhagyott, ezüstöt is tartalmazó telér nyoma volt felismerhető, valószínű, hogy ezek lehetnek a szomolnokiak és stósziai által művelt bányák. A rézérczek többnyire a barnavasérc és pátvaskő társaságában, azok szegélylapjain fordultak elő.

Azt, hogy az akkori viszonyokhoz mérten ilyen nagyarányú kutatást és feltárást nem követte az ércvagyon szisztematikus leművelése, a már említett konjunkturális és egyéb okokon kívül az ércelőkészítés akkortájt még részben megoldatlan, bonyolult és költséges volta okozhatta.

Bányauzemi viszonyok

Tekintve, hogy az előbbieken bemutatott telepek túlnyomó részén a természeti adottság folyamánként csak igen egyszerű és korlátolt bányászat valósulhatott meg, így a továbbiakban csak a görmöcbányai teléren alkalmazott bányauzemi viszonyok ismertetésére szorítkozunk. Ezek minősíthetők ui. viszonylag a legfejlettebbeknek.

Az érctelepet eredetileg a Görmöci altárral nyitották meg, miután a kibúváson megállapították csapásirányát, dőlését és vastagságát. Az altárró viszont csak 24 m magas pillért tárt fel, így a további mélységet egy ebből mélyített vakakna segítségével nyitották meg. Az aknából, melynek teljes mélysége 80 m volt, 9 keresztvágatot hajtottak a telepre. Ezek egymástól függőleges távolsága 5, 6, 7 m volt.

A kezdet kezdetén a telep kibúvásan külfejtés folyt, később az aknából a legveszedelmesebb rablóbányászatot folytatták, olyannyira, hogy a bányahatóság is kénytelen volt beavatkozni és utasította a bánya vezetőségét a keresztvágta fejtésmód tömedék felhasználásával történő rendszeres alkalmazására. Ez meg is honosodott. A tömedékeléshez szükséges meddőt többnyire a külszíni, tölcserzerű fejtésekből nyerték, de felhasználták a bányai munkálatokból származó meddőt is, sőt helyenként e célból vágatot is hajtottak a fedűbe.

A havi termelés a bánya virágkorában (1870 és 1890 között) 500–600 tonna volt, a 19. század vége felé 260 tonnát tett ki.

A szintes szállítás az akna folyosóin, a tárókban és a külszínen kézierővel fapallókon tovagördített, ún. magyar csillékkal történt. A magyar csillének elől két kisebb, hátul két nagyobb átmérőjű, sima felületű vaskereke volt, amelyre egy téglalap alapú, felfelé elkeskenyedő, fából készült, elől nyitható ajtóval ellátott szállítoszekrényt erősítettek. Rakodásnál a csille mind a négy kerekén nyugodott, a szállítás

kezdetén szintén négy keréken gördült, majd a csillét hátulról toló bányász ránehezkedett a szekrény felső részére szerelt foggantyúra, mire a két első kerék levegőbe emelkedett s csak a két hátsó keréken tartózkodva könnyedén gördült tova a kanyargó vágatokon is. A csille hasznos terhelése 150 kg vasérc volt.

A szállítóakna szelvénye négyszögletes volt: két szállító- és egy járóosztályból állt. Az aknaszállítás és a vízmentesítés céljaira egyazon erőforrást alkalmazták. Az első időkben ezt a mozgatóerőt egy, az altáró szintjében felállított két dugattyús vízszlogpógép szolgáltatta. A terményszállítás céljaira egy kétdobos szállítóvitla szolgált, amely az aknatoronyban elhelyezett kötél tárcsák közvetítésével két 1,68 m magas és 0,6 m széles csészét (egyszerű kast) emelt, ill. engedett le váltakozva az akna két szállítóosztályában. Közvetlenül ezekre tolták a magyar csillét, mégpedig az altáró szintjén az üreket, a mélybeni szintek egyikén pedig a telit. A vízszállításra a csésze fenekére erősített tartályt ún. „tonnát” alkalmazták, amely a zompba (az aknatestnek a legalsó szint alatti s vízgyűjtés céljaira lemélyített részét hívják így) merült s kb. 200 l vizet volt képes felvenni. Az így megtelt tartályt szállítókötélen kiemelték s belőle a vizet fent kiengedték. A víz ki- és befolyása önműködő szelepekkel történt. Később, mikor a mélység további megnyitásával a beáramló víz is szaporodott s az itt leírt berendezés nem győzte a vizet emelni, áttértek az akkoriban korszerűnek tartott „Rittinger-féle szivattyúakat”-nak elnevezett s rudazat segítségével működtethető vízemelő berendezésre. Ennek nyomómagassága 30 m volt s 14 cm átmérőjű nyomócsövekkel működött. A 80 m szintkülönbség leküzdésére tehát 3 db. ilyen berendezést kellett az aknába beépíteni, amelyeket egy közös rudazat segítségével az időközben beszerelt új, gőzmeghajtású szállító gépet hajtott meg egy központokivüli tárcsa (excenter) közvetítésével.

A szállító s egyben vízemelő gép motorja egy dugattyús, fekvő gőzgép volt, melynek mozgását fogaskerekekkel a közös tengelyre ékelt kötéldobokra vitték át. A dobok tengelye meg volt hosszabbítva s erre a hosszabításra volt rászelve a szivattyúberendezés meghajtását eszközölő központokivüli tárcsa, amelyet rúd és műszög segítségével hoztak kapcsolatba a szivattyú rudazatával.

A 19. és 20. század fordulója előtt az akna és környéke, nyilván a helytelenül vezetett bányamunkálatok következtében süllyedésnek indult s ez valószínűleg közrejátszott, ill. siettetette a bánya üzemének beszüntetését.

A bányaművek biztosítását tölgy- és fenyőfával vegyesen végezték.

A bányászok a világításhoz olajméceset használtak.

A Lucska és Barka vidéki vasércbányák összes termelését a lucskai *Gábor olvasztó*ban kohósították, ahová a szállítás igásfuvarral, tengelyen történt.

Vaskohászat

A vasgyártással kapcsolatos legrégebbi emlékek, egynehány, ma már feledésbe merült forrásmunka szerint a Szádelői völgyhöz fűződnek. A völgyet képező szakadékat a hegyipatak vájta ki. A szurdokvölgy északi kezdeténél valaha

egy vashámor vagy vasolvasztó állott, melynek működtetéséhez az erőforrást a Szár (Blatnica) hegyipatak vize szolgáltatta. Mivel az előbbieken leírt lucskai és barkai bányászat sokkal újabb keletű, felmerül a kérdés, honnan szerezte be ez a tizedik évszázad előtti üzem a gyártáshoz szükséges nyersanyagot? Pozitív megállapításként kínálkozik az a lehetőség, hogy a vasércet maga a Szádelői völgy szolgáltatta, mégpedig vagy úgy, hogy azidőtájt a napra kibújva még oly gazdag ércek voltak, amelyek egykor közvetlenül voltak alkalmasak az olvasztásra, vagy pedig ismert, de ma már beomlott és kimerült lelőhelyek pingáiból származtak.

E vidék múltjának feltárása céljából nem lenne érdektelen az itt ismertetett elméletet kutatással valószínűsíteni.

A hiteles adatok szerint a környék vasgyártásának hazája Lucska volt s az olvasztók telephelye a községtől kb. 600 m-re nyugatra, a Csermosnya patak mentén állt. Itt működött 1853-ig az utolsó bucatúz (bucakemence, darabos kemence, tótkemence). Helyette építette a modernebb nagyolvasztót **gr. Keglevich Gábor**, az akkori tulajdonos, s róla nevezték el *Gábor-kohónak*.

Az igásfuvarral az egész környékről ideszállított vasércet először az öt pörkölő kemence egyikében megpörkölték, majd a 11,5 m magas, 30 lóerejű gőzmeghajtású fúvógéppel felszerelt nagyolvasztóban, faszéntüzellő felhasználásával kohósították.

A faszenet a lucskai, barkai és falucskai (Hačava) uradalmi bükkerdőkben égették.

A vasolvasztó évi termelése 3 000–3 700 tonna öntött nyersvas volt. Mivel az elavult gyártási eljárás (faszéntüzelés) miatt s a vasipar pangása következtében a termelést értékesíteni nem tudták, az akkori új tulajdonos a gyártást röviddel az átvétel után, 1902 őszén beszüntette.

A nyersvas minősége megfelelt az akkori követelményeknek, ami az ércek előnyös vegyi összetételének köszönhető. Kevés ugyanis a kovasav, főleg a vörösvasércnél, és jó a mész és mangán aránya mindkettőnél. Ez utóbbihoz hozzájárul még a kísérőközetként mindenütt megtalálható mészkő is, amely a kohósításnál hasznos salakképző anyagként szerepel. Egy Bécsben 1881-ben Lill által készített vegyelemzés adatai szerint a lucskai nyersvas 1,54 % szilíciumot, 0,018% rezet, 0,091% foszfort és 0,021% ként tartalmazott.

Az olvasztóhoz tartozó épületeket a 20. század elején a Ganz-féle gyár bérelte, majd egyéb célokra alakították át s a mai napig is használják.

Bányatulajdonosok és vállalkozók

A Lucska és Barka határában levő terjedelmes erdőbirtok a tornai uradalomhoz tartozott s régóta a Keglevich grófi család tulajdona volt. Ők nyertek adományt a bányák legtöbb részére is és kezelésükben volt mind a régi mind az új kohómű is. Ez utóbbit a család egyik utolsó sarja alapította s róla nevezték el *Gábor kohónak*. A bányajogositványok és az olvasztó 1870-ben vétel útján **gr. Zichy Ferraris Bódog** tulajdonába került. Közben a Gábor kohót az 1863-tól 1879-ig terjedő időben **Nehrer Mátyás** rozsnói vaskereskedő bérelte. 1900-ban az egész bánya és kohóvagyont a külföldi

Kattowitzer A.G. für Bergbau und Hüttenbetrieb Kattowitz nevű cég vásárolta meg, s ez az üzemeltetést csakhamar leállította. A bányáoszlethez tartozó bányatelkek összesen 1 269 602,8m²- t tettek ki, ebből 406 047,6m² Lucska, 863 555,2m² pedig Barka határában volt.

A másik említésre méltó bányavállalkozó a rozsnyói **Schneider Ferenc** volt, akinek halála után örökösei folytatták a bányaművelést. Tulajdonukat a *Gabe Gotte, Ferenc, Franciska* és a *Camilla* védnevű bányatelkek képezték.

A Lucska és Barka községek határában lévő vasércbányák nagyrészét, éspedig a *Kattowitzi Bánya és Kohóműtársulat Rt.*-től valamint a Schneider Ferenc örököseitől 1911-ben **Szontagh Aladár** ügyvéd és **Horváth Sándor** mérnök, rozsnyói lakosok vették meg, nyilván nyereszkesedés céljából, mivel semmiféle bányászati tevékenységet nem fejtek ki. A bányatelkek kiterjedése 1.179.629m² volt.

A bányák újrafeltárása érdekében kifejtett kezdeményezésekről, illetve a csekély kiterjedés, illetve sikertelenség miatt említésre méltó bányatelek-adományozásról nincsenek adataink. A 30-as évekből származó hivatalos kimutatás mind-össze 1 külmértéket tüntet fel 11 203,99m² kiterjedésben vassalakra Lucskán, egy bizonyos **Péter Pál** nevű szomolnokai lakos javára, de ez is a pillanatnyilag szünetelő bányatelkek sorában szerepelt.

Munkakörülmények és szociális viszonyok

A 19. század közepe táján a Keglevich-féle bányák alkalmazottainak száma mindössze 24-re tehető. A későbbiekben ez a szám 35-re növekedett, majd egy 1893-ból származó jelentés szerint az összes Lucska és Barka környékén működő bánya munkásainak létszáma 60 fő volt. Ezek közül néhányan Stósz községből valók, a többiek helybeliek, főleg lucskaiak. Ugyanebben az évben alakult a bányászok önszervező társasága, amelynek alaptőkéje 20 338,89 korona volt. Az említettekén kívül az olvasztónak 24 alkalmazottja volt.

A bányákban a munkaidő reggel 7 órától 12-ig és délután 1-től 6-ig tartott. Egy munkaszak tehát 5 órát tett ki, s minden bányász a nap 24 órájában két ilyen munkaszakot volt köteles teljesíteni s közben egy órai pihenőt élvezett. Hetenkint 5 napot töltöttek munkában. A napi kereset 2,40-2,60 és 3,60 K között váltakozott.

A kohászok hetenként 48-60 munkaórát teljesítettek s ezt – tekintettel a gyártási eljárás üzemszünet nélküli voltára – napi 3x8 órás vagy 2x12 órás műszakban dolgozták le. Keresetükről pontos adataink nincsenek, de ezek általában a bányászokéktól alacsonyabbak voltak.

A fenti munkáltszámon kívül az érintett környék lakossága további hányadának megélhetőségi lehetőségét is közvetve a bányászat és a kohászat biztosította.

Gondolunk itt a favágókra, mészégetőkre, a lovas és ökrös fuvarosokra s nem utolsósorban a lucskai közbirtokosság erdejének remélt értékesítésére. Minderről a jogos felháborodás és elkeseredés hangján ír munkájában **Gömöri Miklós** a vasgyár bezűntetésének hírére: „*Lucskán a bezűntetett gyár, amellet, hogy jelentékeny számu családtól vonta el a megélhetés lehetőségét és zárta el az évenként ez-*

rekre rúgó fuvarozási költségek annyi lovas és ökrös gazdától igénybe vett csatormáját, még az által is rosszul hat, hogy a lucskai közbirtokosság számításra vett erdejének a remélt értékesítése fölé keresztett húzott. Szóval ahol eddig jólét, megelégedés, szép kereset boldogította a nép jelentékeny részét, most szegénység, nélkülözés, minden jobbra fordulásra való kilátás nélkül, tette be és vetette meg a lábát.“

Epilógus

A lucska-barkai bányászat újraélesztésére irányuló, s 1911-ben lejártszódó kezdeményezés mindössze újabb adatokat szolgáltatott az 1902-ben megejtett számításokhoz. Ekkor becsülték fel u.i. a korabeli szakemberek a feltárt és remélhető ércvagyont 190 ezer tonnára, melynek keretében főleg a barkai vörösvasérckészleteknek jósoltak reményteljes jövőt. Bár az első kísérlet fiaszkóval végződött, a helybeliekben, sőt a szakemberek körében is élt a remény, hogy ha a vaskohászat nem is, de legalább a bányászat beindul. Az 1920-ban majd az 1940–1942 évben megejtett újraélesztési kísérletek – nyilván gazdasági okok miatt, amelyeket e tanulmány bevezető részében már részleteztük – sorra abba maradtak.

Ezeket az elvárásokat, sajnos, a múlt évszázad 50-es éveiben végzett – még mélyfúrást is alkalmazó – kutatások sem igazolták.

A lakosság egy része később a dernői bányák fellendülése idején, ott lelt megfelelő munkaalkalomra.

A helyzet a kereseti lehetőségeket illetően ma sem rózsás, pedig egy bizonyos: az e falvakból, a felső Csermosnya völgyéből származó embereket kötelességtudó, kitartó, munkaszerető és azt megbecsülő egyéneknek ismerik ma is, és nem csak e környéken.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Batta Sztéfan

1981: Dejiny baníctva Rožňavy a okolia. Kézirat, Rozsnyó

Bergfest Árpád

1920: Beschreibung des Lucska-Barkauer Bergbaubesitzes. Kézirat. Rozsnyó

Bergfest Árpád

1952: Baníctvo v okolí obcí Lúčka – Bôrka. Kézirat, Banská Štiavnica

Slovenský geologický úrad Bratislava

Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör megye. Budapest

Eisele Gusztáv

1907: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája. Selmecbánya

Papp K.

1915: A Magyar birodalom vasérc-és kőszénkészletei. Budapest Geologický prieskum Spišská Nová Ves - Geologický ústav Dionýza Štúra Bratislava

1973: Geologicko-ložisková štúdia Spišsko-gemerského rudohoria, Spišská Nová Ves

Zoznam miest na Slovensku dľa popisu ľuď z roku 1919, vydaný Ministerstvom s plnou mocou pre Slovensko. Bratislava 1920

Motesiký Árpád A gnézdai remete és kortársai a hajdani vadászvilágban

A hatvanasok még emlékezhetnek írásaira, szakmai cikkeire a vadászatról, de irodalmilag helytálló vadásznovelláira is. Nagypapáink pedig olvashatták az általa szerkesztett vadászújságokat, közülük az 1931-től megjelenő *Vadászlapot*, amelynek utolsó száma 1944-ben jelent meg, mivel a háború alatt, a fasizálódó Szlovákiában betiltották.

Életében két könyve jelent meg: az *Ordasok* (Pozsony, 1958) és a *Vadászkrónika* (Pozsony, 1960), de egyikkel sem volt elégedett, mert a kiadó szerkesztői nagyon megkurtították, alapos munkát végzett a cenzúra szikéje. Mivel remek kritikát kaptak Magyarországon is, mindannak ellenére, hogy az egyik jeles szlovákiai baloldali írónak a kéziratokról kétszavas véleménye volt, mely szerint „nem ül!”.

Az egyik, Európában is a legrégebbi madártani szaklapban, az *Aqilában* az *Ordasokról* az alábbi kritikát olvashattuk: „A kárpáti vadászok mestere, vadásztársa, **Bél Sándor** erdőmérnök ízléses, finom tollrajzaival ad hangulatos természetleírást. Juránnak, mint hosszú időn át a szlovákiai *Vadászlap* szerkesztőjének, bőséges alkalmá nyílt, hogy saját, bő tapasztalatain kívül összeszedje a farkasra és annak életére vonatkozó adatokat. A munka mind vadászoknak, mind zoológusoknak, mind a szépirodalom iránt érdeklődőknek figyelmét felkeltheti. Bennünket közelebről a *Holló c. fejezet* érdekel, melyben a holló és farkas együttélését és ezzel kapcsolatban az 1950. év körüli kelet-szlovákia terjeszkedését ismerteti.”

Az *Élet és Irodalom* 1960. évi 27. számában a *Vadászkrónikáról* az alábbiakat olvashattuk: „*Jurán Vidor a Táttra, a „vadászparadicsom” krónikása, a vidék sajátos természeti történelmét írta meg. Erdőjáró ember, a természet szerelme. Ismeri a fákat, az állatokat, a füveket és a csendet. Nagyon szépen tud mesélni erről, szelíden, halkra fogott szóval.*”

Ámde **Dénes György** is nagyon világosan fogalmazott Jurán Vidor *Ordasok* című könyvével kapcsolatban 1960-ban: „A szívével néz és lát, egybeolvad a természettel és sokszor nem is ő beszél már, hanem maga a vadon, a titokzatos ősrendeteg. Így csak az tud írni, akinek a vérében ott zsong a természet örök zenéje, akinek lelkén átszűrődik és visszavetődik az éltető fény, aki szereti az életet, s derűs szemmel tekint maga köré.

Jurán Vidor aprólékos megfigyelő, s talán ez a titka mesteri hangulatkeltésének. Történeteiben megelevenedik a számunkra ismeretlen világ, benne élünk, léteünk, lélegzünk, részei leszünk a vad örömeinek s tragédiájának.”

*

Jurán Vidor 1879. december 30-án született Gnézdán. É-

desapja, **Jurán Ferenc**, a helyi iskola tanítója, majd igazgatója volt, édesanyja, **Kozsik Leopoldina** 14 gyermeket nevelt fel. Vidort tanítóképzőbe adták, amelynek elvégzése után különböző helyeken, köztük Ipolyságon, Korompán kezdett tanítani, majd Szepesbélán telepedett le. A tanítói hivatás mellett volt lapszerkesztő, író, Táttra-kutató, és első sorban a természet nagy csodálója. Mindig büszke volt rá, hogy podolini kisiskolás korában **Krúdy Gyula** iskolatársa lehetett, a későbbi nagy író Juránt „kis pupák”-nak becézte.

Krúdyról ír a *Don Peter c.* kiadatlan, gyermekkoráról szóló regényében, a *Krúdy Gyula kolostora* című fejezetben. De lelkesen mesélt a nagy íróról **Barsi Imre** (1910–1996), pozsonyi lapszerkesztőnek is, aki aztán terjedelmes riportot írt a *Hét* hasábjain podolini látogatásáról...

Jurán Vidor mindamelllett, hogy lelkiismeretesen tanított, sokat járta a természetet és vadászott. A Monarchia felbomlása után részt vett a *Szlovenszkói Vadásszövetség* megalakításában, vadászati kiállítást szervezett Poprádon, előkészítője a prágai, majd a berlini vadászati kiállításoknak. Rengeteget írt, lapot szerkesztett, széleskörű levelezést folytatott, levelezett **Kittenberger Kálmán**nal is, a budapesti *Nimród* főszerkesztőjével, maga is nagy családot nevelt. Keveset tudunk Jurán Vidor családjáról, de azért itt-ott elejtett néhány mondatot velük kapcsolatban. Annyi bizonyos, hogy az egyik lánya Magyarországra ment férjhez, a másik a háború után Németországban telepedett le, **László** fia erdőmérnök volt, a *Vadászlapban* cikkei és grafikái jelentek meg. Kassán is éltek családjának leszármazottai. Sajnos, kassai unokái már nem tudtak magyarul, noha nagypapjuk mind a három nyelvet – a magyart, szlovákot és németet tökéletesen, anyanyelvi szinten bírta...

Úgy bizony, rengeteget írt, és csak két könyve jelent meg életében. A harmadik, a *Kárpáti ordasok* (Tatran, Pozsony, 1966) csak a halála után került az olvasók kezébe, és lényegében az előző két kötetet tartalmazza. Mi történt a kéziratokkal? – kérdezheti az olvasó. Nemcsak a könyveknek, hanem a kéziratoknak is megvan a története. Még az első világégés előtt leadott kézírata – **Bársony István** írta hozzá az előszót –, közvetlen a megjelenés előtt a nyomdában tönkrement. Nagy utánjárással a második világégés után írásait az egyik budapesti kiadónál szeretne volna megjeleníteni, de abból sem lett semmi. A kéziratot a Nógrád megyében élő lányához küldték vissza. Talán most is ott vannak.

A vadászíró, pedagógus Jurán a maga módján nagyon praktikus ember volt. Kéziratainak másolatát, vagy annak egy részét a poprádi *Táttra Múzeumban* helyezte el, gondolván, hogy majd egy magyar író kéziratait valaha ápolni fogják és kiadják. Eddigélé – ha egyáltalán meg léteznek –, nem történt velük semmi! Ámde 1957-ben a Kárpátok krónikását meglátogatta egy fiatal ornitológus, **Dr. Stollmann András** – ma ógyallai lakos –, akivel aztán attól kezdve állandó kapcsolatban, levelezésben állt. Ez a kapcsolat a fiatal tudós és az „ordas krónikás” között nagyon elmélyült. Utolsó küldeményét, inkább csomagját 1963. április 10-én póstázta az alábbi ajánlással: „*Egy fiatal író és természetbúvárnak adományozom – élő hagyatéknak!*” Köztük volt a *Don Peter* címet viselő regénye is, amelynek tartalma az író ifjúságáról

szól...

Dr. Stollmann András még 1963 áprilisában felkereste az író otthonában, Gnezdán, hogy a hagyatékot megköszönje. Látogatásáról ezeket írta: „Friss, életerős, derűs ember benyomását keltette, sugárzott belőle az optimizmus, a jövőt, a terveit ecsetelte.” Fénykép is készült róla, talán az utolsó. A lesújtó hír Gnezdáról egy levelezőlapon érkezett: „Értesítem, hogy Jurán Vidor rövid betegség után f. hó [1963 április] 5-én arterió-sklerózában, a késmárki kórházból való hazatérése után, otthona küszöbén elhunyt.” Aláírás: **Schreiber Géza**...



Még mielőtt folytatnám Jurán Vidor kéziratainak történetét, elmondom, hogy az íróval Pozsonyban találkoztam személyesen magam is. A *Szabad Földműves* fennállásának 10. évfordulóját ünnepeltük a pozsonyi Dévény szállóban 1960 márciusában – még hó volt a Duna partján. A lap levelező-tudósítójaként kerültem a konferenciára, Jurán Vidor, mint a lap állandó munkatársa volt jelen. **Csontos Vilmos** költő, valamint **Kúcs Gyula** alsószecsei tudósító – aki egyébként verseket is írt –, társaságában ült az asztalnál a szokásos vadászöltönyében. Én Csontos Vilmost ismertem közülük és a költő üdvözlése okán léptem asztalukhoz. Egyébként ismertem és kedveltem Jurán Vidor írásait, könyveit, így hát a találkozás öröm volt számomra. Ámbár annak gondolata, hogy majd egykoron, mondjuk, harminc-harmincöt év elmúltával kapcsolatba kerülök Vidor apó kézírataival, sőt szerkesztem, válogatom azokat, még halványan sem merült fel bennem. Sőt az sem, hogy majdan vadász leszek, a zöldkabátosok közül emberséges vadölő. Ahogy mondani szokás, egy ifjú tisztelőnek kijáró „meleg” kézfogással el lettem intézve...

Jurán Vidor megsárgult kézírataival úgy kerültem kapcsolatba, hogy Dr. Stollmann András felfigyelt a Hétben megjelenő vadászati, természeti írásaimra, s levélben fordult hozzám a kiadatlan kéziratok esetleges megjelenítésével kapcsolatban. Néhány levélváltás után megkaptam Bandi bátyámtól az első küldeményt. Az első nekifutásra a kéziratcsomagból kiválasztottam hét novellát, amelyek a *Négy felvidéki vadász* c. kötetben jelentek meg 1996-ban a budapesti TerraPrint Kiadónál.

A kötet, illetve Jurán Vidor novelláiról a *Magyar Vadászlapban* **Dr. Czvalinga István** (1941–2003), a váratlanul elhunyt, pécsi vadászíró az alábbiakat írta: „Ki ne ismerne Jurán Vidor (1920–1944 között Csöndes László álnév alatt is publikáló) felvidéki magyar író, a tátrai erdőságek és

a vadászpuska szerelmesének oly gyakran lírai hangú írásait, amelyekben a természetet imádó ember szíve elsősorban nem is a vadászszákmány megszerzéséért, hanem a vad csodálatáért dobogott. Könyvekben, folyóiratokban megjelent írásai vadászati szépirodalmunk gyöngyszemei, ámbár teljes életművének kiadása a mai napig várat magára...”

Czvalinga István óhaja további műveinek a megjelentetésével kapcsolatban lassan kezdett valóra válni. A budapesti Nimród Alapítvány gondozásában jelent meg a *Szepességi vadászhistóriák* című patinás kötete, amelynek szerkesztésében, az írások válogatásában örömmel vettem részt, s a könyv bevezetőjében az ajánlás is tőlem származik. Jurán Vidor 1951-ben írott gondolataira érdemes odafigyelni: „Én még annak a kornak szülöttje, annak az iskolának a tanulója és tanítója vagyok, amely úgy írt, miként a világot és benne az embereket, vadászokat, a vadat látta, a maga érzéseit, akár szomorúak, akár vidorak voltak, nem szégyellte, a nyilvánosság előtt nem tagadta meg írásaiban Isten áldását: a komolyságot és a pajkos vidámságot, nem búj el, ha könny égette szemét és fájdalom facsarta szívét...”

További kötete: *Vadászatok, emlékek, történetek* (Budapest, 1995). A szlovákiai *Vadászkalendárium 1999*, az író születésének 120. évfordulója alkalmából gazdag anyagot közöl a *Don Peter* c. kiadatlan regényéből is. Azonkívül közli a kalendárium Kittenberger Kálmán Juránhoz írott levelét, valamint kortársai írásait.

Szütsy Lóránt így írt róla: „Itt jut eszembe néhai kedves öreg vadászbarátom, a jó hírű vadászíró, vadászlapszerkesztő, Jurán Vidor. Ha vadásztereferénk közben medve került szóba, sosem mulasztotta el megjegyezni: »Elhíheded, hogy nekem, mint régi tátrai vadásznak, többször is alkalom lett volna medvét lőni. De sosem vitt rá a lelkiismeret, hogy puskát emeljek erre az Európa-szerte egyre ritkább, becsebb ösvadra.«” (Boldog vadászévek – 1980)

Barsi Imre: „Gnezdá (Hniezdne) a tizenhárom szepességi város egyike. Véleményem szerint nem is város, inkább falu.

– Jurán Vidort keresem – mondom az ajtót nyitó, kedves néninek, aki magyarul szólal meg: [...] Pirospozsgás arcú, hatvan körülinek látszó (később kiderült, hogy „csak” húsz évet tévedtem), fűrgé férfi fogad dolgozószobájában. A falakon vadászfelvételek és trófeák. Az írógépben új könyvének kézírata.

Hát ő Jurán Vidor, Krúdy Gyula iskolatársa...” (Podolini utazás... Hét, 1958)

Ivan Bohuš: „Jurán Vidor, mint tanító végül Gnezdán, szülőfalujában telepedett le. Sajnos a háború után politikailag mellőzték, az volt a bűne, hogy egykoron valamelyik szepességi iskolában németül tanított, pedig nem is volt német...”

Sok-sok cikk, tanulmány őrzi Jurán vadászati, vadvédelmi tapasztalatait és élményeit s köztudottan akár a tűzbe ment a veszélyeztetett vadfajok védelméért. Elérte, hogy a medve 1932-től Szlovákiában teljes védelmet kapott. Nagy figyelemmel kísérte a Tátrai Nemzeti Park megalakítására irányuló törekvéseket, és saját ismereteivel, tapasztalataival támogatta.”

*

Ámde szóljunk néhány szót Jurán Vidor barátairól és közvetlen munkatársairól. Elsősorban itt van a szepességi „négyesfogat” csapata (Jurán Vidor, Bethlenfalvy Ernő, Görgey János, Sovánka Károly). Külön-külön is remek vadászegyeniségek, szívós természetjárók és a vad neveléséhez, védelméhez értő, szakavatott Nimródok voltak.

Bethlenfalvy Ernő (1830–1955), szakíró és Tatra-kutató Késmárkon született. Ősei szepességi szász bevándorlók, a tatárjárás után telepedtek le a Magas-Tátra tövében. A kurta-nemesi családnak Hunfalván volt birtoka. Bethlenfalvy Ernő a századfordulón elvégezte a debreceni *Gazdasági Akadémiát*, és átvette szülei hunfalvi birtokát, amelyen 1945-ig eredményesen és példásan gazdálkodott. Egyébként sokoldalú ember volt, Szepes vármegyében tisztelték és becsülték, évtizedeken keresztül a Gazdasági egyesület elnöke volt. Az első tanulmánya *Szepes vármegye gazdasági helyzete* (1912) tette ismertté a nevét. A poprádi *Tátra Múzeum* külső munkatársaként régészeti kutatásokat, tanulmányokat is folytatott. Nem csak szórakozásból, kedvtelésből tette a dolgát, hanem például 1925-ben magángyűjteményéből 150 leletet, több képet, számtalan könyvet és állatpreparátumot ajándékozott a múzeumnak. Igen fontosnak tartotta a biológiai tudományok elsajátítását, rendszeresen képezte magát, meteorológiai megfigyeléseket is végzett, de állandóan kutatta az alpesi fauna madár és állatvilágát. Ezirányú tanulmányait a *Zipser Jahrbuch*-ban közölte (1939). A Pozsonyban 1935-ben megjelent *Naše polovníctvo* (Vadászatunk) c. reprezentatív kiadványba hús, főleg tátrai vonatkozású tanulmányt írt.

Ámde nemzetközi odafigyelésnek örvendő munkája a *Die Tierwelt de Hohe Tátra* (1937) c. műve volt, amelynek alap gondolata, hogy minden élőlény jogosult az őt megillető védelemre. További munkásságának eredményét számtalan tanulmány őrzi. Írásait közölte a *Lovec*, *Nimród*, *Kárpáti Vadász*, *Aquila*, *Természet* és három német nyelvű lap. A legtöbbet viszont Jurán Vadászlapjában publikált. Elkötelezetten és szinte görcsösen védte a természetet, amelyhez élete végéig ragaszkodott. Utolsó kívánsága az volt, amit a gyászjelentésben is feltüntettek, hogy ravatalára virágot ne hozzanak!...

A másik vadászciimbora és munkatárs a zayugróci **Sovánka Károly** (1883–1961) volt. A szobrász és festő édesapja Zayugrócon üvegfüvő és faragó szakembernek számított, s a helyi faragó-tanműhely vezetője volt. Természetesen Sovánka édesapja keze alatt elvégezte ezt a tanműhelyt és jó alapokkal felvértezve nekivágott Budapestnek, ahol **Mátray L.** tanítványaként szobrászatot tanult. A következő állomás Brüsszel volt, ahol világhírű mesterek keze alatt dolgozott. Majd újra Budapest és **Zala György** műterme.

Sajnos az első világháborúban megsérült Sovánka jobb keze, s a reményteljes ifjú szobrász pályafutása derékba tört. Jobb keze alkalmatlan volt a szobrászatra, de nem töprengett sokáig és nem sajnáltatta magát, hanem bal kezébe ecsetet fogott és festeni kezdett. A háború után Késmárkon telepedett le. Vázlatfüzettel járta a Tátrát, a Béla

havasokat, és tanulmányozta a hegyóriások vadvilágát. A legtöbb képet a zergékről festette, de festett képeket a szarvasokról és a medvékről is.

Műveiről nagyon nehéz lenne „leltárt” készíteni, talán elég, ha azt mondjuk, hogy nem volt kúria felvidéki magyar vadászok tulajdonában, amelynek falait ne díszítették volna Sovánka-képek.

A *Lovec* és a *Vadászlap* illusztrátora volt és az első szlovenszkói vadászati kiállítás (Poprád, 1926) diorámáját ő festette. Résztvett a berlini kiállításon a csehszlovák pavilon tervezésében is.

A második világháború után őt is utolérte nemzeti tragédiánk. Csehországba deportálták, de 1946 után visszatért Szlovákiába és Pozsonyban telepedett le. Viszont az év nagyobb részét Kistapolcsányban töltötte, ahol vadászhatott, de különösen alkothatott. Rengeteg szénrajz és festmény maradt utána. Végül 1950-ben lánya után kivándorolt Németországba és távol a Szepességtől, imádott Tátrájától, emigrációban hunyt el...

A négyesfogat harmadik tagja, az utolsó kopóvadász, **Görgey János** volt. A 19. század derekán született, és az első világháború után hunyt el nyolcvanéves korában. Jurán Vidor írta: „Virágba boruló tavaszi alkonyaton lehunyta szemét és átköltözött a túlvilági vadászmezőkre élményeiről és vadásztapasztalatairól beszámolni.”

Saját erdején kívül a Kismagurán és a Lőcsei havasokon húszezer holdnyi vadászterületet bérelt, ahol ő volt az egyedüli vadászúr. A rövid, fekete körszakállas János úr egy picit különc ember volt. Jellemet, magatartását, egyéniségét Jurán Vidor írta meg *Az utolsó kopóvadász* című írásában:

„Egyszer valamelyik hivatalnak kinevezett új főnöke eljött hozzá tiszteletét tenni. János urat nem ismerte. Belépett az udvarba, ott látott egy bőrkötényes férfit vasvillával trággyát kocsihoz rakni. Megszólította:

– Otthon van az úr?

– Otthon.

– Nem ismerem itt a járást, vezessen be hozzám!

János úr kézségesen betessékelte egy szobába. – Hívom az urat!

Pár perc múlva a látogató majd hanyatt esett, mikor a belépőben felismerte azt az átöltözött kocsihoz, aki az udvaron trággyát rakott a kocsijára...”

Tegyük hozzá, hogy János úr Toporcon példás, „minta-gazda” volt!

Jurán Vidor lelkes támogatókat, alkotókat, grafikusokat, vadászírókat tömörített a *Vadászlap* köré. Sajnos csak írásait ismerjük, életrajzi adataikat nem. Hiányoznak **dr. Thuróczy Tibor**, **dr. Fülöp Dezső**, **Plentzner Frigyes**, **Lamparter Jenő**, **Ujfalusi Egredi László**, **Zsilinszky Győző**, **Kárpáthy G. Károly**, **Kummer Károlyné** (a vadászati fényképezés művésze volt), **Choma Dezső**, **id. Szülővszky Béla**, **Duba Arthur**, **Stankowsky József**, **Jureczky Nándor**, **dr. Polinszky Béla**, **dr. Körtvélyessy Dezső**, **Klonfár Dezső** és **Varga Tivadar** életútjáról szóló adatok, csupán írásaikból tudunk arra következtetni, hogy csallóköziek, gömöriek, nógrádiak, kárpátaljaiak, vagy szepességiek voltak. Mind-mind a felvidéki magyar vadásza-

ti kultúra felszentelt papja volt.

*

Végezetül Jurán Vidor 2000-ben megjelent utolsó kötetéről – *Írások a hajdani vadászirodalomból, Relikviák* – annyit, hogy a magyar irodalomban sem gyakori az „episztola”, vagyis a levelek prózai formája, mint epikai műfaj. A legjelentősebb episztolákat **Zágoni Mikés Kelemen** (1690–1761), Rákóczi fejedelem apródja küldözgette Rodostóból. A vadászirodalomban pedig kimondottan elsőként Jurán Vidor levelei jelentek meg, amelyeket Dr. Stollmann Andrásához intézett. Kivételt képez a Bethlenfalvihoz, valamint a kiadókhoz és **Dr. Krisch Jenő**höz 1963-ban intézett levele. A kötet szerkesztésekor többször is elolvastam Jurán Vidor leveleit és fokozottan éreztem azt a meggyőződésemet, mely szerint írásaiban s leveleiben is utánozhatatlanul jelen van a felvidéki szellemiség.

Úgy tűnik, hogy életében nem értették meg kritikusai, vagy nem olvasták eléggé figyelmesen írásait, mert nem egészen találó ama állítás, hogy inkább a vadászati szakirodalomba, mint a szépirodalomba tartoznak munkái. Elbeszélő tehetsége leveleiből is kisugárzik. Levelei töprengésre, elgondolkoztatásra és jelenlegi állapotaink, valamint a vad, s vadászatok jövőjének latolgatására is adnak okot.

Helynévszótár

Gnézda – Hniezdne
 Ipolyság – Šahy
 Korompa – Krompachy
 Szepesbéla – Spišská Belá
 Podolin – Podolinec
 Poprád – Poprad
 Hunfalva – Huncovce
 Zayugroc – Uhrovec
 Késmárk – Kežmarok
 Toporc – Toporec



Jurán Vidor szülőháza



Jurán Vidor (balra) a testvérével



Jurán Vidor és rókéi



Gajdos Orsolya

Haltenberger Mihály

Választásomban* Kassa volt a meghatározó tényező, hiszen három éve ez a város lett második otthonom és igencsak szívemhez nőttek a belváros történelmet idéző épületei. Hiszen Kassa, Haltenberger Mihály szülővárosa az évszázadok során a történelmi Magyarország egyik legfontosabb városa volt. Azelőtt messze földön híres iparosai és kereskedői tették naggyá és gazdaggá, de a kiegyezés után már a közgazdaságban és az oktatásban betöltött szerepe a legjelentősebb. A városban még ma is megtalálható kaszárnyaépületek (melyekben ma iskolák, hivatalok lettek otthonra) arra utalnak, hogy fontos katonai szerepe is volt, és a több ezer egyenruhás tovább gazdagította a város egyébként is több nyelven beszélő polgárságának nyelvi sokszínűségét.

Közel fél évszázad alatt a lakosok száma megháromszorozódott, s így a századfordulón a több mint 40 ezer lelket számláló Kassa múltja során először vált magyar többségűvé. Itt van a német nevek magyarázata. A kassai németiség a század második felében fokozatosan magyarrá vált, asszimilálódott, ezt a folyamatot **Márai Sándor** *Egy polgár vallomásai* c. művében kísérhetjük nyomon. De míg a németek aránya 20% alá süllyedt, a szlovákoké megmaradt 30% felett. A zsidóság, mely ekkor már jelentős szerepet játszott a városban, a lakosság 14%-át tette ki, bár hitközösségük két részre szakadva folyamatos harcot vívott egymással.¹

A századforduló idején az új épületeknek köszönhetően a városkép is megváltozott. Színház, múzeum, korszerű szálló épült, többek közt ekkor talált új otthonra a premontrei főgimnázium, a jogakadémia, a felső ipariskola, a reáliskola, az állami gyermekmenhely. Ezekre az épületekre valóban égető szüksége volt egy, a korral lépést tartó, fejlődő városnak.

A város kulturális életében kiemelkedő szerep jutott a színháznak. A színházépület (mind a régi, 1896-ban lebontott, mind az 1899-ben átadott, ma is álló, gyönyörűséges új), a város tulajdonában volt, és a négyévenként meghirdetett pályázatokon választották ki a színiigazgatókat. Ebben a korban **Komjáthy János**, majd **Faragó Ödön** kezében volt a színház. Komjáthy igazgatása alatt egyre több modern, értékes darab gazdagította a kassai bemutatók sorát. Működését pozitívan értékelik a szlovák színháztörténészek is, elmentésben Faragóval, akit nem egyszer igen súlyos kritikával illettek. Faragó első szárnypróbálgatásait vidéki társulatoknál színészként tette, majd Komjáthy kassai társulatának

tagjaként bontakozott ki színészi és rendezői tehetsége. 1913-ban Faragó sikerrel pályázott a kassai színház igazgatói posztjára. Nagy terveiről s konkrét céljairól a világháború okozta nehézségek ellenére sem mondott le. Az anyagi gondok ellenére operaénekesekkel egészítette ki társulatát, ennek csak bizonyos idő elteltével értek be a gyümölcsei. Ő mégis mindig többet és többet akart, szem előtt tartva a színház jelenét és saját lehetőségeit.² A nyomtatott sajtónak annak idején óriási szerepe volt. Sokkal több napi-és hetilap, folyóirat jelent meg akkor, mint ma az ötször népesebb városban (hiszen akkor nem volt még rádió, televízió). Kassa napilapjai közül a *Kassai Naplót* és a *Kassai Munkást* tartják a legjelentősebbeknek.

A fővárosi élethez hasonlóan Kassán is kialakult az ún. kávéházi élet. A megyei uraknak, a szabadelvűeknek és a keresztény mozgalmak képviselőinek megvoltak a maguk törzshelyei. Különböző kulturális egyesületek is alakultak, ezek közül a *Kazinczy Kör* volt a legjelentősebb, amely színvonalas rendezvényekkel és kiadványokkal gazdagította a város kulturális életét.

Ez a világ 1918-ban darabokra hullott, mint egy kirakósjáték, melyből már csak egy kocka hiányzik. 1918 végén, amikor a csehszlovák egységek bevonultak a városba, a polgárok úgy gondolták, hogy ez csupán átmeneti időre zavarja meg a nyugalmat, ám a trianoni döntés megpecsételte Kassa sorsát is. A hirtelen változásoknak azonban ismét az egyszerű ember itta meg a levét. Sokan önként hagyták el otthonukat, mások a kényszernek engedve jutottak a kiutasítottak sorsára. Így a város magyar lakosságának aránya rövidesen 17%-ra csökkent, aminek a következménye az addigi magyar-szlovák kétnyelvűség helyett az egynyelvű közigazgatás lett. Ez ismét nehéz időket jelentett a magyarság számára. Keserűség, fájdalom, bizonytalanság költözött a szívekbe....

A premontrei főgimnázium

A kassai gimnázium kulcsfontosságú szerepet töltött be a város közoktatásában. Biztonságot nyújtó falai között számtalan diák bontakoztathatta ki tehetségét. Ha valóban meg akarjuk érteni ennek az oktatási intézménynek a jelentőségét, jócskán vissza kell forgatnunk az idő kerekét.

1643-at írtak, amikor **II. Ferdinánd** király jóvoltából a jezsuita rend roppant erőfeszítések árán végre iskolát alapíthatott a városban. Erre a célra az udvar a mislyei prépostság birtokait, majd később a kassai Fő utcán álló királyi házat bocsájtotta rendelkezésükre. Ehhez járult még a várostól kapott néhány kisebb ház, melyeknek telkein ma a premontrei rendházat, templomot, s a mögötte álló gimnáziumi épületet találjuk. Ezt az iskolát **I. Lipót** egyetemi rangra emelte, s ettől kezdve a gimnázium és az egyetem sorsa több mint egy évszázadra összefonódott. Az egyetem épületét 1732-ben építették át, s az új épület egészen a XX. század elejéig szolgálta az oktatást. **Mária Terézia** és **II. József** reformjai alapjaiban változtatták meg az iskola életét: feloszlatták a jezsuita rendet, majd szétválasztották az egyetemi és a gimnáziumi oktatást. Később **I. Ferenc** a már hatosztályossá szervezett iskolát a premontrei rend kezébe adta.

Az 1844. évi országgyűlés 2. törvénycikke értelmében az ország 44 gimnáziumában, így a kassaiban is magyar lett az oktatás nyelve. Óriási volt az öröm, hiszen hosszú évtizedek kemény küzdelmei nyomán született meg a siker. Azonban a veszített szabadságharc után a bécsi udvar indított ellentámadást a magyar iskolák ellen, fokozatosan szorították vissza a magyar nyelvet, majd a premontreiektől elvették az iskolát és bevezették a német nyelvű tanítást. Emellett az egész Habsburg birodalomban a gimnáziumot érettségi vizsgával záródó nyolc osztályossá tették.

A premontreiek távozni kényszerültek a kassai intézményből, de az iskoláért való harcot viszont nem adták fel. Kitartásuknak köszönhetően az iskolát 1861. novemberében ismét birtokba vehették. Ennek az időszaknak a tanulói közül többen igen sikeres pályát futottak be, közülük **Ultmann Róbert** urológust, több tudományos és királyi kinttetés birtokosát emelhetjük ki.

A gimnázium népszerűségét és az oktatás magas színvonalát igazolja a tanulók számának alakulása. Számomra felettébb érdekes, s szinte már elképzelhetetlen az a tény, mely szerint az 1882-es évben a megengedett 60 fős osztálylétszám 80-ra, sőt 90-re növekedett. A rekordot azonban az akkori harmadikos osztály tanulói tartották, akik 107-en zsúfolódtak össze egy 70 m² alapterületű teremben.

Az iskola helyiséghiánnyal kapcsolatos gondját 1903-ban orvosolták, mikor az országos költségvetés 136 ezer koronát tartalékolta a kassai gimnázium építkezésére, a költségek további részét a rend adta. Az építkezés idején a főgimnáziumnak átmenetileg a Fekete Sas-szálló épülete adott otthont. Minden bizonnyal az ekkor 15 éves Haltenberger Mihály is ebben az épületben folytatta átmenetileg tanulmányait. Az iskola pompás új épületét 1905. február 9-én adták át. 12 tanteremben és minden igénynek eleget tevő felszereléssel ellátott laboratóriumokban folytatódtak az oktatás. Így a kassai főgimnázium a Felvidék egyik legjelentősebb oktatási intézményévé fejlődött.

A későbbiek során említést érdemel az 1909/1910-es tanév, amikor a diákok között a magyar irodalom három majdani íróját fedezhetjük fel. Név szerint **Márai (Groschmid) Sándort** az I. A, **Mécs Lászlót** az V. és **Merényi Gyulát** a VI. osztály diákjai között.³ Ám a sikerek, az örömök ellenére ismét sötét felhők gyülekeztek az iskola felett. Közbeszólt a háború. Az emberek szívébe bizonytalanság és félelem költözött, miközben a háború, majd a spanyolnáthajárvány tizedelte a város lakosságát. 1919. május 2-án az iskolai évet a városba bevonuló csehszlovák hatóság rendeletére be kellett fejezni. Ezzel lezárult egy fejezet a kassai premontrei főgimnázium történetében.

Én mégis hiszem, hogy az iskola szelleme tovább él minden egyes volt diák szívében. Az emlékekben talál menedékre a szellem, amely szabadságra és igazságérzetre nevelt, mely nem tett különbséget vallás és vallás közt, szegényeknek és jómódúaknak egyaránt esélyt nyújtva a tudás megszerzésére.

S hogy mi bizonyítja mindezt? A diákok közül kikerülő számtalan neves személyiség, művészek, tudósok, tanárok sora. Egy dolog mégis elszomorít. Ez a ma is gyönyörű

épület, melynek falai közt ezrek jövőjét alapozták meg, ma a fiatalság számára csupán az éjszakai bár szerepét tölti be. Az egykori tornateremben, melyben valaha megannyi diák tornázott, ma nesztelenül suhanó pincérek kínai ételeket szolgálnak fel. A folyosók csendjét csupán egy olykor-olykor lehulló vakolatdarab töri meg, mint apró könnyecse, melyet az „élet“ után vágyakozva ejt ez a patinás épület. Ügyvédi irodák, kozmetikai szalon, bár... Mivé lett a premontreiek messze földön híres épülete? Ám, ha az iskola folyosóin sétálva az ember egy pillanatra megáll, s behunyja a szemét, nagyon halkán, a távolban zsvalyt hall. A fehér falak közti hatalmas teret betölti az egykori ifjuság képzeletbeli hangja. Az épületnek varázsa van, melyet magam is tapasztaltam. Múltja pilléreire támaszkodva büszkén jelzi: ezt az iskolát ember sohasem zárhatja be.

A premontrei gimnázium mellett a XIX. század második felében, ha nem is gyors ütemben, de mégiscsak kiépült a város iskolahálózata. Még az abszolutizmus kemény elnyomása idején, 1858-ban nyitotta meg kapuit az állami reálgimnázium a tudásra éhes nebulók előtt, bár a tanítás itt is német nyelven folyt. A város tovább fejlődött, egyre több szakemberre volt szüksége. Mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi vállalatok kerestek hozzáértő, képzett munkereőt. Enek az igénynek kellett az iskolarendszernek megfelelnie.

Az első leányközépiskolák az Orsolya-rend vezetése alatt jöttek létre. Ezeknek köszönhetően a továbbtanulási lehetőségek szempontjából eddig hátrányban lévő leányok előtt is megnyílt a „tudás felé vezető út“.

1910-ben Kassa 9000 diákot és 300 tanárt tartott számon. A középiskolások száma ebből 4000-re tehető. Így Kassa a régió egyik legnagyobb iskolavárosává fejlődött. Az állam igyekezett minden egyes új iskola létrejöttét anyagilag támogatni, ennek köszönhetően jelentősen megnőtt az oktatási intézmények száma is. Ezt hivatott alátámasztani a közölt táblázat is.⁴

Haltenberger Mihály

1848 forradalmi hangulata, a szabadságharc fenséges és tragikus emlékei lassan feledésbe merültek. Petőfi szavait már nem suttopta a szél. Változtak az idők, a rohanó évek új nemzedéket neveltek fel. Emberek születtek, kicsiny gyermekek. Lelkük tiszta, büntelen, szemükben remény és szüntelen vágy lakik. Minden nemzedék egy újabb esély a jobb és szebb holnapra. Ám a kezdet kezdetén még senki sem tudja mit ír az élet Nagy Könyve, mi lesz a sorsa az apró jövőnyeknek.

Képzelnünk el egy csecsemőt, ki oly édesen alszik, hogy szinte egy őrangyalkát is mögéje tudunk képzelni. Gondolná-e akkor bárki is, vajon eszébe jutna-e valakinek, hogy a jövő világszerte híres földrajztudósa alszik szemünk előtt? Biztos vagyok benne, hogy nem. Igaz, nem ismertem a szüleit, az élet könyvében későbbi fejezet jutott nekem. Így fogalmam sincs, mit szerettek volna, milyen életet kívántak a kislfiúnak, Haltenberger Mihálynak.

Az újszülött 1888. szeptember 2-án látta meg a napvilágot. Az ekkor 51 éves apuka, **Haltenberger Péter** 4 fiúgyer-

	1859/60	1879/80	1909/10
Gimnázium	306	583	504
Reálgimnázium	185	198	330
Tanítóképző	35	54	73
Leány tanítóképző	-	50	122
Fiú polgári iskola	-	163	458
Leány polgári iskola	-	185	-
Evangelikus leány polgári iskola	-	-	164
Orsolya-rendi leány polgári iskola	-	-	292
Felső leányiskola	-	-	349
Ipariskola	-	61	121
Kereskedelmi akadémia	-	-	201
Mezőgazdasági iskola	-	31	63
Tanonciskola	-	600	800

mekével alkotta a család férfitársadalmát, míg **Kozák Zsófia** töltötte be a lágyszívű családanya szerepét. Bizonyára nem volt könnyű a gyermekek felnevelése, hisz egy fiúval is van gond bőven, nemhogy négygyel. Ám ezek a fiatal emberek kitűnő családi nevelésről tettek tanúbizonyságot, hiszen termékeny és hasznos életpályát futottak be mindahányan. A legidősebb fiú, **Sámuel**, a magyar közlekedéspolitikai jelentős alakjává vált, míg Mihály világszerte híres geográfus lett – de erről majd a továbbiakban ejtek bőven szót. **Péter** és **Ferenc** édesapjuk vállalkozását folytatták, a húsüzemet vezették. Vajon melyik anya ne vágya ilyen gyermekekre? Ki ne szeretne élete alkonyán úgy visszatekinteni a múltra, hogy elmondhassa: „ezért érdemes volt élni“?

Habár nem ismertem őt, mégis hiszem, hogy bátran kijelenthetem: ezek a szavak, ha nem is pontosan így, de elhagyták Kozák Zsófia ajkát.

Visszatérve a gyökerekhez: az üknagyapát, **Haltenberger Kilián Pétert**, 1810-ben hívták Kassára, hogy az első itteni posztógyárat vezesse. Unokája, **Béla**, már egy korszerű kelmefestő üzem tulajdonosa volt, mely egyedülállónak bizonyult az akkori Magyarország területén. Később még sikeresebb vállalkozás lett a gőzmosoda, majd vegytisztító üzem, mely hosszú évtizedeken át biztosította a család megélhetését. Béla édestestvére volt **Rudolf**, akinek az egyik fia Péter Kassán húsüzemet nyitott. Ő lett Mihálynak az édesapja.

A név olyan, mint az ember tenyere. Ha tudjuk mit kell nézni, elárulja a jövőt. Haltenberger Mihály. Egy név, mely tiszteletet parancsol, fenséges, ugyanakkor kissé rideg hangulatot áraszt. A napokban ismerőseimtől megkérdeztem, mire tippelnek, milyen foglalkozást űz e név tulajdonosa. Szinte mindannyian tudós-, orvos-, tanár-embernek vélték. Érdekes, hogy egyikük sem gondolt utcaseprőre vagy a krumpliorró bohócra, aki minden gyerek arcára mosolyt varázsol.

Hősöm ifjúságáról sajnos nagyon kevés adattal rendelkezem, pedig szerintem ez a kor határozza meg egy ember későbbi sorsát. Nincs senki, aki elmesélne egy kamaszkori csínytevést vagy egy vidám történetet élete első 18 évéből. Erről sajnos gondoskodott a születése óta eltelt közel 120 esztendő, ami áttörhetetlen kőfalként választ el ifjúkorának emlékeitől. Ezt ledönteni csupán egy közeli családtag vagy barát tudná, ilyet viszont ennyi év távlatából lehetetlen találni.

Középiszolás éveiről az iskola anyakönyvének és

évkönyveinek sárguló, málladozó lapjai mesélnek. Az elemi iskola négy évének elvégzése után, 1898 szeptemberében, 10 évesen lett a kassai premontrei főgimnázium tanulója. A neves, színvonalasnak tartott iskola még a régi, egészségtelen épületben szorongva, komoly helyhiánnyal küszködött, ennek ellenére két első osztály nyílt, 45–45 tanulóval. Hősünk az I. A diákja lett. Számomra nagyon

meglepő volt, hogy a premontrei rend gimnáziumába aránylag sok más vallású tanuló járt, az I. A osztályban a 34 római katolikus tanuló mellett (hősünk is közéjük tartozott) 2 református, 3 evangélikus és 6 zsidó tanulót is találunk. „Ebben a „katolikus“ iskolában a szerzetestanárok szabadságra és igazságérzetre neveltek. – olvashatjuk Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* c. regényében a premontreiek iskolájáról, pedig neki több konfliktusa is akadt tanárai-val. – *Felekezeti kérdésekben türelmesek voltak és nagylelkűek. Egyetlen esetre sem emlékszem, amikor zsidóztak volna, egyszerűen nem ismerték a zsidó-kérdést. Azt sem hallottam soha, hogy a reformátusokra, az „eretnek pogányok“-ra acsarkodnak...*“⁴⁵ Érdekes a tanulók társadalmi hovatartozása is. A legtöbben (15-en) közalkalmazottak családjából származnak, elég sok a szülők között a módosabb vállalkozó (9), de vannak közöttük földművesek (4), munkások (7), kisiparosok és kiskereskedők (6). Számomra egyértelművé vált, hogy a premontreiek igyekeztek felkarolni a szegény sorsú, de tehetséges fiatalokat is, erről tanúsítottak az évkönyvekben⁶ ismertetett különféle alapítványok és segélyprogramok. Akkoriban természetesen csak fiúk jártak a premontrei gimnáziumba, ami nekem igencsak furcsának tűnik, mert ma már ilyesmivel nem nagyon találkozok az ember.

*

Nagyon meglepődtem, amikor az évkönyvekben érdemjegyekre találtam. Úgy gondoltam, hogy a neves tudós a gimnázium osztályait kitűnő (akkoriban jelesnek mondott) eredményekkel zárta, ám ez korántsem felel meg a valóságnak! Már az elsős bizonyítványba becsúsztott egy hármas (a négyes akkor már elégtelent jelentett!) és több kettes. A későbbi évfolyamokban még több hármast találunk (a IV. osztályban ötöt!) De hasonló eredményt ért el a kassai gimnáziumban Mihály bátyja, Sámuel is, aki a nyolcadikban is tele volt hármassal. Úgy látszik, hogy nem adták olcsón a jegyeket a premontreieknél! A osztályzatokat vizsgálgatva azt tapasztaltam, hogy jobb eredményeket inkább a szegényebb sorsú, tandíjmentességet élvező tanulók értek el, számukra ez biztosan feltétel volt. Az is sok mindenről árulkodik, hogy hősünk 44 első Á-s osztálytársa közül csak tizenketten érettségiztek le Mihállyal, a többiek könnyebb iskolákba iratkoztak át, ismételték, kibuktak – a bejegyzések

erre utalnak. Mihállyal együtt (tehát a két 45-ös létszámú elsőből) 29-en tehetek érettségi vizsgát, ebből 2 tanuló jeles, 8 tanuló jó, 18 tanuló érett (hármás) eredménnyel végzett, 1 pedig megbukott. Mihály is az „érettek” között volt.

Mihály gimnáziumi évei egyébként sem lehettek könnyűek. Ugyanis pont ebben az időben került sor a régi, egészségtelen épület lebontására és egy új épület felépítésére. 1903 nyarán folyt a bontás és 1905 februárjában vehették birtokukba az új épületet. Tehát másfél évig (amikor hősünk a VI. és VII. osztály tanulója) az iskolai célokra igazán alkalmatlan Fekete Sas szálló helyiségeiben szorongtak az osztályok.

Tehát az 1905/1906-os iskolai év végén a határtalan boldogságban úszó érettségizettek közt találjuk hősünket is. Sikeresen befejezte a középiskolát, s ezzel lezárt egy fejezetet élete könyvében. Itt volt az ideje a továbblépésnek. Célok és vágyak kerültek előtérbe, dönteni kellett, s ő megteette.

1906-ot írtak, mikor a *Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen* elkezdte tanulmányait. Tanárai: **Krenner József**, **Lóczy Lajos** és **Kövesligethy Radó** voltak. Valószínűleg kitűnt tehetségével és szorgalmával, mert 1908–1910 között már a németországi Greifswaldban tanult **Max Friederichsen** és **Otto Jaekel** lelkes diájaként. Minden bizonnyal igen nagy hatással voltak rá az itt eltöltött évek. Erről tanúskodik egyik cikke, melyre a korabeli kassai sajtóban bukkantam. Írása 3 egymást követő számban jelent meg, igencsak különös képet festve a német diákegyesületekről. Leírja, hogy az egyletek tagjai megkülönböztetésként színes szalagot és színes sapkát viselnek. Képzeljünk csak el egy sapkát, melynek alapszíne meghatározott, s konkrét jelentéssel bír az egyes intézményektől függően. Ezen kívül 2 másik szín díszíti a fejdőt, s a szélére apró szalag van illesztve. Például a protestáns egyesület színei: fekete, fehér és sárga, melyből a fekete az uralkodó. Az oldalán keskeny szalag fut végig, az előbb említett színekben pompázva.

Elgondolkodtató, hogy a cikkben több mint 2/3 részben negatívumokat sorol, s csupán a végén esik néhány jó szó az intézményről. Megjegyzí, hogy ő maga ellensége a diákság körében dúló ún. „tekintélyvágásoknak”. Ám, hogy mit is takar ez pontosan? Késsel bevagdostott, eltorzított arcú tanulókat. Sebeket, melyet már az idő sem képes begyógyítani, sebeket, melynek következményeit nem lehet eltüntetni. Vágást vágásra halmoznak, nem elégszenek meg egyvel. Ezeknek a sebhelyeknek régi párbajokra kéne utalniuk – persze hamisan. „A párbaj a becsületen ejtett szégyenfoltot van hivatva lemosni. Itt nem a sértett becsülete, hanem a hiúság az ok” – írja.

Második negatívumként a „trinkzwang”-ot, az ivás-kényszert említi. Igencsak merész kijelentést tesz, miszerint a újoncok-gólyák (nálunk „bunda”) felvétele attól is függ, hogy szerencsétlen ki tudja-e állni a fenéig való ürítéseket. Itt elsősorban a sörre kell gondolnunk. Megállapítja, hogy a végzett egyetemi hallgatók 70%-a beteg – hogy szépen fejezem ki magam. E gyakori betegség tünetei: gyomorhajt, veselégtelenség, rák, hogy csak néhányat említek.

Nehezményezi az akarati szabadság korlátozását. „Tény, hogy az egyéni szabadságból valamit fel kell áldozni a köz ér-

dekében, de hogy olyan korlátok közé szorítsanak valakit, mint a német fiatalokat, nevetséges” – jegyzi meg. A Greifswaldban székelő *Cimbria akademischer Turnverein* alapszabályzatának 169.§-a ekként szól: „Nem szabad esernyővel járni, vagy valami nagyobb csomagot vinni, ha az illető a Verein színeit viseli magán.”

„A Verein színét viselve csak I. vagy II. osztályon szabad utazni, sőt színház, koncert, vagy egyéb nyilvános helyen is csak a Vereinhez méltó helyen szabad ülni” (170. §).

Komikus szabályok: „Valamely helyiségbe való belépéskor le kell venni a sapkát.”

A negatívumok ellenére a diákok kapcsolata jó. Mulatságból, rendezvényekből nincs hiány. Kétségbevonhatatlanul szép és fölemelő vonás a gyászesetek alkalmával tanúsított részvét. Ilyenkor gyászba borul az ifjúság, fekete szalag jelzi 14 napig a sapkákon a szomorúságot.

Az egyetemen 28 kör van, ebből 7 (25%) tudományos jellegű. Az egyesületen belül vannak: aktív, inaktív, philister, együttmulatók, vendégek és tiszteletbeli philisterek. Mit is takar ez pontosan? A következőkből kiderül: „Aktív” lehet minden immatrikulált egyetemi hallgató. „Inaktív” az, aki az itteni egyetemről más egyetemre megy, vagy fordítva. „Philister”, aki egyetemi tanulmányait befejezve álláshoz jutott. „Együttmulatók”, akiknek pénzügyi viszonyaik nem engedik, hogy aktív tagok legyenek. „Vendégek”, akik nincsenek immatrikulálva, de megvan a fölhatalmazásuk arra, hogy az egyetemmel érintkezésben állhassanak. „Tiszteletbeli philisterek” olyan idősebb férfiak, akik nem voltak az egyetem tagjai, de érdeklődést mutatnak annak ügyei iránt.⁷

Ennek a cikknek köszönhetően kimerítő és számomra nagyon tanulságos képet kaptam az akkori egyetemi életéről, legalábbis ami a diákok többségét illeti. De kiderült az is, hogy Haltenberger Mihály nem a többséghez tartozott. Előtte fontosabb célok lebegtek. Erre szintén utal kassai újsághír: három kassai lap, a *Felvidéki Újság* (1909. november 5. és 9.), a *Felsőmagyarország* (1909. november 5.) és a *Napló* (1909. november 9.) közli, hogy 21 éves hősünk a kassai Kazinczy-kör felolvasó estélyén 60 diaposzítívval (1909-ben! Nem is képzeltem, hogy már akkor is volt!) színesített előadást tartott skandináviai utazásáról.

1910-ben szerzett doktori címet, biztos nagy volt a család öröme is. Hisz gondoljunk csak bele, ekkor 22 éves volt. Kortársainak és – valljuk be – a mai fiatalok többségének a vágyai is kimerülnek az „élvezzük az életet, amíg lehet” jel-szóban.

Ő viszont más volt. Minél többet tudok meg róla, egyre kíváncsibbá tesz. Szeretném megismerni, beszélni vele. Annyi kérdésem volna! Egy emberről írok, az ő életét szeretném bemutatni. De vajon helyesen teszem-e? Vajon örülne-e ennek? Én nem vagyok tudós ember, talán sosem leszek az. Kevés adattal rendelkezem, s talán sok minden történt más-képp, mint ahogy leírtam. Mit szolt volna akkor, ha megtudja, hogy 117 évvel később egy fiatal lány megpróbálja leírni az életét, 84 év kemény munkáját, tudományos felfedezéseit? Én nem értek a földrajzhoz, nincs doktori címem, nem adtam ki könyveket. 15 oldal. Ennyi, amit a pályázat megkíván. 15 oldal! Ennyit érdemelne Haltenberger Mihály...?

1912–13-ban karrierje új, de korántsem váratlan fordulatot véve tovább ívelt fölfelé. Az akkori szokás szerint a végzett tanár-jelölteket vidéki gimnáziumokba helyezték. Így került hősünk a lőcsei katolikus főgimnáziumba. De az akkori Vallás- és Közoktatási Minisztérium jóvoltából óriási lehetőséget kapott: külföldi ösztöndíjat nyert. Böröndjében a múltjával, tudásával, s tehetségével elindult Amerika felé. Ott **William Morris Davis** (1850–1934), világhírű geomorfológus mellett dolgozhatott, akivel már 1909-ben, a németországi egyetemen kapcsolatba került. Amerikában megismerte a földrajztudomány és földrajzoktatás új irányzatait, melyről idehaza eddig csak álmodhatott. Megtanult mindent, amit lehetett, s a megszerzett tudást sikeresen kamatoztatta. Közben beutazta az óriási országot. Járt a Yellowstone-i és Yosemite-i nemzeti parkokban, felkereste a Mohave-sivatagot. Lehetősége volt tanulmányozni az 1906-os kaliforniai földrengés nyomait. Önálló tudományos kutatásokat végzett az Arkansas folyó nagy kanyonjában, valamint a Block Island nevű atlanti-óceáni szigeten, amit kb. 18 órányi hajóútra találunk New Yorktól. Olyan utazást tett Észak-Amerikában, melyről nemcsak én, hanem egy mai fiatal földrajztudós is csak álmodozhat. Ötvözte az ottani és a német földrajzi iskolákban tapasztalt szemléleteket és módszereket. Ezalatt az egy év alatt megalapozta jövőjét, ám mégsem elégedett meg ennyivel.

Egyszer minden jónak vége szakad. Az év leteltével hazatért Magyarországra. Ám alighogy megérkezett, szörnyű tragédia következett be a családban. 1914-ben a rettegett fekete hintó állt meg a ház előtt, s a családfőt, a 77 éves Haltenberger Pétert vitte az örök útra. Én biztos vagyok benne, hogy olyan fiúkat nevelt fel, akikre nem csak ő lehetett büszke, hanem magyar hazájuk is.

Mihály tehát először gimnáziumi-, majd a fővárosban egyetemi tanár lett. Így fordult a kocka. Néhány év elteltével ő került a katedra mögé, s tartotta érdekesebbnél érdekesebb előadásait, melyek széleskörű tudásról tanuskodtak. Nem volt diák, aki elaludt volna az óráin. Mindig ébren tartotta az érdeklődést.

Különleges ember volt, nem mindennapi tehetséggel. Számos könyve és tanulmánya jelent meg. Fő szakterülete a felszínalaktan volt. Ezen kívül foglalkoztatta a térképészet, valamint a település-, közlekedés- és tájföldrajzi kérdések. Egyszóval érdeklődése sok mindenre kiterjedt. Szakértelmét bizonyítja a budapesti egyetem Földrajzi Intézetének jellemzése: „*Haltenberger úr minden elismerést megérdemlő fiatal tudós. Tudományos és oktatási tevékenységéről csak a legjobbakat mondhatom, és munkái alapján a legmelegebben ajánlhatom.*”⁴⁸ Ennél jobb jellemzés nem is kellett.

Az 1924-es év újabb fordulatot hozott életében. Az észtsországi Dorpat – a mai Tartu – egyeteme felkérte az akkor világszerte ismert magyar tudóst a vendégprofesszori állás betöltésére. Ismét szükség lett a poros böröndökre, csomagolni kellett. Ösztől két éven át Haltenberger Mihály lett a geográfia rendes professzora a messzi Észtsországi akkor formálódó egyetemén.

Ám mi történhetett, hogy az észteknek egészen Magyarországra kellett jönniük ahhoz, hogy megtalálják

a megfelelő tudós professzort? Mindeddig nem sokat tudtam az észtekről. Tudtam, hogy rokonok, hogy nemrégiben, a Szovjetunió széthullásakor szereztek vissza függetlenségüket. A többit most tudtam meg, hősünk útját követve. S a poros könyveket lapozgatva a következőket tudtam meg: 1918-at írtak, mikor Észtsországi a cárizmus bukásával végre elnyerte függetlenségét. A tudományosság nyelve a több száz éves függőség miatt még nem az észti volt, sőt a tudósok nagy része nem is volt észti anyanyelvű. Leginkább az orosz és német nyelv volt használatos. Így hát csupán 1918-ban, a frissen megalakult köztársaságban tehették meg az első lépéseket az észti nyelvű intézmények, társadalmi szervezetek kialakítása érdekében. A Tartui Egyetemen a függetlenség elnyerése előtt egyáltalán nem volt földrajzoktatás. Ezért nevezték ki 1920-ban a neves finn kutatót, **Johannes Gabriel Granöt** (1882–1956) az egyetem első földrajzprofesszorává. Előadásait észti nyelven tartotta, jelentős szerepet játszott a különféle nemzeti intézményekben. Tanszéket alapított és megindította a természet- és társadalomföldrajzi kutatásokat. Neki köszönhetően kiemelkedő helyre került a földrajzoktatás, s az egyetem számos neves geográfust nevelt, köztük **August Tammekannt** (1894–1959) és **Edgar Kant** (1902–1978). Granö professzor 1923-ban távozott az intézményből, de ekkor még nem volt olyan észti tudós, aki betölthette volna a helyét. Ezért hívták meg Haltenbergert az egyetem tanárának.

Észtsországi pályafutása alatt nem tanulta meg az észti nyelvet, de kitűnően beszélt németül. Mivel az akkori ország három hivatalos nyelve közül az egyik a német volt, nem jelentett gondot a kommunikáció, a diákok általában tudtak németül. Tudósunk nagy segítségére volt **Eerik Inari**. Ő segített az észti és orosz nyelvű irodalom, a szükséges adatok lefordításában, feldolgozásában, valamint ő fordította Haltenberger munkáit észti nyelvre.

Ittléte alatt igen jelentős monográfiát írt Észtsországi természetföldrajzról. Tudományos szaklapot indított *Publicationes Instituti Universitatis Dorpatensis Geographici* címmel. Ebből 15 füzet jelent meg, több mint 480 oldalnyi összterjedelemben. Tudósunk buzgóságát bizonyítja, hogy az írásoknak csaknem felét saját cikkei, megjegyzései alkották. Mindig volt mit közölnie, tennie. Egy 37 éves magyar ember mutatott újat annak a népnek, melyet úgy megtapasztalt a történelem kegyetlen kereké. Ottlétével minket, magyarokat képviselt, neve sokak számára mégis ismeretlen, míg Észtsországi a máig emlegetett, ismert professzorok egyike. Mi magyarok olyan sokszor emlegetjük, hogy milyen sokat szenvedtünk a történelem folyamán. S az észtek!?

Kiemelkedő a Baltikumot tárgyaló munkája (1825), észtsországi település- és gazdaságföldrajzi kutatásai. A gazdaságföldrajzi munkájában például az államot egy organikus szervhez hasonlítja, ahol a főváros a szervezet központja, a települések az idegdúcok, a közlekedési vonalak pedig az őket összekötő idegrostok. Megemlítem egy másik jelentős munkáját, melyben kiválasztotta Észtsországi 13 városát. Nagyságuk, fekvésük, jellemzőik alapján különböző csoportokba sorolta őket. Ezután olyan szempontokat elemzett, mint a városok és vonzáskörzeteik közötti kapcsolatok,

valamint a helyi energiák szerepe. De ezeknek a munkáknak az értékelése igazán nem lehet egy középiskolás feladata.

Karrierje csúcspontján, 1926-ban jelent meg főműve *Landeskunde von Eesti* címen. A monográfia természet-földrajzi fejezeteiben az ország domborzati, vízrajzi, éghajlati és növényzeti szerepét vizsgálja, míg a társadalomföldrajzi fejezetek a népesség megoszlását és annak alakulását tárgyalják. A települések közül kettőt kiemelten mutat be, megállapítja, hogy a régi városok esetében inkább német, míg az újabbaknál orosz kulturális hatás észlelhető. Ő maga írta, hogy a haza kutatásának legfontosabb vizsgálati területei közé szerinte a természet-, a gazdaság-, és a politikai földrajz tartozik. Jól látta azt is, milyen nagy hatása van az embernek a földrajzi viszonyokra.

Munkáit igen nagy alaposág, precizitás jellemzi, de hát mi mást is várhatna az ember egy világszerte ismert tudóstól? Lassan azonban eljött az 1927-es év, Haltenberger Mihály hazatérhetett. Az itt töltött évek során teljes szívből, előítéletek nélkül adta át tudását az észteknek,⁹ s indult magyar hazája felé. Az azonban elmondható, hogy észtországi tevékenysége alatt ez a magyar tudós alapozta meg az észti nemzeti földrajztudományt. Fölnevelt egy nemzedéket, amelynek tagjai, idővel talán túlszárnyalva mesterüket büszkén emlegetik a nevet, mely megmutatta: „minden álmunk valósággá válhat, ha van elég bátorságunk a nyomukba eredni.”

Munkáját tehát észti tudósok folytatták, melyről ő maga így ír: „Az észti szorgalom találja meg a haza kutatásának területén a gazdag és még érintetlen talajt, és nyújtson kártpótlást mindazért, amit korábbi időkben nem végeztek el”. Egy Haltenbergerről szóló tanulmány szerzője eképp vélekedik erről: „Ötven év kegyetlen megszállás után Haltenberger sorai ma is aktuálisak. Reménykedhetünk, sőt biztosak lehetünk abban, hogy a szinte elfeledett, a magyar sajtóban méltatlanul háttérbe szorított észti rokonaink nemzeti kultúrája ismét gyors fejlődésnek indul, és az észti földrajztudomány is úrja ehelyi a világ elismerését.”¹⁰

A magyar lektori hely tehát 1928 nyarán megürült, s egy bizonyos időre üres is maradt. Az egyetem azonban meg akarta őrizni a lektorátust s a magyaroktatást, ezért 1929-ben az intézeti könyvtárost, **Nils-Herman Linberget** bízták meg a magyar nyelvű órák megtartásával. S hogy miért pont őt? Tartuba jötte előtt Linberg volt a pesti egyetem svéd lektora, emellett lelkesen fordította a kortárs magyar irodalmat. Neki köszönhetően jó kezekben maradt a magyaroktatás. Kezdő és haladó magyar csoportokat vállalt, előbbit három, utóbbit heti két órában.

1930. május 7-én **gróf Klebelsberg Kunó** kultuszminiszter sikeres látogatást tett a tartui egyetemen. Útjának eredményeképpen cseremegállapodás született a tehetséges hallgatók kölcsönös fogadásáról. Ezzel a budapesti *Eötvös Kollégium*, a *Pázmány Péter Tudományegyetem* és a *Tartui Egyetem* között máig tartó diák- és professzorcsere indult meg. Az észti egyetem főépületének falán, a díszterembe vezető lépcső mentén nagyméretű gránit emléktábla áll, mely az ott tanított magyar professzorok emlékét hivatott őrizni. **Peeter Tulviste** állította, az akkori egyetemi rektor. A táblán

a következő szöveg áll észti és magyar nyelven: „Az észti *Nemzeti Egyetem* első éveiben itt tanított magyar professzorok, *Csekey István* és *Haltenberger Mihály* tiszteletére. Állította a *Tartui Egyetem* 1998-ban.”

Tehát a tudósunk hazatért, örök nyomot hagyva maga után. Ám az itteni lehetőségek korántsem elégtették ki az igényeit. Magyarországon nem voltak meg a lehetőségek, eszközök, támogatások egy ilyen elismert professzor kutatásaihoz. Az ember azt hinné, hogy miután megmutatta mire képes, hazatérve kipiheni magát, hisz olyan pályát futott be, melyről egyesek csak álmodhatnak. Ő viszont nem elégedett meg ennyivel. Megtett minden tőle telhetőt, publikált, oktatott, figyelme Budapest városföldrajza felé irányult. 1938-ban tudománytörténeti munkát adott ki *A földrajz magyar úttörői* címmel. Időközben megjelent *Budapest városföldrajza* c. munkája. Elsőként adott összefoglaló képet a fővárosról.

1945 utáni pályafutásáról nagyon kevés adatot sikerült szerezni. Polgári származása és addigi tudományos karrierje miatt valószínűleg osztályellenségnek tekintették és a tudományos élet perifériájára került. Élete utolsó évtizedeiben a hajótisztképzésben végzett kiemelkedő munkát, tengerészeti földrajzra oktatta a tisztjelölteket. Nála megfelelőbb személyt nem is találhattak volna erre a célra, de biztos, hogy ezt érdemelte? Így kellett befejeznie tudományos pályafutását Haltenberger Mihálynak?

Ez az ember valóban megmutatta, mire képes. Világhírű tudós, kiváló tanár, író és szakember volt a földrajz minden területén. Több mint 20 könyve jelent meg nyomtatásban, s csaknem ugyanennyi tanulmánya, cikke különféle folyóiratokban. Bámulatatos életet élt, s szinte minden percét a tudománynak szentelte. Mégsem hiszem, hogy ez az ő részéről áldozat lett volna. Hivatása egyúttal hobbija is lett. Ez nyilvánvaló, hisz csupán kötelességtudatból soha senki sem jutna el ilyen messzire.

Ez a kivételes ember egész életét, 84 év munkáját, és tehetségét áldozta nekünk. Tudta, hogy a tudománynak igen nagy szüksége van szakértelmére. A tudománynak, mely könnyebbé tette és teszi mindannyiunk életét, melynek köszönhetően ma olyan életet élünk, melyről elődeink álmodni sem mertek. Ma már mindenki tudja, hogy a tűz és a villámcsapás nem az ördög műve, hogy a Föld gömbölyű, hogy mi az a csoda, ami az autót működteti, vagy miért olyan fontos találmány a számítógép. Csak azt tudják nagyon kevesen, hogy kiknek köszönhetjük mindezt. Biztos vagyok benne, ha hirtelen rákérdeznék, nagyon keveseknek jutna eszébe tíznél több tudós, s az is biztos, hogy Haltenberger nevét egyikük sem említené.

Tételezzük fel, hogy neves ember vagyok, valami kiemelkedőt értem el a tudományban, s lehetőségem nyílik arra, hogy időutazás során 100 évvel későbbi időkbé csöppenjek. Megkérdeném az embereket, vajon mond-e nekik valamit a nevem. Meglepve nyugtáznám, hogy senki sem tudja ki vagyok, s mit találtam fel, pedig felfedezésem mindannyiuk életét megkönnyíti. Azt hiszem, elmenne a kedvem az egésztől. Hiszen mit szólna Petőfi, ha a verseit szavalók nem is hallottak volna róla, csupán egy betanult szöveget mor-

molnának...? A találmányok többnyire névtelen atyák gyermekei...

Aki látta az arcképét, megerősítheti: Haltenberger Mihály arca nyugalmat áraszt, tekintete egyszerű. Tipikus tudósprofesszor a jellemzően féloldalra fésült hajjal, a komolyságot árasztó bajusszal és az elengedhetetlen okos szemüveggel. Nincs benne önteltség, sem felvágás. Cseppnyi öröm, alig észrevehető mosoly és tiszta tekintet sugallja: „A világnak több szerény zsenire van szüksége. Olyan kevesen maradtunk...”

*

Amit még el kell mondanom

Munkám során érdekes és számomra szinte teljesen ismeretlen világ tárult fel előttem. Nyomon követve a Haltenberger-család tagjainak sorsát, megértettem a polgár szó igazi jelentését. Tanulmányaink során beszélünk egy-egy író paraszti vagy polgári származásáról, anélkül, hogy tudatosítanánk, hogy az tulajdonképpen mit is jelent. Most már értem. A polgárság – mint például hősünk családja – rendkívül fontos szerepet tölt be egy nemzet életében, építi a városokat, üzemeket hoz létre, gyermekeiből szakembereket, tudósokat nevel. Most értem meg igazán Márai szavait: „A polgár és a polgári rend az emberi együttélés egyik legértékesebb, leghasznosabb, magasrendű terméke, mindaddig, amíg alkotó és hősies...A hősies polgári korok alkották Európában azt a remekművet, melynek napnyugati kultúra a neve. A flamand polgár és az erdélyi, felvidéki...Ezt a polgárságot, ennek utolsó, legjobb pillanatát ismertem meg gyermekkoromban, a Városban.”¹¹ Ehhez a polgársághoz tartozott a Haltenberger-család is.

Volt egy másik megdöbbentő élményem is. Otthon és az iskolában is sokszor szóba kerülnek az 1945 utáni tragikus események. Nem voltak magyar iskolák, diktatúra volt, embereket vittek el. De hogy mindez milyen tragikus és embertelen módon szólt bele az emberek és családok életébe, az csak most világosodott meg előttem. Hogy egyetlen egy családban mennyi fájdalmat, tragédiát okozott – pedig nem is ismerhettem meg az egész családot, csupán néhány tagjának az életébe sikerült bepillantanom. Hősünket 1945-ben félreállították, tudományos karrierjét derékba törték, de tudását azért kihasználták. Bátyját, Sámuelnt szintén meghurcolták, vállalatát elvették tőle, szakértelmét nem vették figyelembe, hozzá igazán nem méltó munkákkal kereste kenyerét. A legtragikusabb sors **Haltenberger Incére** várt, a KGB hurcolta el, sohasem tért haza. Özvegye három kisgyermekkel magyarsága és származása miatt megbélyegezve, rendkívüli nehézségek között vészelt át a nehéz éveket. **Haltenberger Anna** grafikus művészi pályája nagyon sikeresen indult, de 1945 után magyarsága miatt pályája megtört. Mindezek ellenére a diktatúra nem tudta megsemmisíteni a polgárságot és ezt a családot sem. Ez derül ki még abból a kevés adatból is, amit sikerült megszerezniem. Az elhurcolt Ince három gyermeke egyetemet végzett, egyetemi tanárként, múzeumigazgatóként fontos szerepet töltenek be. Anna leánya, **Lídia** Prágában sikeres képzőművész, Ince

nővérének unokája, **Stefanovits Péter** Budapesten képzőművész. És még hány értékes tagja lehet a családnak, akiket nem ismerek!

A pályázatnak köszönhetően egy igazán érdekes és értékes világot ismerhettem meg.

*

A Magyar Tudományos Akadémia jubileumi éve alkalmából a Magyar Köztársaság Kassai Főkonzulátusa és a Magyar Tannyelvű Középfokú Ipariskola és Kereskedelmi Akadémia által meghirdetett pályázat díjnyertes munkája. Felkészítő tanár: Kováts Miklós. (Szerkesztett változat.)

JEGYZETEK

- ¹ Halaga, Ondrej 1967
- ² Kováts Miklós 1974
- ³ Kováts Miklós 2003
- ⁴ Mihóková, Mária 1981
- ⁵ Márai Sándor 1934. 230. o.
- ⁶ A premontrei főgimnázium évkönyvei
- ⁷ Abaúj-Kassai Közlöny 1909. II. 11,12,13. sz.
- ⁸ Otto Kurs 1999
- ⁹ Ott Kurs 1999, 49. o.
- ¹⁰ Kubassek János 1989
- ¹¹ Márai Sándor 1941, 75. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Borovszky Samu (szerk.)

1896: Magyarország vármegyéi és városai I. kötet. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest

Halaga, Ondrej

1967: Právny, územný a populačný vývoj mesta Košice. Košice

Halász József

1999: Az ipari termelés kezdetei Kassán. Košice

Kováts Miklós

1974: Magyar színháztudomány és drámai irodalom Csehszlovákiában, Bratislava
2003: A kassai premontrei főgimnázium története. Gömörország, IV/2, 49-53.

Kubassek János

1989: Megemlékezés Haltenberger Mihályról születésének 100. évfordulóján. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok

Kurs, Otto

1999: Haltenberger Mihály szerepe az észak földrajztudományban. Földrajzi közlemények CXXIII/ 1-2. szám. 47-50.

Márai Sándor

1934: Egy polgár vallomása. Budapest

1941: Kassai őrvár. Budapest

1972: Föld, föld! Torontó

Mihóková, Mária

1981: Stredné školstvo v Košiciach. ŠVK Košice

1984: Hospodársky život v Košiciach 1848-1918. ŠVK Košice

N. Kósa Judit

1999: Szürkék és kékek. Népszabadság, december 24.

Sz. Haltenberger Kinga

2001: Egy elfeledett népművelőről. Gömörország, II/4, 52-53.

Szöke József, Viczián János (szerk.)

1993: Ki kicsoda Kassától-Prágáig? Szekszárd

A premontrei főgimnázium évkönyvei. Verejná knižnica Jana Bocatia

(Bocatus János Közkönyvtár), reg. odd., Košice

Magyar Életrajzi Lexikon I-IV. Budapest, 1967-1994

Pallasz Nagy Lexikona 10. kötet

Tolnai Világlexikona. Budapest, 1926

Felsőmagyarország-Kassai Napló, Kassa, 1909

Gömörország I-IV. évf., Rimaszombat

Danis Ferenc

Emlékezés a szécsényi országgyűlés 300. évfordulójára

Tavaly ünnepeltük a szécsényi országgyűlés 300. évfordulóját. A nevezetes évfordulóra Szécsény már korábban megkezdte a készülődést. Megszépült, megfiatalodott a város. Különösen megújult a mai **Kubinyi Ferenc Múzeum** épülete és a körülötte lévő park. Névadója (1796–1874) jogtudós, reformkori politikus, ismert paleontológus és archeológus volt. Az eredetileg a **Forgáchok** által emeltetett kastély a magyar vidéki építészet értékes emléke. Ma termében állandó kiállítások vannak. Témakörei: *Vadászat és vadgazdálkodás, Kőrösi Csoma Sándor-emlékkiállítás, Évezredek üzenete* címen állandó régészeti kiállítás, *Széchenyi Zsigmond, Kittenberger Kálmán és Nadler Herbert emlékezete, A szécsényi vár története*.

Megújították a ferencesek kolostorának épületét és templomát, a szécsényi vár maradványait és a város többi műemléképületét is.

Szécsény mindig nagy becsben tartotta a Rákóczi-hagyományt. Ezt bizonyítja a *Nógrádi Lapok* és a *Honti Híradó* 1905. szeptember 3-i száma, amelyben ezt olvashatjuk: „A szécsényi országgyűlés 200-ik évfordulójának emlékére **II. Rákóczi Ferenc** cím alatt, annak arcképével ellátott füzetet adott ki **Fehér Lipót**. Írója, szécsényi tanító ebben közli, hogy a füzetet főleg a tanulóifjúságnak írta, és tartalmazza Rákóczi életét, főleg azonban a szécsényi országgyűlést. Ára 20 fillér, melyből 10% a Rákóczi-szobor alapját fogja gyarapítani.” Az évforduló szellemében Szécsény igyekezett több emléket is alkotni. A városháza dísztermében avatták fel 1910-ben **Tokayné Boczko Eszter** festőművész alkotását, Rákóczi Ferenc életnagyságú olajfestményét. Később évekig folyt a gyűjtés egy lovasszobor felállítására, amely az inflációs években csak igen lassan gyarapodott, ennek következtében csak 1955-ben leleplezték le **Tarr István** szobrászművész *Fejedelem* c. mellszobrát. **Id. Szabó István** szobrászművész a Palóc-árúház előtti téren álló egészalakos bronzszobrát 2000-ben adták át.

A szécsényi országgyűlés 290. évfordulójára, 1995-ben jelent meg egy terjedelmes könyv **Praznovszky Mihály** szerkesztésében, amely **Csécsei János** hiteles naplója mellett **R. Várkonyi Ágnes** tanulmányát is tartalmazza.

„A haza dolgainak eligazításai végett Rákóczi Ferenc fejedelem az összeszövetkezett rendeket 1705. szeptember elsejére Szécsény Nógrád megye helyiségének mezejére idézte fel” – így kezdte Csécsei János sárospataki tanár az országgyűlésről vezetett naplóját. Idézzük fel tehát mi is ezeket a történelmi pillanatokot.

*

Buda visszavételével véget ért a százötvenéves török

elnyomás. Ezek után sem lett azonban boldogabb az ország. Az osztrák császár azon fondorkodott, hogyan lehetne Magyarországot az osztrák tartományok közé beilleszteni. Elviselhetetlenül súlyos adókat vetettek az országra és az idegen katonaság büntetlenül zsarolta a szegény népet. Abban az időben II. Rákóczi Ferenc a bécsújhelyi börtönben raboskodott, ahonnan felesége, **Zrínyi Ilona** szabadította ki. Az udvar vagyonát elkobozta, s 20 ezer korona vérdíjat tűzött ki a fejére. Az üldözött a szomszédos Lengyelországban talált menedéket. Ott érte őt utól a szabadításért esengő nép hívó szava. Visszatért Magyarországra, zászlajára tűzve a hármass jelszót: „Az Istennel a hazáért és a szabadságért”. Rövidesen az egész északi országrész a kurucoké lett, míg a császáriak – gúnynevükön a labancok – vereséget vereség után szenvedtek. Hont megyében egyedül **Koháry István**, a csábrági vár ura maradt a császári udvar híve. **Dulo Adám** a honti, **Radvánszky János** a zólyomi felkelők seregével megostromolta Csábrágot, majd bevétele után, Rákóczi parancsára 1705-ben falait lerontották. Ebben az időben a fejedelem több levelet intézett a megyéhez a vallási egyenlenségek miatt. Augusztus 7-én kel levelében közli, hogy a közeli országgyűlésig mindkét felekezetnek (katolikus és protestáns) megengedi, hogy templomokat alapítsanak és a meglévőket fenntarthatassák. „1704. szeptember 24-től néhány napot Ságón időztem, ahol Veterani grófot fogadtam. Kérte a kassai megadás megerősítésének a hírért. Ezen a helyen ért el az erdélyi rendek ünnepélyes küldöttsége is, és elhozta megválasztásom oklevelét.” – írta visszaemlékezéseiben. Hont megyébe a szeptember 12-én megkötött, majd október 31-ig meghosszabbított fegyverszünet idején látogatott újra. A bécsi udvar a békeközvetítésre **Széchenyi Pál** kalocsai érseket kérte fel. A házigazdai teendőket szentantali kastélyában Koháry István látta el. Rákóczi korábban érkezett a tárgyalásokra, mivel a vihnyei fürdőben gyógytáta előzőleg háborúban szerzett sebeit. A külföldi követek és vendégek a selmechányai Hellenbach-kastélyban voltak elhelyezve. A császári küldöttek hajlandóak lettek volna a magyar nemzet sérelmeit orvosolni, ám az erdélyi fejedelemség helyreállításának követelése miatt a tárgyalások zátonyra futottak. Így aztán a háború tovább folytatódott.

Ilyen körülmények között szükséges volt az országgyűlés összehívása, hogy az ország további sorsát eldöntő kérdéseket megvitassák. Erről 1705 tavaszán Egerben határoztak, színhelyül Rákos mezejét jelölték meg, mivel a Pest alatti színhely központinak tűnt, és történelmi előzményei is voltak. Az országgyűlésre indulók különböző okok miatt újabb, egymásnak ellentmondó utasításokat kaptak: Lévára gyűljenek, Hatvanban lesz a gyűlés... Végül a fejedelmi udvar 1705. augusztus 19-én Szécsényt jelölte ki az országgyűlés színhelyül. Erről a generálisait tájékoztató levelében úgy írt, hogy útban az eredetileg gondolt Rákostól, vagy Hatvantól jól megközelíthető, és még reméli, hogy időben odaérhetnek. Ő és főtabornoka **Széchenyi Pál** kalocsai érsekkel Nyitra várából indult szeptember 1-jén.

Már az országgyűlésre való meghívó szövege leszögezte, hogy több belső ügyben kell dönteniük. Főleg „az erős központi hatalom kiépítését kell megvalósítania”, viszont az

országgyűlés sokrétű összetétele (egyházi és világi főurak, vármegyék és szabad királyi városok testülete) ezt megnehezítette. Rákóczi eladdig „*Mi, Isten kegyelméből Fejedelem*” kijelentéssel kezdte rendeleteit, míg országfői méltóságban hozzátette: „...*kit a Confoederált Nemes Vármegyék ezen úgy vezérének [választottak]...*”, s így 1705 nyarán már eleven volt a várakozás, hogy II. Rákóczi Ferenc lesz a magyar király.

A szécsényi országgyűlést nagy katonai pompával nyitották meg. A sáttortábor alaprajzát Csécsi János rajzolta le a *Borjúpást* kelet-nyugati főtengelyére merőlegesen, középpont a fejedelmi szállás sátraival. A gyűlésen elvetették a királyválasztás gondolatát. Erről Rákóczi Emlékirataiban így írt: „*minthogy a császár ajánlatokat tett, hogy orvosolni akarja a nemzet panaszait, nem lenne helyénvaló királyt választani*”. Az önállóságért harcolókat „*konföderált státus*”-nak nevezték. Hasonló kifejezések voltak a „*confoederált vármegyék*” vagy a „*confoederált országgrész*” kifejezések. A szécsényi konföderáció kétségtelenül megerősítette az állami önállóságért harcoló ország társadalmi közösségét! Egyúttal törvényes formát teremtett arra, hogy a rendek alávétik magukat a központi akaratnak. II. Rákóczi Ferenc új címe: „*Szövetkezett Magyarok Fejedelme*” lett. Melléje az ország kormányzatára 24 tagú főtanács létesült. A szövetség pontjaira a jelenlévők felesküdték, úgy, hogy „*mindenkinek színt kellett vallani, külön e célra készített könyvbe be kellett írni hűtlenség és hazaárulás terhét alatt nevüket, ezt pedig aláírásukkal és pecsétjükkel kellett hitelesíteni*.”

A gyűlés további feladata volt a vallási ügyek rendezése. Ez nagy nehézségekkel járt, mivel maga II. Rákóczi Ferenc buzgó katolikus volt, de seregének nagy része reformátusokból állott. Ők elégtételt követeltek a velük szemben elkövetett erőszakosságokért. Mint Rákóczi utólag írta: „*E kényes és szövettségünkre nézve oly veszélyes ügy a felek belső megalégedésével és megnyugvásával három nap alatt befejeztetett*.” Ezt oly nagyra értékelte a fejedelem, hogy emlékére érmet is veretett.

Az országgyűlés harmadik fő tárgya a békealkudozások kérése lett volna. Mivel ebben semmire sem mentek, a rendek megbízták a fejedelmet és a szenátust a tárgyalások folytatására. Tudjuk sajnos, hogy ezek után már nem a tárgyalások, hanem a megtorlások következtek. Hiába folyt magyar vér Nagyszombatnál, Zsibónál, Trencsénél, Romhánynál és Vadkernél. Az utóbbinál került sor a döntő csatára 1710. január 22-én. A győzelem sajnos az ellenségé lett.

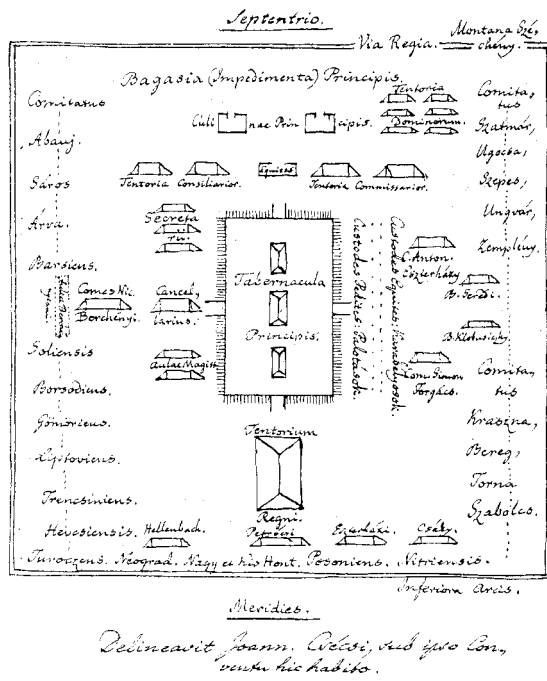
Ennek ellenére II. Rákóczi Ferenc nem csüggedt, hanem

a kitűzött célok elérésére külső segítséget keresett és várt. Ez utóbbi azonban késett. Helyette az időközben trónra került **I. József** fejedelmi szava hangzik el, aki a megtérőknek feledést és kegyelmet biztosít. A hosszú küzdelmekben megfáradt nép ezt elfogadja, és Rákóczi ellenére 1711. május 1-én megkötik a szatmári békét. **Károlyi Sándor**, Rákóczi egyik hadvezére a békepontok értelmében Majthény alatt lerakatta a fegyvert, így a „*nagymajthényi síkon letört a zászló*”. A szatmári béke értelmében Rákóczi visszatérhetett volna hazájába, és átvehette volna a birtokait, ha felesküszik a császár hűségére. Ő ezt nem fogadta el, inkább a bujdosást választotta. Rodostóban élte le életének hátralévő éveit, míg 1735. április 8-án nagypénteken örökre lehunyta a szemét. Hamvainak hazaszállítására többször is kísérletet tettek, míg végre császári és királyi engedéllyel (kelt 1904. május 21-én) ez megtörténhetett. Országos gyászünnepséggel hozták haza és a kassai dombban helyezték örök nyugalomra.

*

A szécsényi országgyűlés 300. évfordulója alkalmából szervezett ünnepségek 2005. szeptember 14. és 18. között voltak. Az első napon ökumenikus istentisztelet volt, majd a magyar parlament ünnepi kihelezett ülése következett azon a helyen, ahol három évszázada is volt: a Forgách-kastély udvarán felállított Országsátorban. Az érdeklődők a művelődési központban követhették az eseményeket, képernyőről. A délelőtti program a Rákóczi-szobor megkoszorúzásával ért véget. Délután a kísérőprogramok közül válogathattak a résztvevők, majd 16 órától a *Nagyváradai Állami Színház Szigligeti Társulata* mutatta be **Páskándi Géza** *A hazáért és szabadságért* című történelmi játékát.

A Honti Múzeum és Simonyi Lajos Galéria Baráti Köre a Kubinyi Ferenc Múzeum Baráti Köre meghívására vett részt az ünnepségeken.



A sáttortábor alaprajza (Csécsi János rajza)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Szécsény az emlékezés hitelével. Szécsény, 1992

Praznoszky Mihály (szerk.)

1995: A szécsényi országgyűlés 1705-ben. Szécsény

Galesik Zsolt

2005: A Szécsényi Múzeum Baráti Köre negyedszázada. Szécsény

Pethő Gergely

1753: Rövid magyar kronika. Kassa

Borovszky Samu (szerk.)

1905: Hont vármegye története. Budapest

Gömörországiak a Sándorpalotában

2005. április 25-én rimaszombati vendégeket fogadott a Magyar Köztársasági Elnök felesége, Sólyom Erzsébet Asszony.

A küldöttség tagjai voltak: **B. Kovács István**, a Gömörország-Gemersko-Gömörland polgári társaság és más civil szerveződések képviselőjében, **Sebők Valéria**, a Tompa Mihály Református Gimnázium igazgatónője, **Ziman Ágnes**, a Szombathy Viktor nevét viselő feledi magyar alapiskola igazgatónője, valamint **Samu Levente** és **Gál Tamás**, a Tompa Mihály Református Gimnázium diákjai.



Balról jobbra: Samu Levente, Gál Tamás, Sebők Valéria, Sólyom Lászlóné, Ziman Ágota és B. Kovács István

B. Kovács István tájékoztatta a vendéglátót a gömori magyarság életéről, különös tekintettel a tavaly megalkult Gömörország kezdeményezés célkitűzéseire. Az igazgatók bemutatták iskolájukat, s köszönetet mondtak azért a könyvadományért, amelyet Erzsébet Asszony az említett oktatási intézmények részére adományozott ez év március 15-én. A diákok saját készítésű munkáikkal kedveskedtek.

A rimaszombati vendégek kifejezték azt a reményüket, hogy egy arra alkalmas időpontban személyesen is köszönthetik vendéglátójukat Gömörországban.

(szerk.)

A szép magyar szó ünnepe

A Tompa Mihály Országos Vers-és Prózamondó Verseny XV. évfolyamát a Csemadok Rimaszombati Területi Választmánya, a Csemadok Művelődési Intézete, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége és a Diákhálózat hirdette meg 2005 novemberében a Csemadok Országos Tanácsa megbízásából. Mivel felfutós rendezvényről van szó, a verseny rimaszombati döntőjét iskolai, körzeti, járási és kerületi fordulók előzték meg. A járási és kerületi versenyeket a Csemadok területi választmányai szervezték meg, a főszer-



Balázs István szava • Gece Attila felbőle

vező és koordinátor a Rimaszombati Területi Választmánya volt. Az országos döntő 2006. április 27. és 30. között zajlott a Rimaszombati Városi Művelődési Központban.

Április 27-én, a rendezvény nyitónapján 17.00 órai kezdettel került sor Tompa Mihály köztéri szobrának megkoszorúzására. A színvonalas kultúrműsorban közreműködött **Balázs István** miskolci előadóművész, **Madarász András** és **Zsapka Zsolt**, a Kor-Zár együttes tagjai és már hagyományosan a Sobotienka fúvószenekar **Lévay Tibor** karnagy vezetésével. Az ünnepi szónok **B. Kovács István**, a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás elnöke volt (beszéde az Agóra rovatban olvasható).

18.00 órakor került sor a Városi Művelődési Központ kiállítótermében a debreceni Spektrum Galéria kiállításának ünnepélyes megnyitására.

A rendezvényt **Csáky Pál**, a Szlovák Köztársaság miniszterelnökhelyettese és a város polgármestere, **Cifruš István** nyitotta meg.

Rimaszombat polgármestere ezt mondta:

„Engedjék meg, hogy Rimaszombat Város nevében tisztelettel és szeretettel köszöntsem a TMOVPV XV. évfolyamának minden résztvevőjét, szereplőit, a felkészítő tanárokat, zsűritagokat, vendégeket, minden irodalomkedvelőt, a szép magyar beszéd ápolóit, megtartóit.

Egyszerre könnyű és nehéz is a rimaszombati polgármester helyzete, amikor egy ilyen alkalomkor szólania adatik.

Könnyű azért, mert egy olyan város színeiben szólhat, ahol mindig becsülete volt az írott szónak, az irodalomnak. Egy olyan várost képvisel, amely egyebek közt **Tompa Mihályt**, **Mikszáth Kálmánt**, **Pósa Lajost**, **Kiss Józsefet**,



A Tompa Mihály Református Gimnázium diákjai • Gece Attila felvétele

Győry Dezsőt, Szombathy Viktort, Veres Jánost és még megannyi más jeles alkotót mondhat magáénak. S ma is nem egy írástudó, alkotó ember él városunkban, ahol egy, az irodalomnak is helyet adó magyar nyelvű folyóirat is megjelenik, a „Gömörország”.

S ugyanígy magáénak vallhatja Rimaszombat **Janko Jesenskýt** és szlovák irodalom számos más képviselőjét is.



A győztesek egyike. Renczés Viktória (II. kategória, vers) • Gece Attila felvétele

Ugyanakkor nehéz is szólnom, mert az örökségnek olyan fejezetei is vannak, kivált a 20. században, amelyek, bizony, törést jelentettek. A szellemi rehabilitáció, az újraértékelés folyamatosan zajlik. Ez utóbbi jegyében került vissza – ha nem is teljesen az eredeti helyére – a Tompa Mihály szobra, s került mellé **Petőfi Sándor** szobra is.

Mindez a városvezetésnek azt az eltökélt szándékát tükrözi, hogy a XXI. század a megbékélés időszaka legyen. Hogy ez a város végre felmutathassa igazi arcát. Azt az arcot, amelyet sok évszázad barázdált, s amelynek vonásait a mi munkánk, tevékenységünk is formálja. Azt az arcot, amely korszerű európaiságot tükröz, a sokoldalúságban az egységet mutatja fel.

Annak idején ez a kisváros számos országos rendezvénynek adott helyet. 1867-ben itt tartották a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XII. vándorgyűlését*. Néhány évvel később a *Magyar Történelmi Társulat* tartott itt országos találkozót.

Ez a hagyomány is ott munkált talán azok lelkében, akik annak idején arról határoztak, hogy a magyar irodalom leg-

szebb hazai ünnepe, az országos vers- és prózamondó verseny a Tompa Mihály nevét viselje, s itt, Rimaszombatban legyen az állandó helyszíne.

Mindez kötelez bennünket.

Kérem, hogy érezzék magukat itthon Rimaszombatban. Kívánok mindenkinek kellemes tartózkodást városunkban, szép és tartós élményeket.

Isten hozott mindenkit.

A Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny XV. évfolyamát ezennel megnyitom.”

Ünnepi beszédet **Biró Ágnes**, a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának államtitkára mondott.

A kultúrműsort **Licsko Péter** rimaszombati zeneszerző-zongoratanár és **Gyürke Etelka** énekesnő fellépése indította, akik Tompa Mihály két versét adták elő Licsko Péter megzenésítésében. A költő emléke előtt tisztelegtek a *Tompa Mihály Református Gimnázium* diákjai is egy irodalmi összeállítással. Őket követte már hagyományosan a tavalyi verseny hatodik kategóriájának győztese, a pozsonyeperjesi *ARDEA* együttes, akik megzenésített verseket adtak elő. Az ünnepélyes megnyitó műsorát a budapesti *Four Fathers* vokális kvartett fergeteges, vidám előadása zárta, jó hangulatot teremtve az elkövetkező versenyhez.

A kísérőrendezvények sorából a kisebbek és a város, illetve a környék alapiskoláinak tanulói a veszprémi *Pelikán Színház* meseelőadását élvezhették „*Vérehulló madár*” címmel.

Zsúfolásig telt nézőtér előtt mutatkozott be a budapesti **Kun Attila** koreográfus-táncművész és társulata egy csodálatos, különleges táncszínházi előadással.

A hagyományoknak megfelelően április 29-én délután az érdeklődőket autóbusz vitte Hanvára, ahol ünnepi istentiszteleten vettek részt. Fellépett a *Hawaii Református Egyházi Kórus* is. Az istentisztelet után a jelenlévők megkoszorúzták Tompa Mihály síremlékét, majd pedig a helyi lelkészházaspár kalauzolásával meglephetették a Tompa-emlékszobát.

A hagyományoknak megfelelően a gálaesten adták át a *Kulcsár Tibor-díjat*, amelyet az idén **Kamenár Évának** ítéltek meg.

szerk.



Az idén Kamenár Éva kapta a Kulcsár Tibor-díjat • Gece Attila felvétele

Gömörország az Ünnepi Könyvhéten Miskolcon 2006. június 7-10.

Immár második alkalommal szerepelt Gömörország az Ünnepi Könyvhéten Miskolcon. A helyi rendezők egy saját napot szenteltek régióknak. A sátor alatt három kiadó, nevezetesen: *Madách-Posonium*, a putnoki *Gömör Múzeum* és a *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület* kiadványai vártak az Olvasóra. Az árúsítást társadalmi munkában ...**Erika** és **Balla Anikó** vállalta. A legnagyobb sikere **B. Kovács István** *Gömörország* c. könyvének, **Czenthe Zoltán** könyveinek (*Gömöri atlantisz 1-2: Fejfék, Emberek*), valamint **Tököly Gábor** *Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben* c. munkájának volt.

Ez alkalommal azonban nem csupán a könyvek szerepeltek, hanem az emberek is megmutathatták tehetségüket a miskolciaknak. A nap folyamán fellépett a rimaszombati *Ferenczy István Alapiskola Pacsirta* gyermek folklórcsoportja **Tóth Katalin** és **Csobó Tünde** vezetésével. Tartalmas beszélgetés hallgatói lehettek a téren lévő, amikor **B. Kovács István** faggatta (a szintén gömöri származású) **Czikora Ágnes**, a miskolci TV szerkesztő-riportere. Felváltva énekelt magyar és szlovák nyelven a rimaszombati *Bona Fide* vokális kvartett. Olyan sikerük volt, hogy a miskolci filharmónia vezetője is érdeklődött irántuk. Reméljük ez a bemutatkozásuk egy fellépés-sorozatot indít el részükre. Zenélt még a *Csámborgó* zenekar, amelynek tagjai részben Gömörből, részben Miskolcra, részben Kassáról csámborogtak egybe erre a megmutatkozásra. A szereplés után a miskolci *Fazekas utcai Általános Iskola* negyedikesei, tanárai és a szülők láttak bennünket vendégül Diósgyőrben. Megnéztük a királynék várát. Ezek után a *Kézműves Ház* gondnoka, **Konec Károly György** főztjét fogyasztottuk el, a bográcsgulyászt és a különösen ízletes, kemencében sült töki lángost. Reméljük, hogy ez volt az első lépés a két általános iskola között egy testvériskolai kapcsolat kialakítása felé.

Balázs István



A könyvhét hagyományosan az Erzsébet-téren volt • Ferenc József felvétele



Gömörország könyvsátra • Ferenc József felvétele



Fellépésre várva • Ferenc József felvétele



A rimaszombati Ferenczy István Alapiskola folklórcsoportja • Ferenc József felvétele



A rimaszombati Ferenczy István Alapiskola folklórcsoportja • Ferenc József felvétele



Czikora Ágnes B. Kovács Istvánál beszélgetett • Ferenc József felvétele



A Rimaszombati Művelődési Ház kvartette • Ferenc József felvétele



A Rimaszombati Művelődési Ház kvartette • Ferenc József felvétele



A Csámborgó zenekar • Ferenc József felvétele



Gyürke Etelka és Čarnoká Éva fellépés után • Ferenc József felvétele

Tízéves a Rimaszombati Városi Galéria

Az épületnek és a benne lévő intézménynek is története van.

A ház a Széplaky családé volt. Utolsó lakója **özv. ifj. Széplaky Lajosné sz. Munkácsi Süteő Ilona** 1943-ban kelt végrendeletében úgy rendelkezett, hogy a házat a Gömör-kishonti Múzeum Egyesület örökölje. „Szeretném, ha a ház régiségi jellege mindég megállapítható lenne, hiszen valamikor a lánglelkű Petőfi Sándor is falai között tartózkodott, s egykorú hagyomány szerint egy ebéd után az ebédlő ablakában ülve s lábait kifelé lógáza nézte a ház előtti tér mozgalmasságát. Ezért rendelem, hogy a ház jelenlegi kapuja a jövőben is megmaradjon, s azt beépíteni vagy egyébként megszüntetni a jövőben sem szabad.”



A kiállításra készült katalógus címlapja

Azt is meghagyta, hogy a házat egy emléktáblával jelöljék meg.

„Ezt a házat nemes Széplaky Lajos és neje, sz. munkácsi Süteő Ilona és nemes Széplaky Andor emlékének megőrkítésére özv. Széplaky Lajosné sz. munkácsi Süteő Ilona hagyományozta a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesületnek.”

Az utóbbi el is készült, s ma a Gömör-kishonti Múzeum gyűjteményeiben található.

A végrendelet végrehajtása a frontátvonulás, illetve a háborút követő események miatt elmaradt.

Az 1989-es fordulatot követően **B. Kovács István** volt az, aki kezdeményezte az önkormányzatban, hogy a város tegyen eleget az örökhatály akarataának. A város a javaslatot elfogadta. Megvásárolta az ingatlant, felújíttatta azt. Az eredetileg javasolt várostörténeti kiállítás helyett azonban galériát létesített benne. Egyben a beépített tetőtérben műteremlakást létesített.

Azóta eltelt egy évtized. A jubileum alkalmából nyílt meg az a kiállítás, amely *A hely művészete* címet kapta. A kiállítást **Gabriela Garlatyová** készítette. A megnyitón elhangzott beszédét (amely az ízléses kiállítású katalógusban is olvasható) az alábbiakban közöljük.

*

„*A hely művészete* c. kurátori kiállítás a 20. század avantgard és modern irányzatainak specifikus pillanatait napjaink vizuális művészeti programjái átfogóan mutatja be.

A festő, bábtervező és bábkészítő **A. Tóth Sándor** alkotásai művészi értekei és egyedi volta ellenére sem kaptak ezidáig méltó helyet a regionális és a szlovákiai képzőművészetben. A *Városi Galéria* 2004-ben mutatta be alkotásait. Most a 30-as években Párizsban készült munkáiból látható válogatás. Festményei és plakátjai az avantgard irányzatokon belül, a kubizmus, a konstruktivizmus és az art deco jeleit viselik magukon. Rimaszombati kortársaival szemben (pl. **Makovits Jenő**), akik a 19. század realista szellemében dolgoztak, A.Tóth Sándornak közvetlen kapcsolata volt a haladó európai modern művészettel. Alkotói megnyilvánulásain leginkább a párizsi művészvilág hatása érződik, mely **E. Šimerová-Martinčeková** és **I. Weiner Král** szlovák képzőművészek munkásságára is kihatott.

Bacsikai Béla, Dúdor István és **Kurilla V. Gabriell** az idősebb generációhoz tartozó Szabó Gyulával együtt a helyi művészetben meghatározó modern figurális és expresszív festészetet képviselik a tárlaton. A magyarországi művészethez kötődő **Szabó Gyula** a szlovákiai modern festészet irányadó képviselője. Képzőművészeti és eszmeileg egyaránt hatással volt Bacsikai és Dúdor munkásságára.

Bacsikai Béla akvarell tájképei a realizmus és a modern kubista absztrakció ötvözetei. Dúdor István, a mitikus gömőri festő, expresszív emberábrázolásával, mely időben és eszmeileg a posztmodern európai és szlovák festészetel rokon, képviselteti magát a kiállításon. Kurilla V. Gabriell kiemelkedő pedagógus egyénisége a helyi művészeti iskolának. Expresszív és absztrakt festő.

Balázs István festőművész a 80-as évek neoexpresszív és posztmodern törekvések idején jelentkezett a képzőművészetben. A tárlaton a nagyméretű „Utópia” c. ciklusából származó festményei láthatók, melyeket a világ geometriai és urbanisztikai elképzelések, sémák szerinti ábrázolásának lehetősége ihlette.

Pál Ildikó expresszív, üzenethordozó, erőteljes alkotásai a festőnő „Anglia-Szlovákia” ciklusából való utazási élményeit örökíti meg.

Üde és humoros színt visz a kiállítás anyagába **Binder Erik** jelenléte, aki nyústyai születésű, de Szlovákia számos

városában megfordult. *Kunst-Fu* márkanevű multimediális alkotásait, melyeknek jellegzetessége a játékoság, a humor és az abszurd látásmód, **Gabika Binderová** alkotásaival együtt 2002-ben már láthattuk a *Városi Galériában*.

A kiállításon debütáló jelleggel bemutatkozik a különféle művészeti iskolák feljövő generációja. **Ceglédy Marek** szobrai vizuálisan kommunikálnak **Slovenčák Ivan** figurális festményeivel. Mindkét alkotót a fogyasztói társadalom és annak erkölce foglalkoztatja, amit kritikusan, sőt ironikusan szemlélnek. Más helyet foglal el **Nosál Peter** újszerű, színes, játékos poszterjeivel és **Czikorová Katarína**, akit mint animációs rövidfilmkészítőt ismerhetünk meg. A „Víz alatt” c. animációját az Azyt fesztiválon díjjal jutalmazták. **Oőenás Milan** digitálisan készített színes fotói érdekes, rendhagyó tájfotózásról tanúskodnak.

A „Hely művészete” c. kiállítás a régió képzőművészetének áttekintéséhez járul hozzá. Képet ad annak jellegéről, s azokról a helyi kötődésű alkotókról, akik a Városi Galéria termeiben is – annak tízéves fennállása alatt – teret kaptak.*

* A katalógusszöveg szerkesztett változata. Kissé érthetetlen, miért szerepel a kiállításon Dúdor István keresztnéve Štefan formában, miközben, helyesen, Szabó Gyula és Bacskai Béla esetében a saját maguk által használt magyar névalakot használják. (BK)

Mács József Bátka díszpolgára lett

Mács József, a *Madách-díjas* és *Posonium Életműdíjas* alkotó, akit tavaly a *Magyar Művészeti Akadémia* is felvett a tagjai sorába, írásművészetén túl azzal is kiérdemelte ezt az elismerést, hogy mindig a szíven viselte szűkebb páttriája, szülőfaluja sorsát.

Nemcsak műveiben, regényeiben, a közelmúltban megjelent tetralógiájában és legfrissebb regényében, a *Trianon harangjaiban* állított örök emléket a gömőri emberek örömeinek és bújának, de gyakorló újságíró-szerkesztő korában is, egészen nyugdíjba vonulásáig figyelemmel kísérte a magyar vidék, azon belül gömőri atyjafiai sorsának alakulását.

Mács Józsefet először a bátkai alapiskolában köszön-



Mács Zoltán polgármester és az ünnepelt • Mács Ildikó felvétele

tötték, ahol a díszében **Duray Miklós**, az MKP ügyvezető alelnöke mondott pohárköszöntőt. Ezután a gyerekek szép műsorral kedveskedtek falujuk szülőttének: regényeiből vett frappáns, kiváló dramaturgiával összeállított szemelvényekkel rajzolták meg az író életútját. Az irodalmi délután az iskola igazgatónőjének, **Sebők Csillának**, valamint **Gyurán Ágnes** tanítónőnek a munkáját dicséri.



Nagyapál Magda, Zsíp polgármestere gratulál • Mács Ildikó felvétele

Ezután következett a meglepetés: az író nagyobbik unokája, a bécsi musical- és rockénekes **Kamarás Máté** énekelt „nagyinak” a többi közt készülő nagylemezének dalaiból. Az író után többen is köszöntötték: **Boros István** református lelkész és az egyházközség presbitériuma, gyermekkori barátok, ismerősök. Budapestről **Pomogás Béla** irodalomtörténész küldte el köszöntő írását, amelyet **Bettes István** olvasott fel.



Az ünnepelt családja és tisztelői körében • Mács Ildikó felvétele

A szintén gömőri **Tóth Elemér** költő verset írt az alkalomra, azzal kedveskedett a sors- és pályatársnak. Végül **Mács Zoltán** polgármester koronázta meg az ünnepet, és átnyújtotta a hetvenöt éves írónak a község díszpolgárságáról szóló oklevelet. Az ünnepség késő délután a kultúrházban folytatódott, ahol (lévén választási kampány) **Bán Zoltán**, az MKP rimaszombati járási elnöke és **B. Kovács István** köszöntötte a jubiláló író.

Átadták a felújított balogújfalusi református templomot



A pad előtt ülnek: Varga Sarolta, Vince Árpád és Juhász Éva. Mögöttük a felújítást támogató Juhász István és családja • Bán Zoltán felvétele

Ünnepélyes külsőségek közepette adták át a felújított balogújfalusi református templomot. A felújítást a **Juhász István** által irányított *Agrárius kft.*, s általa mások önzet-



A hátsó padban jobbra Koncz Károly György és Koncz Gábor • Bán Zoltán felvétele

len támogatása tette lehetővé. Az ünnepségen ígét hirdett Ft. **Erdélyi Géza** püspök. A szlovákiai magyar irodalom két megjelent kiválósága, a bátkai születésű **Mács József** és a Hanváról elszármazott **Tóth Elemér** is kö-



Balogújfalusi gyerekek • Bán Zoltán felvétele



A rimaszécsi alapiskola kamarakórusa • Bán Zoltán felvétele

szöntötte az alkalmi gyülekezetet. **Bán Zoltán**, a gömori református egyházmege gondnoka megható szavakkal emlékezett arra, hogy őt magát is ebben a kicsiny templomban keresztelték annak idején.

Az ünnepi istentiszteleten szolgált a rimaszécsi alapiskola kórusa, Gyürke Etelka, valamint a helyi kisgyerekek.

Felemelő volt, amikor a Miskolcra érkezett **Koncz Károly György**, emlékezvén arra, hogy maga is gömori, hisz Özörényből származik, s egyben kifejezvén gömori kötődését, családja nevében egy nemzeti zászlót adományozott a gyülekezetnek. Az adománylevelél szövege:

Adománylevelél

Mi, **SZABÓ TERÉZIA** és **KONCZ JÓZSEF** unokái
nevezetesen

KONCZ ÁRPÁD ISTVÁN, KÁROLY GYÖRGY és
ZSUZSANNA JUDIT

az Özörényben és Pelsőcön

valaha élt, ott és máshol nyugvó őseink tiszteletére
a ma is bárhol a világban élő leszármazottak
emlékezetére

BALOGÚJFALU református gyülekezetének
egy magyar nemzeti zászlót adományozunk.

Tesszük ezt a gyülekezet lelki támogatására, a virtuális
GÖMÖRORSZÁG 2005. szeptember 17-i kikiáltásának
tiszteletére,

családunk GÖMÖR megyei eredetének és mivoltának,
valamint

Főtiszteletű CSIHA KÁLMÁN Püspök Úr
Hanván 2005. szeptember 18-án tartott prédikációjának
emlékére.

Diósgyőr (Miskolc) Balogújfalu, 2006. június 11. Vasárnap.

A család nevében

Koncz Károly György

Isten áldása legyen hitünk tanítóin és megtartóin!



Gyürke Etelka • Bán Zoltán felvétele

Az adományt a település polgármestere, **Nagypál Ferenc** vette át. Az ünnepi alkalmat a hanvai férfikórus és helybéli gyerekek szolgálata tetté emlékezetesebbé.

Az ünnepséget követő szeretetlakomán **Koncz Gábor**, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója (szintén gömöri gyökerekkel rendelkező, édesapja annak idején az özörényi ref. gyülekezetben szolgált), köszöntötte a megjelenteket, s egyben meghívta a helyi gyülekezetet **Szabó Magda** színművének a megtekintésére.

Koexistencia – Együttélés fényképekben

Rimaszombatban a Városi Galéria alsó termében nyílt meg 2006. április 5-én a *Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny XV. évfolyamának* és a *Rimaszombati Városnapok* egyik kísérőrendezvényeként **Marta Kanalová** és **Geese Attila** fénykéпкиállítása. A kiállítást **PhDr. Lubomír Šárik**, a Városi Művelődési Központ igazgatója nyitotta meg. Marta Kanalová, a *Gemerské Zvesti* újságíró-riportere öt éve foglalkozik digitális fényképezéssel. Ötször volt kiállítása Rimaszombatban. A Városi Galériában kiállított fényképei között művészeti- és riportfotók szerepeltek (elnöki látogatás, kulturális események, cigányok élete stb.).

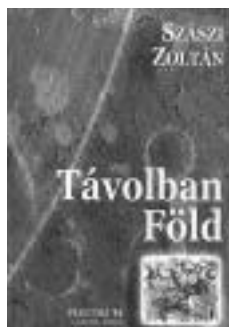
Geese Attila harminc éve foglalkozik fényképezéssel. Főképp a CSEMADOK és a *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület* és a *Rimaszombat és Vidéke P.T.* rendezvényeit örökíti



A két kiállító fotós

meg. Mint a *Gömör-Kishonti Művelődési Központ* mellett működő fotostúdió tagja, több ízben vett rész fénykéпкиállításon. Fotói minden évben szerepelnek a Tompa Mihály szavalóversenyen. A kiállítás a Gömörben élő szlovákok és magyarok kulturális életét volt hivatott bemutatni.

Könyvről – könyvre



Szászi Zoltán: Távolban Föld (Plectrum, Losonc, 2005. 57 oldal).

A gondosan szerkesztett, terjedelmére nézve karcsú kötet a Rimaszombatban élő jeles költő 27 újabb versét tartalmazza. A *Tenger és a Sziget* c. korábbi kötetek után, úgy látszik, a szerző partközélbe ért.

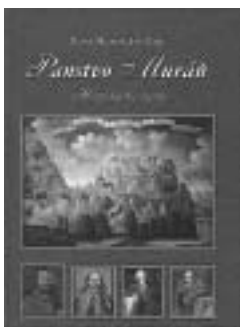


Stručné dejiny umeleckého školstva v Rimavskej Sobote (Kiadta a Rimaszombati Művészeti Alapiskola, összeállító-szerkesztő: Marian Lacko. Rimavská Sobota, 2006. 53 oldal).

Marian Lacko a szerzője az iskola himnuszának. Az írások az intézmény pedagógusainak tollából származnak. Áttekintést nyújt a zeneoktatás múltjáról Rimaszom-

batban. A kezdetek az *Egyesült Protestáns Gimnázium*hoz köthetők, amelynek a tanárai (**Pásztory Gyula** és felesége, **Kornélia**) magánoktatás keretében foglalkoztak az érdeklődőkkel. **Id. Stritzky Gabriella**, **Soós Irén**, **Marton Inka** nevét idézi a szerző. 1918 után **Stolz Erzsébet**, **Kolbay Sarolta**, **Marikovszky Éva**, **Beél Valéria**, **Ludmila Daxnerová**, **Gregorowicz Mária** és **ifj. Stritzky Gabriella** (zongora), majd **Ján Klincko** és **Matolcsi Pál** (hegedű) neve ismert. 1931-ben a ŽIVENA nőegylet létesített zeneiskolát (a múzeum épületében), ahol **Ludmila Daxnerová** (zongora), **Werner László** (hegedű), majd **Lackner László** és neje, sz. **Gregorowicz Mária** tanított. A nyilvános koncerteket a volt vármegyeház dísztermében tartották. A visszacsatolást követően **Lackner László** lett az államilag engedélyezett magániskola igazgatója. Az általa irányított kórus a budapesti rádióban is fellépett. Az oktatók közül **Istók Endre**, **Simon Jenő** és **Tomor Antal** neve ismert. A háború után **František Fábry** (hegedű) és **Bauer Edit** (zongora) oktatott Rimaszombatban. Az igazgatói teendőket **Lackner László** látta el. A kommunista hatalomátvételt követően átmenetileg újra a ŽIVENA irányítása alá került. 1949-ben **Gabonás Tibor** és **Horváth Júlia** majd egy évre rá **Ličko Magdaléna** lépett be az iskola oktatói közé. Ettől az évtől került az oktatási intézmény a mai helyére. Az intézményt 1951-ben államosították. A fúvós hangszereken **Kardos Gyula** tanított, **Kovács László** pedig (rövid ideig) gitároktatást vezetett.

Ebben az évben vezették be a zenei nevelést mint kötelező tantárgyat. Lackner László 1954-ben Pozsonyba távozott, helyét Gabonás Tibor vette át. Őt **Nagy Elvira** (1976), majd **Beáta Pavlenková** (1991) követte. Az intézmény 1961-ben a *Művészeti Népiskola* nevet kapta. 1963-ban kezdődött meg a képzőművészeti oktatás (a gimnázium épületében). 1990-től *Művészeti Alapiskola* név alatt működik az intézmény. 2004-től **Marian Lacko** igazgatja az iskolát. Jelenleg négy tagozaton 600 diákja van (a zenein 262, a képzőművészeten 231, az irodalomdramatikain 32, a tánctagozaton pedig 75).



Pavol Hlodák, Ján Žilák: Panstvo Muráň. Hospodárske dejiny (Keramat, s.r.o., Kalinovo, 182 oldal, angol és német összefoglalás)

„A murányi uradalom. Gazdaságtörténet” c. könyv a bevezetőkön és jegyzeteken kívül az alábbi fejezeteket tartalmazza: megtelepülés és az uradalom gazdasági fejlődése (P. Hlodák), a vasipar, hámorok és bányászat történetéből (P. Hlodák), szénégetés és favágás (P. Hlodák), Gömör és Kishont közgazdasági fejlődéséről (P. Hlodák), a murányi uradalom igazgatása (P. Hlodák), a nép élete és munkája (P. Hlodák), a murányhutai üvegszűr (J. Žilák, P. Hlodák), murányi keménycserép-manufaktúra (J. Žilák, P. Hlodák), murányi papírmalom (J. Žilák). Az izléses kiállítású kötetben (a grafikai szerkesztést Skokan György végezte) gazdag képanyag található. A könyvet mindenki haszonnal forgathatja, aki a régió múltja iránt érdeklődik.



Esterházy emlékfűzet (összeállította: **Stelczer Elemér, Martényi Árpád, Molnár Imre, Török Bálint. Rákóczi Szövetség**, Budapest, 2006, 60 oldal)

A kiadvány az *Esterházy János Emlékbizottság* fennállásának 15. évfordulója alkalmából jelent meg. Tartalmazza Esterházy János életrajzát, az emlékbizottság tevékenységét, bemutatja az Esterházy-emlékplakett eddigi kitüntetettjeit, áttekintést ad az Esterházy-ünnepségekről és az Esterházyról szóló kiadványokról, néhány politikusi beszédet is közöl, s közreadja egy hajdani rabtársra versét is.

Szabó László: Gömör és Kishont vármegye paraszti társadalma. (Debrecen, 2005, 464 oldal, 74 kép, 3 térkép, 22 rajz, 3 táblázat.)

Ez a munka nagyszabású összegzése mindazon ismereteknek, amelyeket a témáról eddig feltárt a kutatás. Foglalkozik az évszázadokon át kiváltságos rendet képező, ám önmagán belül vagyoniilag igencsak tagolt nemességgel, a faluszervezet-közgazgatás kérdéskörével, a vérségi-, loká-



lis és vagyoni csoportokkal. Kiemelt figyelmet szentel a nagy-, illetve kiscsaládnak – az utóbbit egyrészt a rokonság keretibe ágyazva, illetve a falusi munkaszervezethez való kapcsolódása okán vizsgálja. Ugyancsak foglalkozik a csűr-, udvar- és szállásközösség kérdéskörével is. Az elmondottakat az „Összegzés helyett” c. fejezetben foglalja össze.

A könyvet irodalomjegyzék, köszönetnyilvánítás és az adatközlők felsorolása egészíti ki. Stílusa, nyelvezete élvezetes. Kár a viszonylag sok elírásért. Kevés, ha csak annyit monduk: hiánypótló ez a könyv! Köszönet érte a szerzőnek.



GEMER-MALOHOŇT I. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote. (összeállította: Olga Bodorová. Gemersko-malohontské múzeum Rimavská Sobota, 2005. 138 oldal)

Az évkönyvben összesen 14 írás olvasható. Itt néhány érdekeset emelünk ki. Két írás is foglalkozik az ajnácskői Csontos árok őslénytani leleteinek értékelésével.

Botoš Alexander „Az oszmán-törökök története és emlékei Nógrádban, Gömörben és Kishontban” címmel ad közre egy írást. **Eva Kovácsová** a rimaszombati „Gizella kisdédóv” történetét foglalja össze. **Olga Bodorová** egyik írásában a Múzeum-ban található „patkolt” tojásokat, a másikon a kietei faragott játékokat mutatja be. **Miloš Kovačka** a **Pavol Dobšínský** és **Pavol Jozef Šafárik** kapcsolatát elemzi a folyamatosság szempontjából. **Edita Kušnierová** „Murány – legendák és valóság” címmel foglalja össze a murányi várhoz fűződő legendákat, szóbeli hagyományt (**Széchy Máriáról**, **Basó Mátyásról**). **Leon Sokolovský** a Rimaszombat középkori történetére vonatkozó okleveleket mutatja be. Az utóbbi írásban kissé meglepő, hogy a város monográfusai közül nem említi a szerző **Johannes Kollárt** (1822), de **Kollmann Örsöt** sem (2000). **Ján Žilák** a sörfőzés történetét vizsgálja Rimaszombatban és Kishontban. Az évkönyv írásait gazdag képanyag teszi teljesebbé.

Lapról – lapra



Entré (Gemersko-malohontské múzeum, Rimavská Sobota, 2005, 8 színes oldal)

Az alkalmi kiadványt a Gömör-Kishonti Múzeum jelentette meg. Létrehozásában közreműködött a *Rimaszombati Városi Galéria*, a *Rimaszombati Művelődési Ház* részeként működő *Ganévia Galéria* és a

Rozsnyói Bányászati Múzeum. A kiadványban az említett intézmények rövid bemutatása olvasható szlovák, angol és magyar nyelven (az utóbbiak esetében bizony nagyon érezhető a nyelvi ellenőrzés elmaradása!). Ugyancsak megtalálhatók a 2006. évi kiállítási tervek is.



Pelsőci Hírnök

A *Pro Patria Pelsőciensis Társaság* negyedévenként megjelenő honismereti közlönyének 2005. évi téli számában **Dénes György** verse (*Ardó*) mellett **Szentpéteri Sámuelre**, a jeles református esperesre emlékeznek. Megemlékezik a közlöny **Jabloneczi Farkas Lajos**ról is.

A tavaszi számban **Kardos László** beszédét közli, amely március 14-én hangzott el és **Szombathy László** *Gömör-Kishont vármegye népoktatásügyének története* c. munkájából közli a Pelsőc-környéki falvakra vonatkozó részt.

Az egyes lapszámokban található évfordulónaptár is érdekes olvasmány.



Híd

Az evangélikus magazin, a missziói központ kiadványa *Ők is testvérek, ők is magyarok* c. rovatában beszámolót közöl **Badin Ádám** tollából a gömöri magyar evangélikusság sorsáról, jelenlegi helyzetéről. Az írás címe: „*Ne félj, te kicsiny nyáj, mert úgy tettett a ti atyátoknak, hogy nektek adja az országot.*” (LK 12,32)

adja az országot.” (LK 12,32)

Hitel

A februári tematikus szám. „Mi történik velünk?” A feltett kérdésre **Csoóri Sándor, Pozsgay Imre, Kodolányi Gyula, Borbándi Gyula, Dobos László, Fekete Gyula, Kindler József, Fasang Árpád, Veres András, Bogárdi Szabó István, Albert Gábor, Ablonczy László, Nagy Gáspár, Alexa Károly, Ács Margit, Döbrentei**

Kornél, N. Pál József, Tornai József, Csath Magdolna, Tőkéczi László és **Bogár László** válaszol. Így, együtt írták meg a rendszerváltozás „regényét”.

A folyóirat júniusi számában „*A szívárványos ember*” címen beszélgetés olvasható **A. Tóth Sándorról**. **Ablonczy László** kérdéseire a művész fia, s életművének gondozója, **Tóth Gábor Sándor** válaszol. A beszélgetés kiegészítéseként beszámol a folyóirat a tavaly november 17-én Rimaszombatban tartott emléknapról is. A lapszámot a művész rimaszombati rajzaival és párizsi grafikáival illusztrálták.



Várak

Kastélyok, templomok

A kéthavonta megjelenő történelmi és örökségturisztikai folyóirat idei februári számában **Karczag Ákos** és **Szabó Tibor** tollából olvasható egy bennünket kivált érdekelhető írás „*Rejtőzködő gömöri várak*” címen.

Ebben Jolsva két váráról, Kövi és Süvete váráról írnak a szerzők. A romok fotóján kívül – **König Frigyes**nek köszönhetően – a várak rekonstrukciós rajza is látható.



Rákóczi Hírvivő

Az áprilisi számban „*Sorsfordító idők?*” címen **Koltay András** főszerkesztő írása olvasható. Búcsúzik a lap az érsekújvári születésű **Luzsicza Lajos** Munkácsy-díjas festőművésztől. Ugyancsak beszámol a lap arról a kerakasztal-beszélgetésről, amelynek a témája a „*Kollektív jogfosztás*” volt. A rendezvényre a

Magyarok Házában került sor, együttműködve az *ELTE Legújabbkori Történelmi Tanszékével* és a *Nemzeti Jogvédő Alapítvánnyal*. Beszámol a lap a gyöngyösi helyi szervezet Gömörön tett látogatásáról is. A Jedlik Ányos tanulmányi támogatásban részesültek közül van az idén a hanvai **Ondrésik Márta** és a tornaljai **Deákpál Attila** is. A lap részletet közöl a támogatottak írásából, amelyet „*A Kárpát-medencei magyar kisebbség jövője*” címen meghirdetett pályázatra nyújtottak be. **Vígh Károly** a pozsonyi kaszinóban Trianonról tartott előadását ismerteti, s beszámol a lap az Esterházy-emlékünnepekről is.

Palócföld.

A Salgótarjánban megjelenő folyóirat februári száma két olyan írást is közöl, amely méltán tarthat számot olvasóink érdeklődésére. *Érzelmes utazás az Északi Géniusz régióiban* címmel **Tözsér Árpádnak** a Pozsony és Balassagyarmat közti útról készült költői beszámolója olvasható. **Bozó Andrea** *A trianoni határon átívelő kapcsolatok a Medvesalján* c. tanulmányában az érintett kistáj kapcsolatrendszerének ismeretéhez nyújt adalékokat.



Tóth Elemér

Vers a megtaposott táj énekeséről

Mács Józsefnek szeretettel

I.

Kivert kutyaként éltünk sok-sok évig
a sajátunkban – idegen, cseléd.
Magyar Bálintok jönnek, lám, eléd,
s Márton Boriskák szava száll az égig.

Új Cséplő Herminek vonulnak erre,
S a hazát vesztett Hargitai sír,
és Szekeres, akit egy rongy papír
űzött el otthonából mindörökre.

Te törlesztettél minden adósságot,
bús harang szava ível át felettünk,
S a temetőkaput nyitva találsz.

E szélfúvásban mi vesztesek lettünk.
Lám, meghurcoltak téged is barátom,
de Gömör népe áll, áll még a gáton!

II.

Aki Gömörből indul,
Annak a szíve tiszta.
A szülőföld varázsa
azt hívja, várja vissza.

Ahhoz magyarul beszél
Sídtól Szepsiig minden,
Kövek, virágok, bokrok
jajától sír az Isten

Mert megtaposott táj ez
jól tudod, öreg testvér.
Hiszen az egyik igaz
krónikása te lettél.

Te emeled szavaddal,
sebeit gyógyígtattad.
Bármerről jött a vihar,
magára sosem hagytad.

Lásd abból jutott bőven,
Trianon óta folyton, –
hányszor mart sebeinkbe
a kores, veszett komondor?!

A jó palócok vérét
hányszor itták repesve,

hogyan megtöretett végre
a fajtánk drága teste...

Tévedtek! Mert a gyökér,
amely bennünket éltet,
tudással, hittel védte
ezt a kőkemény népet!

Tévedtek! Mert a gyökér,
amely bennünket táplál
erősebb, mint a tolvaj
erősebb a halálnál!

III.

Itt a szavukat meg nem állók
a rongy, otromba lelkű Jágók
lettek az urak és a hősök...
A Világ ily moslékot főzött!

Hát hiszed-e, hogy még az ének
fennen loboghat, égig érhet?
Tudom, vágyod az igazságot.
Trianon mocskába alázott

magyar szívünk bánatba réved,
s közben futnak, futnak az évek,
s szülőföldünkkel együtt fázunk...

Reménykedünk, hogy az út végén
Örvendhetünk egy igaz békén
És fényel telik meg a házunk.*

***Elhangzott Bátkában a író díszpolgárrá történt megválasztása alkalmából**



Tóth Elemér és Mács József a balogújfalusi templomban • Bán Zoltán felvétele

Rendhagyó köszöntő a Duna mellé

Április 6-án töltötte be 50. életévét **Liszka József**, a Fórum Kisebbségkutató Intézet révkomáromi Etnológiai Központjának igazgatója.



Az érett férfikor küszöbét átlépve igencsak gazdag életművet tudhat magáénak. Szervezeteket, intézményeket alapított, s tucatnyi könyvet is maga mögött tudhat, köztük

a Szlovákiai Magyarság néprajza c. monumentális összegzést, amelybe korábbi munkáinak anyagát is beledolgozta.

Az ünnepeltet ezernyi szál köti országunkhoz, népünkhöz. Több alkalommal is járt itt gyűjtőúton, s nem egy könyvében foglalkozik a palóc magyarság hagyományával.

S hogy az alapvetően szakmai indíttatású kötődés még szorosabb legyen, érzelmileg elmélyüljön, az Úr innen rendelt neki életéhez új társat, L. Juhász Ilona személyében, aki a Rozsnyóhoz közeli Rudnáról származik.

Életének erre a jeles jubileumára jelentette meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet a *Jelek a térben. Szakrális kisémlékeink* c. kiadványt. Társszerzőként L. Juhász Ilona jegyzi.

A rendkívül elegáns kiállítású, igényesen szerkesztett könyv átfogó képet nyújt a Felföld szakrális kisémlékeiről, képes fákról, képoszlopokról, kápolnákról, keresztokról, farkaskeresztről, a szentháromságot, Máriát és szentsaládot, valamint a szenteket (Vendelt, Nepomuki Jánost, Flóriánt, Orbánt és Donátot, ritkábban Teklát, illetve Mihály arkangyalt) ábrázoló szobrokról, haranglábokról és kálváriákról. Nem alapvetően szakmunka ez a könyv – több attól: versek is olvashatók benne Ady Endrétől (szlovákul és németül is), Juhász Gyulától (szlovákul is), Rainer Maria Rilketől (németül), példázva, hogy a hivatáshoz lélek kell. Ez utóbbi hiányában legfeljebb szakmáról beszélhetünk.

A könyvben szereplő szövegek háromnyelvűsége jelzi a közép-európai horizontot, a nemzeti felvállalását, de egyben az abba való bezárkózás elutasítását. Méltó ez a kötet jeles etnológusunk eddigi életművéhez.

Köszöntjük Liszka Józsefet, s kívánunk neki jó egészséget, további töretlen alkotókedvet és termékeny évtizedeket élete párja, s egyben avatott munkatársa, L. Juhász Ilona szerető társaságában.

B. Kovács István



Harangláb (Hubó), Nepomuki Szent János (Dobóca), A megfeszített Krisztus (Lice) • L. Juhász Ilona felvételei

A visszapillantás bátorságáról

Egybegyűlt ünneplő gyülekezet!

Tisztelettel és szeretettel köszöntök mindenkit Rimaszombatban, Gömörországban, nagy poétánk, **Tompa Mihály** szobra előtt.

Többeket megihletett már ez a szobor, a miskolci illetőségű **Lévay Józseftől** a debreceni **Gulyás Pálon** át a Rimaszombatban élő **Szászi Zoltánig**, s megannyi más társukig. Mily szívesen követném most őket: de nem lévén Kalliopé múzsa kiválasztott gyermeke, költőként nincs tehetségem szólani.

*

„*Halandók, merjete!*” – hallhattuk a költő szavait. Akárha egyik alapigéje, vagy ha úgy tetszik, mottója is lehetne ez mondandómnak.

Tompa Mihály az Úr elhívását követte. Az Ő szolgájaként munkálkodott embertársai, hívei és nemzete javán.

Igen, szükség van ma a merészségre!

Legyünk kellően bátrak ahhoz, hogy ne azonosuljunk azal a lélektelen, elanyagiasult, fogyasztói szemlélettel, amelynek a pénz az istene, amely az isteni adományból elnyert lélek, a szellem ápolása helyébe a testi szükségletek kielégítését helyezi. Hogy ne higgyünk a korlátlan egyéni „önmegvalósítást” hirdető és propagáló hazug kampánynak. Ezzel szemben legyünk kellően józanok, elhivatottak és fogékonyak a közjó szolgálatára. Vállaljuk, ki-ki a maga módján, ereje és tehetsége szerint az isteni elhívást és emberi kihívást! Higgyünk abban, hogy az egyéni létnek a közösségi szolgálat ad igazi értelmet. Manapság bizony bátorság kell mindennek a felismeréséhez, még inkább az elfogadásához, de kivált a gyakorlásához. Könnyen osztogatják ugyanis manapság a jelzőket mindazok, akik a türelmességet és másságot csak az ő értékrendjükkel való teljes azonosulásként képzelik.

Vállaljuk bátran az örökséget! Nem az a „korszerű”, aki csak előre tekint. Olykor a visszapillantás sem ártalmas. Sőt, gyakorta ahhoz kell csak igazán bátorság!

Hol szóljunk minderről, ha nem itt?! Hiszen, aki mindezzel nem azonosul, vajon milyen érzéssel teszi le a maga virágját, hajt lélekben fejet annak a költőnek a szobra előtt, aki ugyan – szemben a szoboralakban új szomszédnak számító Petőfivel – alapvetően szelíd, halkszavú, visszahúzódo ember volt, de aki, ha a helyzet megkívánta, vállalta a Gonosszal való szembenézést is.

Babits Mihálynak a költő-barát Petőfi kapcsán megfogalmazott szavai arra intenek: ne legyen a koszorúzás tartalmatlan, hiteltelen, üres gesztus!

*

Nyilván nem mindenkinek jelenti ez a tisztelgő, kegyeleti

aktus ugyanazt. Van-e vajon egy legkisebb közös többszörös, amelybe beilleszkedik minden hangszín? Nem tudom, ám hiszem, hogy igen.

Tompa Mihály szobránál azonban nem csupán őreá, a hús-vér emberre gondolunk. A Bach-korszak poétájára, a nagy költői triász, Petőfi–Arany–Tompa egyik tagjára. Az ércebe öntött emberalak számunkra most „a” költőt, „az” alkotót is megtestesíti. Általa az oly gazdag magyar irodalom minden alkotója és éltetője előtt tisztelgünk: népköltészetünk anonymsaitól kezdve a Halotti Beszédet hajdanán a Rima partján idéző papi embereken át a ma élőig. A magyar irodalomban a leírt, avagy kiejtett szó általában több volt öncélú játéknál. Irodalmunk java esetében a közönség iránti felelősséggel párosult. Tompa Mihály is jó példa erre. De idézhetném akár **József Attilát** is: „*költő vagyok, mit érdekelne engem a költészet maga*”.

Köszöntök minden előadót és felkészítő tanárt, befogadó hallgatót és műértő zsűritagot, az eseményt közhírré tévő sajtó képviselőit, a közéletben munkálkodókat. Mindannyiunk öröme édes anyai nyelvünk gazdagságában merítkezhetünk több napon át. Gazdagíthatjuk egymást tudásban, erősíthetjük egymást az összetartozás tudatában.

Örülök, hogy együtt lehetünk. Szívet melengető, lelket erősítő ez az érzés!

Ünneplő gyülekezet!

A gyógyulását Rimaszombatban kereső, igen méltatlanul elfeledett, debreceni illetőségű költőt, Gulyás Pál 1944 telén egy emlékezetes vers megírására ihlette ez a szobor *Rimaszombat állandó embere* címen. Engedelmiükkel, egy részt idéznék belőle:

*Van itt egy állandó ember,
mindenki más eltűnik,
mindenkire gyötrellemmel –
az ablakot rátörik,
felgyújtják orvul házunkat,
kifüstölik csontvázunkat...*

*Van itt egy állandó ember,
aki nem retten soha,
s szívét őrzi rejtelemmel
egy illatos ibolya.
Hogyha a tavasz jön újra
s a fehér hó elmerül,
őbenne zeng Isten hírja,
ő él itt csak egyedül.
Neki a halál is tréfa,
bokrétás mennyei bál, –
nagyisztetű poéta,
vasgyűrű Tompa Mihály!
A halálnak gyűrja vasát,
őrzi vérünknek harmatát...
A január sem árt neki,
februárra fittyet hány,
ott bámul egy szál ruhában
Rimaszombat piacán.*

Ismételten emlékeztetnék: 1944 februárjában róttá papírra ezeket a sorokat a költő.

Ám Tompa Mihály nem sokáig bámulhatott. Ebben az évben lesz kerek 60 esztendeje annak, hogy a kollektív büntetés jegyében a nemzeti önkény erőszakkal ledöntötte a költő szobrát. Tucatnyi év telt el azóta, hogy visszakerült erre a térre. Azóta folyamatosan azon munkálkodunk, hogy a szellemiség is, amelyet megtestesít, elfoglalja az őt megillető helyet szívünkben és agyunkban. Még hosszú út áll előttünk!

Tompának nincs szüksége virágra, csokorra, koszorúra. Még csak főhajtásra sem.

Nekünk van szükségünk Őre! Az ő emberségére, hitére, nemzete iránti elkötelezettségére, vállalására, példaadására. A koszorúzási aktus a mi vállalásunkról szól.

A bevezető részben az *Ikarus* c. versének alap gondolatát emeltem ki: „*Halandók, merjetek*”. A költői örökségnek azonban van egy másik sarkalatos igéje, mottója is, amelyet a költő így fogalmazott meg: „*Fiaim, csak énekeljetek!*”

„*Isten, áldd meg a magyart jó kedvvel, bőséggel!*”

Fiaim, csak énekeljetek!*

B. Kovács István

* Elhangzott 2006. április 26-án, Tompa Mihály köztéri szobrának koszorúzása előtt.

„Erős várunk nékünk az Isten!”

Mélyen tisztelt ünneplő gyülekezet!

Arra emlékszem elevenen gyermekkoromból, hogy vasárnapokon, ünnepnapokon templomba hívtak a harangszó. Ha szétáradt hangja a toronyból, felkerekedett a család. Gyermek, szülő, nagyszülő tudták a lelkükből fakadó igény-kötelességüket, amely úgy szólt: megszólalt a harang, istentiszteletre hív, tehát megyünk. A vonakodó vagy a távolmaradó felnőttet megszólalták, nekünk, gyermekeknek meg azt mondták: „*menjete, nem tanultok ott rosszat!*” Gyermekkoromra, benne a papokra és az istentiszteletekre emlékezve, azt látom, hogy a templom falai közül ránk sugárzó szellemnek megtartó, egész életünkre kiható, befolyásoló ereje volt. Nagy bajainkban e falak közé menekültünk, Istentől és földi szolgájától vártuk és kaptuk a vigasztalást: „*ne csüggedj el kicsiny sereg!*” Vértivataros magyar történelmünk elmúlt századaiban az Isten, a templom és papja volt az erős várunk! „*Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?*” – mondtuk egymásnak és kérdeztük egymástól!

Aztán a második világháború után Trianon legdurvább és legembertelenebb következményeit élve, megélve, a nyílt istentagadás esztendei szakadtak e népre: „*Ne járj templomba, ne fogadd el a vallás ópiumát, tagadd meg ez Istent, templomod!*” Érdemmel tették a hitetlenség vállalását. Évtizedek múlásával kiüresedtek a templomok, elfogytak a hívek, csak ez idősek tartottak ki az őseiktől örökölt hitük mellett. Omladoztak a templomok falai, beszakadt a tető-



zetük, számos helyen elnémultak a harangok, s már egyik-másik helyen nem kellettek a papok. A régi, világban természetesen és magától értetődő hitélet megszűnni látszott. Ekkor már a költő szavai illettek ránk: „*Se Istenem, se hazám!*” Se hitünk, se magyarságmegtartó erőnk! Az „*Erős várunk nékünk az Isten*”-t egyre kevesebben énekeljük.

S mégis! Akik sok bajunkra ezt a legnagyobb bajt is ránk zúdították, lelépni kényszerültek a történelem színpadáról. Nekünk, nektek, valamennyiünknek most újra fel kell építenünk valóságosan is, magunkban is templomunkat, vagy ahogyan mindig is neveztük, az istenházát! Örömmel tölt el, hogy az én drága szülőföldemen, a Balog-völgyben, nevezetesen az élni akaró Balogújfaluban, **Pósa Lajos** Nemesradnótya szomszédságában és másutt is a református templomok tornyai messzire fehérlően mutatják magukat, s megújulni akaró lélekkel éneklük a megújult, felújított templomokban, amilyen ez is: „*Erős várunk az Isten!*” Erőssé tesz magyarságunk megtartásában is. Nem hiába mondják vallásunkról, hogy a református vallás magyar vallás. Nem hiába állítják rólunk, hogy nyakas kálvinisták vagyunk. Legyünk is ilyenek és maradjunk meg ilyeneknek. Legyünk egyre inkább, a szó legjobb értelmében nyakas kálvinisták és nyakas magyarok! Én szívvel-lélekkel minden idevalósi és szomszédfalusi református és magyar testvéremnek azt kívánom, hogy gyönyörűen felöltöztetett, felújított templomokba az életüket is vigyék be. Hogy ne jussanak arra a sorsra se itt, se másutt, amit az erdélyi gyökerű **Sütő András** a magyar lélekszámban erősen megfogyatkozott szülőfaluja, Pusztakamarás temetőjével kapcsolatban így ír le: „*Az én falumban már nem járnak össze az emberek* (gyorsan megjegyzem: a templom is összejáró hely), *az én falumban már csak a temetőben járnak össze az emberek évente egyszer, halottak napján, ott ismergetik egymást: te vagy, János? Te vagy, István?*” Ennek tanúsága Sütőnél így csapódik le: „*az én falumban az embereket már a halottak hozzák össze, nem az élők!*” Én mélységesen hiszem, hogy a felújított balogújfalusi templom és papja élniakarásunk, hitünkben és magyarságunkban való megmaradásunk erős vára lesz – a Sütő András leírta állapotot megelőzve és elkerülve.

Adja az Úristen, hogy így legyen!

Mács József

**Kedves ünneplő gyülekezet! Főtiszteletű püspök úr!
Kedves barátaim!**

Amikor **Juhász István** barátom meghívott erre a nagy-szabású ünnepségre, azonnal gyermekkorom régi vasárnapjai jutottak az eszembe. Korán reggel keltünk, és nagyapám irányítása mellett locsoltuk-söpörtük a házunk előtti utcarészt, az udvart, hogy egyetlen elhullajtott szalmaszál se botránkoztassa meg a tekintetet. Utána mosakod-



tunk, öltözködtünk, és mire fölcsendült a templomba hívó harangszó, ünneplőben indultunk az istenházába, hogy meghallgassuk **Szakall János** tiszteletes úr szárnyaló prédikációját. De mint afféle kíváncsi gyerek, örökösen kérdésekkel ostromoltam édesanyámat:

– Miért kell templomba mennünk?

– Azért, fiam, hogy a szívünkől is kisöpörjük a rosszat – mondta csöndesen. – Meg azért, hogy lélekben megerősödünk – tette még hozzá.

Évek múlva értettem csak meg szavai nagy-nagy igazságát; akkor, amikor a hatalom fejszéje „a fák gyökerére vetetett”. Amikor templomaink, iskoláink és gyönyörűséges nyelvünk-irodalmunk is veszélybe kerültek! Amikor a hatalom ennek a szépséges fánknak a gyökerére vetette fejszéjét, jól tudván, hogy ez a hármast az, amely az évszázadok során a magyarságot megtartotta: a templom, az iskola és az irodalom.

A t e m p l o m – vagyis a hite! Mert „erős várunk nekünk az Isten!” A falu nem ismerte a reménytelen helyzetet, és ebben éppen ez a hit segítette. Nem csupán egyházi, vallási értelemben, hanem a gyökerei erősségében, hagyományai-ban, nyelvében, történelmi múltjában bízó hite, amely minden megaláztatás ellenére is – valamennyi magyar szívben ott izzott, lobogott!

A z i s k o l a – azaz a műveltsége! Ahogy a költő mondja: „...szellem és ne hús tegyen magyarrá...” Nos, a szlovákiai magyarság az elmúlt nyolcvanhat év során számtalan jelét adta szellemi tartásának. Vállalta azt a hatalmas, igazán embert próbáló feladatot, amely nyelve, kultúrája megtartásában, az ő r z é s b e n csúcsozott ki. Fölepítette belső várait, amelyek gránitkemény falát semmilyen hatalmi

önkény nem bírta áttörni, mert ezt a falat a tudás, a hit és a szeretet habarcsa fogta össze! Ez védte, óvta, tartotta meg mindmáig! S mert igazaknak bizonyultunk – mindig segítséget kaptunk az Úrtól, erőt a szükség idején!

A z i r o d a l o m – mármint költői és írói! A költői, akik folytonosan ott álltak a strázsán, vigyázva „az ember Szépbeszótt hitét”, nehogy átvádoljanak rajta „véres, s ostoba fenéségek”, amint az 2004. december 5-én történt, s amint megtörtént újfent az idei év áprilisában, amikor is a labanc-hitűek megint annak a szavának hittek, arra szavaztak, aki magyar kormányelnökként ellenünk rázta a kolompot. Igen, ismételtelen eladtak, megtagadtak bennünket.

Ezt írtam akkor!

„Ez az igazi, galád Trianon,
a lelkünket ölted meg HATALOM.
Csoda-e hát, „hogy pusztulunk, veszünk”,
ha így aláz meg drága nemzetünk?!
Csoda-e hát, ha szívünk megszakad,
mert elköltözött belőle a nap,
és mindenre vak sötétség borul?!
Magyarnak lenni most lesz csak nehéz,
hiszen még az utolsó is lenéz,
mert eladtatok minket álnokul.”

Pedig a századok során hányan és hány-szor emelték föl intő szavukat;

„Ti magyarok! jobb ha mind egygyé léstök,
Mint eddig egymást ne úgy szeressétek,
Úgy ad Isten jó szerencsét tinéktök,
És megszabadítja idegen néptől földetök.”

Így vallotta **Tinódi Lantos Sebestyén**, de folytathatnám a sort **Bessenyeivel**, **Adyval**, **Illyés Gyulával** vagy éppen **Csoóri Sándorral**, hogy csak néhányukat említsem.

Persze volt idő, amikor egy-egy pillanatra mi is elgyengültünk – ám az Isten akkor is erős maradt, és kivetett bennünket a némaságból. Így hűségeseink maradhattunk! Szerencsére még idejében ráébredtünk, hogy nem az i d e vagy o d a c s a p ó d á s az, ami megtart, hanem a hűség. Hűség Isten iránt, és hűség Istentől kapott önmagunk iránt...

Kedves ünneplők!

Kívánom, hogy minden pillanat, amit ezek között a falak között töltenek, hozzon valamennyiüknek lelki megnyugvást, és adjon erőt a megpróbáltatások elviseléséhez; s amikor kilépnek templomuk ajtaján – szívükben a gondokat mindig az öröm bizakodó fényei ragyogják be.

Kedves ünneplő gyülekezet!

Tudom, hiszem, születésünkkor Isten mindannyiunknak adott egy éneket! Rajtunk múlik, úgy éljünk az adományával, hogy legyen mit hagynunk az utánunk jövőeknek!

Toth Elemér

Szászi Zoltán

Forradalom egy kései utód szemével nézve

„küürült tereken szélkockát gurigáz az idő
alvadt vér koszorúja csillog utcakövön
egy dőlt gyertya elfolyó testén hajlik át a világ
suttogó árnyak bújnak a lámpák fénykörén túlra
megnyújtja arcuk az éj
felítatva a bánat
lyukas lobogó lopva
takarja szabadság szemérmét
elterült meztelen
holtan szép arcába fűr be a kő“

1956. Születésem előtt nyolc évvel. A családom, őseim egy része földjéhez ragaszkodóan Gömörben, más része, például kalandvágó, nyughatatlan természetű apám Besztercebányán, mint törvényszéki fotós, az akkori rendőrség kötelékében. Friss házasként, még gyermektelen párként élnek együtt anyámmal, aki gyetvai színszlovák apa és sziléziai német anya gyermeke. Szép kis európai mix lesz ebből!

Miért közlöm ezt, kérdezhetné a kedves hallgatóság, hiszen elméletileg és gyakorlatilag 1956-ról és annak a Felvidéken kifejtett hatásáról kellene beszélnem. Nem vagyok tudós ember. Más oldalról próbálom meg a témát bejárni. A személyes élmény kizárt, másodlagos források vagy hitelesek vagy nem, fenntartással vagy érzelmi alapon kezelhetők csupán. A témával kapcsolatos szakirodalomból való idézgetés alkotói sarlatánság lenne, nem hiszem, hogy úgy valami újat el tudnék mondani 1956-ról. Marad tehát az, ami ebből az időből lenyomatként megmaradt bennem, érzés ma és érzés holnap. Hogyan reagált a csehszlovákiai hatalom abban az időben? Nyílt titok, hiszen csatlós állam szolgálólelkű vezetéssel ugyan hogyan reagálhatott volna!? Megnézhető a sajtó, átolvashatóak a párt nyilatkozatai, nincs bennük semmi meglepő. 1956 eseményeit ellenforradalomnak minősítették. Mit is várhattunk volna a moszkvai kézzelérzéssel működtetett párthatalomtól és talpnyaló újságíróitól?!

Sokkal érdekesebb lenne azt felkutatni, volt-e valamilyen, a népben, magában a felvidéki magyarságban lecsengő vagy feltámadó érzés a forradalom hírére? Bizonyos, hogy volt. A generalisszimusz halála után három évvel némi szellemi nyitás ugyan érezhető, de a vad sematizmus, a talpnyalás a megbonthatatlan konzervbarátság éltetése irodalmi program. Abban az időben még a sorok között sem utalt irodalmi mű arra egyértelműen, hogy a feltámadó forradalmat támogatná. Voltak személyes kiállítások, például a komáromi gimnazisták és a pozsonyi pedagógiai iskola diákjainak a magyarországi forradalmat támogató megnyilvánulásai, de csírájukban elfojtották őket, s akik részt vettek bennük fekete listára kerültek. Egyetlen nevet merek tisztaszívvel leírni 1956 kapcsán, mint alkotó embernek a nevét,

aki a magyarországi forradalomért kiállt s emiatt megtorlásban részesült. Ez Mács József, író, gömöri földink neve. A történetét ő maga tudná a legjobban elmesélni, elég most annyi, hogy állását elvesztette kimondott gondolatai miatt, megélhetését ugyancsak megnehezítették jó ideig. Az ok, hogy miért ilyen csendes és visszafogott a felvidéki magyarságnak a forradalomra való reakciója, igen könnyű megtalálni.

A Csehszlovákiában maradt magyarság szellemi értelemben véve egy lefejezett, agyamosott nép volt ekkor. A háború után, mint kollektív bűnösséggel megvádolt népcsoportot, olyan helyzetbe hozták, hogy éppen csak fenn tudott maradni. Az intelligencia, a kiművelt fők, papok, tanítók, orvosok, ügyvédek, műszaki értelmiségiek, a nemesség, az iparosok, a gazdagabb parasztok mind-mind megkapták a kitelepítési papírost, vagy még a háború végén maguktól elhagyták az immár szovjet felségterületté vált Felvidéket, Magyarországra, vagy Európa nyugati felére menekülve. Az a nép pedig, amelynek nincs, vagy kevés és gyenge vezetője maradt, s esetleg az is talpnyalóvá válik az új hatalommal szemben, egyszerűen megy, mint a hajtott csorda, szelíden béget, vagy ha üvöltölni is volna kedve, inkább hallgat, féltve a napi betevőt, féltve a talpraállás utáni években már éppen beindult kicsinyke életet. Emiatt csak igen kevés olyan esetről tudni, mikor kézzelfogható segítséget adtak felvidékiek a magyar forradalom résztvevőinek. Igaz a téma teljes mélységében máig nincs felkutatva, bizonyosan vannak a szlovák-magyar határmenti részen olyan emberek, akik eddig erről még nem beszéltek, mert nem beszélhettek, vagy mert olyan hatalmas trauma van máig bennük. Itt térnék vissza a családom történetéhez, amelyből mindössze két momentum vonatkozik a forradalmi eseményekre, amelyek az esti kukoricafosztások utáni beszélgetések során nagy ritkán előkerültek. Az egyik a rendőrségi fotós apám története. Aki haláláig megtartva az esküjét, csupán annyit mondott, mondhatott el, hogy a forradalom kitörése utáni napokban, október végén parancsba kapta, hogy tolmácsként, fotósként utazzon le több kollégájával Balassagyarmatra. Innen, az ő állítása szerint néhány magas rangú kommunista tisztet, valószínűleg ÁVH-st kellett kimenteniük és áthozniuk Csehszlovákiába, le kellett fotózni a sortűz helyszínét, a harcok nyomait és információkat kellett szereznie a balassagyarmatiaktól arról, nincs-e csehszlovákiai résztvevője, önkéntese a forradalmi harcoknak. Hogy erről a dolgról született-e jelentés, vannak-e még valahol fotók, kik voltak a határon áthozott ávéhások, mi lett a sorsuk, semmit nem tudhatok. A másik, családi emlékként fennmaradt történet arról szól, hogy néhai nagyapám, az Amerikát is megjárt, a cselédsorból magát középparaszti sorba felküzdő kisember éppen az ózdi sortűz idején fuvarozta be a csehszlovák-magyar határ mentén lévő irtásról a télire való tüzelőt. Halvány utalások maradtak meg arról, hogy az akkoriban megerősített, csak szlovák és cseh tartalékosokkal felduzzasztott csehszlovák hadsereg katonái szinte tíz méterenkénti távolságban vigyázták a határt s hogy a fáért való kikocsizás majdnem tragikus véget ért, a határsávban ugyanis minden mozgás tiltott volt. Ennyire kevés a személyes emlék, ennyire kevés a megőrizhető és megtalálható nyom alig

fél évszázad után.

*

S most egy sokkal későbbi esemény 1956-al kapcsolatosan. Jó négy éve, egy azóta már elhunyt kedves ismerősömnél jártam Budapesten. Az ő történetével szeretnék tisztelni a forradalom emléke előtt.

Egy darab kő, egy darab vászon

Ültünk a nappaliban. Kint a borongós október végi időben botorkáló autók vaksi lámpáikkal próbálták áttörni a köd szétszakíthatatlan gomolygását. Villamos csörgött, mentőautó toporgott a piros lámpánál, kapkodó, ideges hétköznapiját élte Budapest. Laci bácsi poharakat vett elő a mélybarna almáriumból, villányit töltött, jófajta rövidszivar füstjébe burkoltuk a szobát. A kristálypoharak mellett fakó, talán nemzetiszín anyagba csavarva valamilyen kocka alakú tárgyat vettem észre. Laci bá látva mit figyelek, szótlánul ismét a vitrinhez lépett, elővette a számomra nem jól azonosítható tárgyat, elem tette, széthajtogatta a kopott anyagot. Végül tompa koccanás után egy közönséges utcakő hevert az asztalon, kitépett szívű nemzetiszín zászlón. Bizar csendélet a kristálypoharakban csillogó villányival, hamutartón tommogó szivarokkal. „Ez a kő életem darabja, s holtom után is velem lesz, ebbe a ronggyá fakult zászlóba belecsavarva meg velem majd a Fiumei útra.” – morogta az „öreg”. Bámultam értetlenül, soha nem gondoltam volna Laci bácsiról, hogy ilyen gondolatok foglalkoztatnák. Alig volt 66 éves. Mi ez a furcsa elérzékenyülés? Mi adta ezeket a szavakat egy műszaki értelmiséghez tartozó, a számok, statikai képletek, építőelemek szakítószilárdságát és terhelhetőségének kiszámítását játszva végző, mindig realista férfi szájába? Talán az a történet, ami 46 évvel ezelőtt kezdődött a Műegyetem rakparton. Ami véres és forradalmi valóság volt akkor, s mára történelemmé nőtt. Az utcakő a Köztársaság tér egyik kockaköve. Bazalt. Tömör, súlyos. Élén csorbulatok, egyik oldalán halványbarna folt, másik oldalán fémes, csillogó felület. Akkora, mintha egy régi alumínium egyforintost kalapáltak volna rajta szét.

A történet főszereplője Laci bácsi, az alig húsz éves egyetemista. Építészhallgató, akinek akkoriban mindene volt a logarléc, még a lányoknál is többre becsülte. A Vay Ádám utcába indult éppen, oda a Köztársaság tér melletti egyik utcába. Valamilyen tankönyvet, számítási táblázatot keresett egyik évfolyamtársánál. Már napok óta forrongott a város, valami volt a levegőben. Forradalomról beszéltek izgatott hangon és kipirult arccal az osztálytársai, még a lányok is. Arról beszéltek, hogy a felkelők a pártházat ostromolják. Arról, hogy sok a halott és rengeteg a sebesült, meg hogy a bentiek makacsul tartják magukat. Észre sem vette, hogyan kanyarodott ki a térre. Előbb csak harsány ordítás, majd két erős kéz rántása, majd az arcához érő hideg föld tudatta vele, hogy szórakozottságában egyenesen célpontnak lépett ki a pártházbeliek elé. Alighogy lerántották a hevenyészett barrikád mögé, már csattantak is a lövések. Érezte a hajába hulló port, az arcára a csipős időt meghazudtol-

va verejték gyöngyözött ki. Feküdt a földön, agyában még a képletek sorának halvány töredékei motoztak. Mellette ott feküdt egy hozzá hasonló korú fiatalember. Egyik kezével még az ő kabátját fogta, a másikban egy kockakövet. Arca fehér volt, szeme félig nyitva. Szája köré apró buborékú vérhab rajzolt furcsa szakált. Halott volt. Szívét érte a lövés. Markolta a követ, amin bizonytalan kör alakú foltot hagyott egy gellert kapott golyó. Kabátja alatt, mellén keresztül tekerve, egy kicsi zászló, melynek ki volt tépve a közepe. Ott ütött be a pártházból kilőtt, gellert kapó géppisztolygolyó. Az idetévedt, tankönyvekért indult egyetemista, mint aki nem is igazán tudja mit csinál, automatikusan a fegyver után nyúlt. Kidugta a kövek fölött és célzás nélkül, szinte sorozatban rálőtte az egész tárat a házra. Mintha megtáltosodott volna. Újra töltött, megint kilőtte. Amíg lőszert talált, töltött és lőtt. A mellette fekvők nem vettek észre semmit. Nem tudták mi történt. Véres köd szállt akkor a szemekre. Látták ugyan elesni bajtársukat, látták helyette másik ifjút, aki felvette a fegyvert a halott helyett. Így volt ez rendjén forradalom idején. A pokoli lövöldözés szinte állandó, fülsüketítő kattogássá nőtt. Hasonkúszva igyekezett vissza, a csendesebb utcák felé. Nem tudta miért, de még mielőtt elindult volna, a kitépett szívű, rongyos, véres zászlót összehajtogatva és a kockakövel együtt beletuszkolta a lábánál heverő akatáskájába, a jegyzetei közé. Hazavánszorgott valahogy, mint valami alvajáró. Csak ment, ment az Üllői út felé. Otthon az aggódozó mama várta. Nem szólt, bólintott csak. Majd halkán elnézést kért, elvonult a cselédszobából kialakított kis tanulószobájába. Ledőlt a díványra, elővette a táskából a zászlót, a macskakövet és hang nélkül sírni kezdett. Ennyi a történet. Az asztalon 46 év után újra ott a kő, a zászló, a villányi vörös és az alpaka tálcan az elbeszélés közben tövig égett szivarok. Kint pedig a lucskos, szmogos pesti kora este. A hétköznapi. Vagy ünnepi?! Porrá vált már a zászló. Porrá az ember.

Ennyi az én 1956-om.



Barabás Zoltán megnyitja a tábort • Szászi Zoltán felvétele

Egy jeles gömöri emléke Lengyelországban

A gömöriek és a családtörténettel foglalkozó szakemberek számára minden bizonnyal nem ismeretlen **mihályfalusi Forgon Mihály** neve. Bár évtizedekig szinte egyetlen mondatot sem írtak le róla, ma már a családtörténeti kutatásban jártasak tudják, ennek a mihályfalusi kismemes ügyvédnek a munkája nélkül elképzelhetetlen lenne a gömöri családkutatás. Azt már viszont kevesebben tudják, hogy ez az igen nagy tehetségű és szorgalmú, fiatal tudós a lengyelországi Tarnów városában 1914. október 9-én halt bele a galíciai hadszíntéren szerzett sebeibe, ott is van eltemetve, a 202-es számú tömegsír 70-es számú halmába öt honvédtársával együtt. Végrendeletében azt kívánta, amennyiben nem ütközik nagyobb akadályokba, holttestét hozzák haza. Sajnos akadályokba ütközött. Dr. mihályfalusi Forgon Mihály porai máig Galíciában, Tarnów város egyik katonai temetőjében pihennek. Családja, testvéreinek leszármazottai, köztük is **Forgon Andor** máig ápolják a tudós emlékét, egy kis emlékszoba is nyílt fennmaradt hagyatékából. Idén június másodikán pedig Tarnów város napjának alkalmából a város Petőfiről elnevezett parkjában emlékoszlopot állítottak neki hívei. Aki Tarnów felé veszi útját, akarva akaratlan végigutazik azon az úton, amely az első világháborúban véres csaták helyszíne volt. Alig van falu ezen a vidéken, amelyben ne lenne hadisír, amelyben ne lenne katonai temető. Példásan rendben tartva, tudományosan



A kopjafa felirata

feldolgozva, megőrizve az utókornak mementóként, emlékeztetve az értelmetlen vérontásra, a háború borzalmaira. Furcsa hangulat lesz úrrá az utazón, látva, hogy az ismeretlenek, más nemzetiségűk mellett sokszor feltűnnek magyar nevek a keresztteken, köveken. Mihályfalusi Forgon Mihály



A Petőfi-park Tarnówban. a költő mellszobra felől. Forgon Mihály emlékoszlopa a bejárati kaputól balra található



A Gömörország zászlajával letakart emlékoszlopot Forgón Andor leplezte le

sírja ma már nincs meg, az egykori 202-es katonai temető helyén öreg nyírfákkal teli park van, amelynek rendbehozatalát a közeljövőben tervezi Tarnów város önkormányzata. Az emlékoszlopot Gömörország polgárai és **Balázs István** miskolci előadóművész és barátai állították idén június 2-án Tarnów város Petőfiről elnevezett, székelypark terén. Az



Sajógömör polgármestere, Zsíros Gábor koszorúz

emlékoszlopot Gömörország zászlajával leplezték le, a virtuális ország képviselőjében **Zsíros Gábor**, Sajógömör polgármestere koszorúzta meg, jelzésként, hogy bárhová is szakad akár haló porában is egy-egy gömör, a kései utódok megpróbálnak méltón emlékezni rá. Miért van erre szükség – kérdezheti bárki is. A válasz nagyon kézenfekvő. Ha már itthon nem lehet igazán méltón emlékezni nagyjainkra, akkor meg kell azt tenni a befogadó közegben, legyen az akár Lengyelország. Forgón Andor, a mihályfalusi emlékszoba működtetője ugyanis sajnálkozva azt tudta csak mondani, a falu egykori híres szülőtte éppen szülőfalujában kap kevés tiszteletet, éppen itt nincs arra befogadó közeg és akarat, hogy a neves szülőtről elnevezzék a falu iskoláját. Az okok ismeretlenek. Talán a régi rendszerből megmaradt rossz beidegződések, talán a nem megfelelő odafigyelés, talán csak emberi gyarlóság. Ezeknek a rossz tulajdonságoknak nincsenek birtokában azok a tarnóvi lengyelek, akik maguk is segítettek, dolgoztak az emlékoszlop felállításának megvalósítása ügyében. Aki még nem tapasztalta a saját bőrén, el sem képzelem, mennyire élő a lengyel–magyar barátság,



Az egykori katonai temető helye, ahol Forgón Mihály is nyugszik

mennyire fontos az ott élőknek a több évszázados jó kapcsolat, a **Báthory István** által megtestesített közös király személye, a **II. Rákóczi Ferenc** féle felkelés indulása éppen Lengyelhonból, a kimeríthetetlen messzi múltba nyúló kereskedelmi és családi kapcsolatok. Talán azért is a nagy szimpátia lengyelek és magyarok között, mert miként a magyar, úgy a lengyel nemzet is igen sokat szenvedett a történelem viharaitól. A mai lengyel gondolkodásban tapasztalataim szerint máig igen erős az egészséges nemzeti érzés, a hit, a keresztényi értékrend, a szabadságvágy. Van lengyelekben valami megfoghatatlan nyitottság, kedvesség, természetesség, segítőkészség és erős kötődés a múlt értékei és hagyományai iránt. Végig ezek az érzések sugározták be a kopjafaállítás eseményeit. Tarnów város polgármestere, **Mieczysław Bienin** például azt hangsúlyozta a kopjafa avatásán elhangzott beszédében, hogy Forgón Mihály nem idegen földben nyugszik, mert porai által Tarnów temetője magyar földdé is változott. Ennél szebb, gesztusértékű kijelentéssel nem is örvendeztethette volna meg jobban a jelenlévő gömörieket. A kopjafát a miskolci **Kézművesek Háza** egyik alkotója, **Stiegelmayr Sándor** fa-



Balázs István köszönetet mond a kitüntetésért

ragta ki, eredeti gömörmihályfalusi motívumokat felhasználva. Felirata pedig mihályfalusi Forgon Mihály végakaratának egyik mondata: „Nagy célokat tűztem ki magam elé, melyeket csak kis részben valósíthattam meg.“ Az utókor értékelése azonban más, mert a nagy cél könyvalakban kiadott családtörténeti forrásmunkaként egy része ma is élő szellemi kincsévé vált a genealógiai kutatásnak, a gömörkutatásnak.

*

Balázs István, aki átvehette a tarnóvi Lengyel-Magyar Baráti Társaság kitüntetését is, az emlékoszlop avatásán egyebek között a következőket mondta:

„Egykoron Magyarország egyik legpatinásabb vármegyéje volt Gömör és Kis-Hont, amelynek zöme az első világháborút követően az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság része lett.

A vármegye területén a magyar történelem és kultúra számos későbbi kiválósága élt és alkotott. Közéjük tartozik az 1885-ben született dr. Forgon Mihály is. Jogot végzett a budapesti tudományegyetemen, ahol azonban történelmi tárgyú előadásokat is hallgatott. 1908-ban fejezte be a tanulmányait, s az év végén már nyomdakész állapotban is volt az a hatalmas monográfiája, amely a következő évben jelent meg Kolozsvárott nyomtatásban *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai* címen, két kötetben. Mindössze 23 éves volt ekkor! Ebben az emlékparkban óhatatlanul a 26 évesen elesett költő, Petőfi Sándor jut az ember eszébe. Talán nem túlzás, nem erőltetett a párhuzam. Ahogyan Petőfi művei a magyar költészet örök értékei, Forgon Mihály



A gömörországi ée miskolci csapat egy része az emlékpark bejáratánál

munkája is a magyar geneológiai irodalom egyik tartós, nagy értéke, a gömörológianak, azaz a Gömör-kutatásnak pedig nélkülözhetetlen alapműve. Ráadásul mindketten a „harc mezején” estek el.

Forgon Mihályról – sok évtizedes felejtés és feledtetés – után 1990-ben jelent meg az első méltatás. Monográfiája újabb kiadásban 1997-ben, a Gömör-Kishonti Téka c. sorozatban jelent meg, s rövidesen szétkapkodták.

Az ember egy ilyen tragikusan korán végetért életpálya kapcsán óhatatlanul elgondolkodik: mi mindenre lett volna még képes ez a többre hivatott ember?! A kérdés költői, megválaszolhatatlan. Ő maga így fogalmazott végrendeletében: „*nagy célokat tűztem magam elé, melyeket csak kis részben valósíthattam meg.*”

Forgon Mihály tartalékos honvédhadnagy a miskolci 10. honvéd gyalogezred 10. századának parancsnokaként 1914. október 9-én délelőtt 10,00 órakor hűnyt el itt, Tarnówbán. Végrendeletében meghagyta: „*Kívánom, hogy a testemet, ha nagyobb nehézségekbe nem ütközik, a mihályfalusi ősi temetőbe helyezték örök nyugalomra, családom ezredéves földjébe, ahol ős apáink is nyugszanak egész az Árpádok óta. Ha ez nem lehetséges, úgy legalább egy maradandó emlékkövel jelezzék emlékemet!*”

Végakaratainak az utolsó mondatát teljesítették hozzártározói. Most, hogy ezt a fejfát felavathatjuk, 92 évvel a halála után, immár abban a városban is emlékezünk rá, ahol örökre lehunyta a szemét. Forgon Mihály fejfája újabb erős kapcsot jelent a magyar-lengyel barátság és együvértartozás történetében.”

Szász Zoltán

Partiumi író tábor gömöri szemmel

Bármennyire hihetetlennek hangzik is, a partiumi Nagyvárad közelebb van Rimaszombathoz, mint Pozsony! (A szellemi közelségről nem is beszélve.) Idén harmadik alkalommal volt szerencsém író társaimmal és barátaimmal, **Ardamica Zoránnal** és **Mizser Attilával** együtt képviselni Gömört és annak tágabb vidékét a *III. Partiumi Író táborban*. Az idén az író tábor témája az 1956-os forradalomnak a



Partiumi Napok, Nagyvárad. A kép jobb szélén Ardamica Zorán és Mizser Attila



Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke • Szászi Zoltán felvétele

határokon túli hatásai voltak. Nem könnyű téma ez! Nem könnyű, kivált olyankor, amikor a forradalmi események résztvevőivel együtt, azoknak a saját bőrükön megtapasztalt élményei után kell arról beszélni, milyen nyomokat hagyott 1956 az akkori csehszlovákiai magyar közéletben. Az író táborban olyan igazi barrikádharccal találkozhattam, mint **Székelyhídi Ágoston**, aki debreceni diákként élte meg az 1956-os eseményeket. **Barabás Zoltán**, a tábor főszervezője igazi kényelmet, barátságos környezetet varázsolt a nagyvárad Góbé csárdában az író tábor résztvevői számára. Közel félszázan vettek részt a III. Partiumi Író tábor rendezvénysorozatán. El kell mondani: 1956 megítélése egyáltalán nem egyértelmű még ma sem, fél évszázaddal az események után, s nem egyértelmű a résztvevők szempontjából sem. Egymásnak ellentmondó, mondhatni egymást megcáfoló emlékezések kavartak kemény, de tiszta hangvételű vitákat, szemléletek, álláspontok ütköztetésére került sor, értékrendek feszültek egymásnak. Volt akinek nem volt elég jó költő **Faludy György**, mások emblematikus személyiségként emlegették, volt aki **Petri György** verseit nem tartotta elég magyarnak, míg más ugyanazokat a verseket szinte áhítattal említette. Nincs tehát közmegegyezés az értékrendeket és megítéléseket illetően, ami nem is baj. Mert nem vagyunk egyformák, nem gondolkodhatunk ugyanúgy, s hál istennek ez így jól is van. A viták hangneme, a kulturált és demokratikus megnyilvánulások példaként szolgálhatnak a szlovákiai magyarok számára. Amit Nagyváradon, Ady városában megtanul az ember, az az európaiság, a tág horizontra való érzékenység, a nyitottság a vélemények befogadására, a tisztesség, a becsület, a korrektség és a kiállás. A III. Partiumi Író tábor résztvevői ebből a fényből táplálkozhattak, ebből hozhattak magukkal haza. Nagyvárad töltése hónapokig eltart, az alkotó szellem felüdülni ebben a multikulturális, európeér, fokozatosan megújuló városban, Partium mindenkori szellemi központjában

Nagyvárad barátaink, akik Gömörország születésekor is jelen voltak, még az idén, július utolsó hétvégéjén Szlovákiába látogatnak a *Szlovákiai Magyar Írók Társulása* által szervezett nyári író táborba.*

(szászi)

* A szerzőnek a cikkben hivatkozott emlékezése az *Agóra* rovatban olvasható



Tököly Gábor (1952–2006)

Petőfi Sándor
Az Apostol

XII. szakasz (részlet)

A gyermek ifjává lett
S az ifju férfivá.
Eszkendő eszkendő után
Jött a földet meglátogatni,
S bucsút sem véve távoznak.
Őt sem kerülték ki az évek,
Elment hozzája mindenik,
S nyomott hagyott arcán, szivén.

Túl volt immár az iskolákon,
Régen kijárta azokat,
És benn volt a világban,
Az életben, az emberek között,
Hol minden lépten meglöki az embert,
S minden lökés egy darabot töröl le
A lélek zománcából
S az orcának színéből.

Beh másnak látta e világot,
Mint amilyennek képzelé!
Naponta kisebbnek tetszett előtte,
Mélyebben súlyedettnek
Az ember, akit isten
Saját képére alkotott,
Az ember, akinek szemével
A napba kéne néznie,
És e helyett a porba néz,
Mikéntha férgeket keresne,
Hogy tőlök a csuszást tanulja.
És mentül kisebbnek tetszett előtte
Az ember, annyival nagyobbbnak
Látá a munkát, amire
Hivatva érezé magát.

De el nem csüggedett.
Tán oly parányit végzett, mint a hangya,
De mint az, olyan fáradatlan volt.
Szűk volt köre,
De e kört teljesen betölté
Lelkének fényivel.

Erkölcse, tudománya néki
Nebet szerzett még iskoláiban,
S midőn e pályát végezné,
Több úr hívá meg őt
Nagy s gazdag hívatatra
Ilyen kecségetéssel:
„Szegődjél hozzám; szolga léssz, igaz,
De ily urat szolgálni, mint én,
Dicsőség, és azért, hogy
Előttem meghajolsz,
Előtted ezren hajlanak meg.
Más dolgod nem lesz, mint ez ezreket
Nyúznod tehetséged szerint, s e
Könnyű munkából meg fogsz gazdagodni.”

Szilveszter megköszönté szépen
E könnyű munkát és így válaszolt:
„Azért, hogy énnekem
Szolgáim legyenek,
Én más szolgája nem leszek.
Én nem kívánom, hogy előttem
Embertársim hajlongjanak,
De ne kívánja tőlem más se, hogy
Előtte én hajoljak;
Nem ismerek nálam kisebbet
S nem ismerek nálam nagyobbbat,
S a gazdagságot illetőleg, az
Nekem talán ingyen sem kellene,
Annál kevésbbé kell olyan nagy áron,
Hogy érte nyúzzak másokat!”
Ekkép szokott beszélni ő
Levett kalappal, de fölemelt fővel.

Gyászoló, végtisztességtévő gyülekezet!

„Senki sem különálló sziget, minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja, ha egy göröngyöt mos el a tenger Európa lesz kevesebb éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod, minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel, ezért hát sose kérdezd kiért szól a harang, érted szól.” (Hemingway: Akiért a harang szól c. regényének mottója – idézet John Donne-tól)

*

„Hullanak a nagyok! Libanon cédrusait döngeti a szél”. Ha tájainkon valaki kapcsán okkal idézhetők Lőrinczy Györgynek, a Gömör-Kishont c. hetilap egykori szerkesztőjének a súlyos szavai, akkor az Tököly Gábor, aki április 12-én távozott el közülünk – örökre.

Személyében Gömörország egyik legértékesebb fiát vesztettük el! Tőle búcsúzunk most.

*

Ki is volt ő?

A nyilvánosság előtt régészként, műemlékvédő szakemberként, történészként, szakíróként, publicistaként egyaránt ismert Tököly Gábor 1952. április 3-án született Rozsnyón. Elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányait szülővárosa magyar tannyelvű iskoláiban végezte, majd a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának régészet szakos hallgatója volt. 1975-ben szerzett diplomát. Előbb az érsekújvári Helytörténeti Múzeum munkatársa volt, majd egy év elteltével hazatért Rozsnyóra és a helyi Bányászati Múzeum munkatársa lett. A nyolcvanas évektől előbb a rozsnyói Műemlékvédelmi Hivatal dolgozója, majd 1992-től igazgatója. 2002-től a Szlovák Nemzeti Múzeum Betléri Múzeumának történész-muzeológusa.

Régészként kezdte a pályáját, egyebek közt ő irányította a jolsvai vár, a lucskai, perlászi és hárskúti templom kutatását is, de érdeklődése hamarosan a műemlékvédelem felé fordult. E téren végzett tevékenységének részletes méltatása helyett egyetlen dologra utalok. Oroszlánrésze van abban, hogy a gömöri gótikus falképfestészet, s ennek révén szűkebb hazánk bekerült az európai köztudatba. Hogy az ezt bemutató kiállítás bejárta Európát! Hogy ma az ún. „gótikus út” kiemelt program.

Mindannyian, akik ismertük őt, már nem léphetünk be úgy gömöri gótikus templomainkba, hogy a falakról reánk néző szentek és királyok tekintetében ne lássuk őt is...

Kiemelt gondja volt kallódó kastélyainkra, kúriáinkra. Szembesítette egykori valóságukat mai állapotukkal – egyidejűleg tükröt tartva elénk: látjátok, mi történt velünk? Kétkötetes művét, amely a *Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben* címet viseli, szétkapkodták.

*

Gyászol Gömörország! Egy hűséges, elkötelezett és fel-

készült fiát veszítette el.

Nagy költőnket, Ady Endrét hívom most segítségül. 1909-ben leírt szavait ugyanis fölöttébb időszerűnek érzem.

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbúsong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágnyik s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek élülnek
S fölhogadnak megint.

Tiéd vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj. Hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék
Százszor is, végül is.

Két oka is van, amiért felidéztem ezt a verset.

Eltávozott barátunk hűsége töretlen volt szeretett városához, Rozsnyóhoz, országához, Gömörországhoz. Az esetenkénti dorgálásban is. És töretlen volt a hűsége nemzetéhez, anyanyelvéhez is!

És úgy volt hűséges nyelvéhez és nemzetéhez, hogy ez mindenkor a szlovákság felé való nyitottsággal, a német gyökerek megbecsülésével, az antik hagyományokból sarjadt, kereszténység által kiteljesített európaiság vállalásával párosult. Ahogy ez Rozsnyón a Tichy testvérek, Mikulik József és mások örökében évszázadokon át természetesnek számított. Patrióta volt, a szó legnemesebb értelmében. Európai polgár a Drázus partján, egy a 20. század katalizma során provincialitásba süllyesztett, lezüllesztett város romjain. A folyamatosságot testesítette meg eltávozott Barátunk. Személyesen példázva azt, hogy a szellem nem mennyiségi kategória!

Mindezt megvallotta, minderről tanúságot tett szóban és írásban, könyvben, fényképeken és filmen, előadásban és kiállításon.

Őt magát szeretném idézni:

„Rozsnyón, ebben az egykor három kultúra éltető táptalaján virágzó városban, az anyagi jólét hosszú századokon át biztosító és megkülönböztetett tiszteletnek örvendő bányászat mellett mindig is nagy becsben volt a műveltség és a tudás. [...] Patinás tanodáiban tudós tanárok oktatták a város hírét messze földre vivő ifjakat. A rajzot nem ritkán festőművészek, az irodalmat írók és műfordítók, a történelmet a múlt kutatásában jelentős eredményeket elért, európai

szinten gondolkodó és alkotó tanárok oktatták a gimnazistáknak. A templomi karzatokról zengő kórusok élén a zeneszerzésben is jártas muzsikuskok álltak. [...] Tiszteletreméltó polgármesterek városuk gazdag hagyományainak bűvöletében vaskos kötetekben írták meg a múlt egy-egy szeletének történetét, művelt polgárasszonyok szerteágazó jótékony célú tevékenységük mellett verseket, novellákat vetettek papírra, vagy éppen helytörténettel foglalkozó írásaikkal léptek a mindig hálás olvasóközönség elé. Országos hírnévre jutó színészek pályája indult a színházkedvelő város színpadáról. Szerteágazó tudományos tevékenységet folytató papok látták el kézírataikkal a városban működő nyomdákat, és bölcsen támogatták a gondjaira bízott tehetségek kibontakozását. A történelmi levegőjű és hagyományaira büszke városban irodalmunk több jeles képviselőjének bölcsője ringott, és a legendákkal kiszínezett múlt nem egy klasszikusunk alkotásainak ihletője volt. A rozsnyóiak évszázadokon át álló tisztelettel őrizték a város híres szülőiteinek és a városuk falai között megforduló nagyjaink emlékét.“

Ennek a városnak állított emléket a *Rozsnyó könyve*, illetve a *Ki kicsoda Rozsnyón* c. könyveiben, mindkettő a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület Gömör-Kishonti Téka c. sorozatában jelent meg. Tököly Gábor Egyesületünk elnökségi tagja, s az Egyesület által jegyzett Gömörország c. folyóirat szerkesztőbizottsági tagja is – volt.

*

„Mindennapi gondjaink özönében gyakran megfeledkeztünk arról az ajándékról, hogy e páratlanul gazdag földdarabon, elődeink által létrehozott kincsek között élhetünk, és bizony meg szoktunk feledkezni a szent kötelességről is, amelyet árnyas temetőinkben porladó őseink róttak ki ránk: őrizni a múlt értékeit, ápolni a hagyományokat, melyek e kis földet már nem egyszer az egekig emelték.” – olvassuk Tőle egy másik helyen.

A Gömörország c. könyv újrakiadásakor vetette pedig ezt papírra: „...Ez az újjászületés némileg szimbolikus dolog. Ugyanis nagyon ránk férne, mint gömöri polgárookra és ráférne kedves szülőföldünkre, a világ legszebb, legotthonosabb csücskére, drága Gömörországunkra is.”

Nem csak szólt, de másokkal karöltve cselekedett is!

Tököly Gábor virtuális országunk, Gömörország-Gemersko-Gömörland alapító atyáinak egyike. Annak az országnak, amely az olyannyira megnyomorított Gömör és Kishont újbóli felemelése érdekében alakult.

Újkori Antheusz-ként élte az életét. A szülőföldből mérített erőtt, ha megfáradt.

Megbecsülték-e, megbecsültük-e életében? Tegye fel ki-kimagában és magának csendesen a kérdést. Válaszolhat is rá. Én ezt hallható szóval teszem.

Életében jobbjára elkerülték a formális elismerések, kitüntetések. Az Ő esetében igencsak indokolt hivatkozni ama bölcsre, aki egy idevágó felvetésre így válaszolt: inkább azt kérdezzék, miért nem állítottak még szobrot neki, mint hogy úgy tegyék fel a kérdést: miért van szobra ennek az embernek?

Tudjuk, életében távol állt tőle a hiúság, az önmutogatás. Tette a dolgát. Talán semmi nem riasztotta jobban, mint a kicsinyesség. Ám mindezek tudatában is döbbenetesen szembesülünk például azzal a ténnyel, hogy neve nem szerepel abban a lexikonban sem, amely a szlovákiai magyar jeleseknek hivatott emléket állítani!

Miért?

*

Barátunk most megtér abba a rozsnyói pantheonba, amelynek életében oly monumentális emléket állított. Eggyé válik az anyafölddel, hogy szilárdabb legyen a talaj, amelyen földi életünkben járunk. Az Ő példája, vállalása is igazolja az általa mottóként idézett Borsody Béla szavait: „mert rombol bár a vén idő / nem győz a szellemen.” Ebben az erős meggyőződésben osztozunk Vele és búcsúzunk Tőle.*

B. Kovács István

„Embermódra élsz, ha igazságosan élsz. Ha minden cselekedeted és szavad alján a szándék van: nem ártani az embereknek. Ha megkísérled – feltűnés és hiú szerep nélkül – segíteni az embereknek. Néha csak azzal, hogy nem hallgatsz el az egyszerű igazságokat. Néha csak azzal, ha nem mondod tovább, amit mások hazudnak. Néha csak azzal, hogy nem mondasz igent, mikor mindenki kiabál: „Igen, igen!” Egy életen át, következetesen, nem beleegezni abba, ami az emberek hazugsága, nagyobb hősiesség, mint alkalmaslag hangosan és mellveregetve tiltakozni ellene.” (Márai Sándor)

Mert a legrosszabb mégiscsak az a másnap. Mikor bizonyossá válik, hogy az az örült hírvivő igazat mondott. És a hír minden, csak nem igaz. És nem lehet már mit kezdeni ezzel a nappal, ezzel a világgal: a piacon nem történik semmi – innen mennem kell, de a Berzéti utcában és a Dráhus-parton sem. Az evangélikus templomnál most egy gazos telek – ezen túl nőtt fel Gábor meg húgai. A Pósch-kertben ismeretlenek szaladgálnak, kerülgetem az új kultúrházat – itt volt egykor a Klepus. A zárdába kéne ilyenkor elbújni, egykori iskolánkba, itt most talán békesség van. A régi ispotály felé nem merek menni – itt, a műemlékeseknél volt igazgatása alatt Rozsnyó egyik szellemi központja – ide nem, mert mi, ha ez nem dőlt még össze – vagy lehet, még a Mária-bánya sok víze sem közeledik a város felé? Hogy dőlné össze ilyenkor valami, mozdulna meg a föld, vagy nyílna meg a tárna! Mert ha nem most, mikor? Ha egykoron az óratorony pontos órája megérezte az emberi szenvedést, s megállt, most akkor miért nem?! Az a négy-öt magyar. Ha van. Ha éppen mégis van... Rozsnyón. Ha éppen nem vásárol, gyomlál, takarít... Ha van az az egy-kettő, ki dörömből addig is... Aztán ha itt is a négy-öt magyar összehajol... És dadog csak: „Meg kell mondani, ki szól majd közlünk, meg kell mondani tisztességesen, hogy milyen sokat tett ezért a vidékért, meg hogy jó volt vele találkozni, mert mindig olyan eredetit tudott mondani.” Négy-öt magyar ha összehajol. S dadog. Ha...

„Ez itt pedig magam vagyok,
Régi tüzek fekete üszke
S fölöttünk végzet-szél füttyül,
Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj,
Avagy légy rám ujjongva büszke”
(Ady Endre)

Napról-napra, hónapról-hónapra lett s volt egyre biztosabb pontja Rozsnyónak Tököly Gábor. Ott, hol évtizedek óta nem tisztelik, becsülik a tudást, az emberi tartást, a nemes ügyek őszinte és kitartó felmutatását és védelmét; itt lett az, kire egyre inkább fel kellett nézni. S itt, a közelében élve láttam, hogy ezt megteszi egyre több tudatlan is. Egyszer szilárdabb és megkerülhetlenebb lett. Hogy itt Rozsnyón szégyennebbek lettünk, magyarok, szlovákok, cigányok, csehek? De még mennyire! Mennyire? Van-e, ki meg tudja mondani? Lesz-e ezután itt, kinek olyan fontos a sok múltból maradt épített és szellemi örökség, Rozsnyó, Gömörország kincsei, mint neki volt? Felesleges kérdés. Nem lesz... Akkor mi lesz?

„Zeusz szerette öreg barátját, édesapámat, s a csillagok közé helyezte a Nyilas csillagképének alakjában. Itt, az állatövben, hol a látóhatár fölött, hol a látóhatár alatt, részt vesz sorsunk irányításában, ámbrá manapság már alig akad halandó lélek, aki szemét tisztelettel fordítaná az Ég felé, s még kevesebb, aki rászánná magát, hogy a csillagokat tanulmányozza.” (Esterházy Péter)

Ambrus Ferenc

Indulj hát

Add, hogy távozzék tőlem ez a keserű pohár! Mindazonáltal legyen meg a Te akaratod. Hogyan értsem meg a megérthetlent, én, aki kicsi vagyok? Hogyan beszéljek elmúlásról akkor, mikor delelőn a Nap, mikor érett sugárait ontja szanaszét s nyomán élet, erő, megmaradás terem. Itt állok, másként nem tehetek, hitet teszek az ember mellett, hitet teszek az alkotó szellem mellett.

Nem így képzeltem el a legközelebbi találkozást. Nem így. Sokszor, sok helyen hozott minket össze a sors. Veled, a gömői Atlással, aki vállain hordtad ennek a vidéknek minden bánatát, szépségét. Óvtad, védted, mentetted a menthetőt. Kúriák, kastélyok, templomok hűvös falai között mérted a múltat, azzal az emberi mértékkel, ami a jövő számára példa lehet. Nem így képeltük a rendet, de az idő ebbe is beleszólt. Nem változtathatunk már semmin együtt. Nem maradt más, csak a hátramaradt üzenet, a kiállítás tisztaságának emléke, meg az emberség, amit Tőled tanulni lehetett. Ez éppen elég.

Indulj hát! Itt vagyunk, tieid, híveid, szeretteid, kedves néped morzsányi gyülekezete, itt állunk a földi pályád végén. A test múlandósága tudott, a lélek halhatatlanságát vélni tudjuk. Indulj hát, el, azon a csillagpályán, amelyet most kiszabtak Neked. Ha a földi létnek vége szakadt, mit tehetünk? Próbáljuk meg, emelkedjünk felül fájdalomra, szo-

morúságon. Emlékezzünk azokra a percekre, amelyek megtartó erőt tudnak adni. Amit most látunk, az már nem is Te vagy. Hiszen Te vitatkoznál, érvelnél, mondanád a magadét. Már nem teheted. El kell fogadnunk. Más erők, más hatalom szólított szolgálatába, Téged, aki mindig szolgáltál. Menj, indulj! Elbocsájtunk, de nem feledünk. Legyen tiéd a más látásmód, figyeld lenti mozgásunkat, ha teheted, segíts, ha mással nem is, egy sűgással, egy eszünkbe jutó pillanattal, amikor még együtt voltunk.

Menj, utadra! Engedünk. Nem fogadkozunk, nem ígérünk, csak megpróbálunk hűek maradni. Atlasz eldőlt! Bennünk egy világ romokban. Eldőlt Gömör Atlasza s terheit most töredékekből kell újra összerakni, újra vállunkra venni és számítani azzal, lélekben ott állsz mellettünk, enyhíted terhünket.

Indulj, menj! Majd találkozunk!

Szászi Zoltán

* Elhangzottak Rozsnyón, 2006. április 15-én. Szerkesztett változatok.



Ambrus Ferenc, publicista (Rozsnyó)
Batta István, ny. bányamérnök (Rozsnyó)
Bettes István, költő (Pozsony)
Csáky Károly, publicista (Ipolyság)
Csenki Lajos, költő (Budapest)
Danis Ferenc, ny. középiskolai tanár (Ipolyság)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Gajdos Orsolya, középiskolás diák (Kassa)
Sz. Haltenberger Kinga, művészettörténész (Losonc)

B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)
Mács József, író (Pozsony)
Mizser Attila, költő (Fülek)
Motesiky Árpád, vadászíró, publicista (Verebély)
Szászi Zoltán, költő, publicista (Rimaszombat)
Takács András, néptánc-koreográfus (Pozsony)
Tóth Elemér, költő (Pozsony)
Tőzsér Árpád, költő (Pozsony)



Előzetes a 3. számból

Folyóiratunk idei 3. számának tervezett súlyponti témája a Bartók-év jegyében: *Bartók és Kodály nyomában Gömörben*

„Az anyai nagyapám Szobonya Tacsó Vincének hívta, nevezte a falunkban mindenki. Én a családban »atyus« néven neveztem őt. Ő született az 1830. évben, meghalt az 1915. évben. Azért írom le ezt, mert ennek az írásnak a főszereplője ő lesz, atyus, mint úrbéres jobbágy fia. Húszéves korában, mint a vármegye árvája oda lett adva a király seregébe tíz esztendő katonai szolgálatra. [...] Az egyik nap éppen a falusi hídon bigéztünk, amikor jött három pantallós ember. Az egyik táskát hozott a kezében. Azt kérdezték tőlünk, fiúktól: »No, fiúk, hol van az iskola?« Megmutattuk nekik, ők elmentek, mi, gyerekek meg tovább bigéztünk. Aztán úgy jó két óra múlva jöttek a Purci Józsi bácsi pástján lefelé. Velük jött az új tanító úr is. Mentek be az atyusék udvarába. No, szaladtunk hát nézni: mit akarnak ezek az urak atyuséknál? Valami Bartók nevű úriember volt Budapestről. Azzal foglalkozott-e, vagy mániája volt: daloltatta az öregasszonyokat, vagy férfiakat. A nótákat aztán könyvekbe

megírta, hogy megmaradjon nekünk, az ő utána jövőknek.

Bojtos maminak igen szép hangja volt. Fiatalon volt rá módja, hogy a tehénlegelőkön gyakorolja magát a nótában. Ha pedig hosszú útra mentek, különösen a Szent Kúthoz, az éneklésben is. Kihozták atyusék az udvarra a konyhaasztalt. Tiszta abrosszal leterítették. Melléje székeket hoztak. Aztán úgy mondta meg az a Bartók nevű úr, mit is óhajt ő ott náluk. Azt szeretné, hogy a magyarság azt a kincset, ami a nótáikban benne van, ne felejtse el. Ő ezt gyűjtögeti össze. Így jött el ide, Gömör megyébe, a magyar nyelv határába.” **(Az elásott kincs. Horváth Lajos, levárti parasztember önéletírása.)**

„Az abroszt, surcot díszítették felszedettel és hímzéssel is. Sokszor kirojtozták a szélét, s ezzel még díszesebbé varázsolták. A rojtozást csomózással végezték, s virág- vagy gyümölcs mintát készítettek még rojtból is. Ezeket a holmitkat főleg saját szükségletükre készítették az emberek, de a kinek jutott eladásra belőle, az kivitte a vásárra. A vásznat tekercsben tárolták és így is szállították. Olykor úgy is értékesítették, hogy a vásznat méterben az azt előre megrendelő szatócsoknak adták. A nagyanyáinktól örökölt szőttésekben még ma is gyönyörködhetünk.” **(Eszrényi Éva: A kender feldolgozásának szakszókincse Lőkösön)**

„Hóreszes beköszönő a vőlegényes házhoz:

Kedves újdoni atyafiak!

Ime, mint új, de szerető atyafiak jöttünk el hozzájok, hogy velük szorosabb ismeretségbe eredjünk, eljöttünk meglátogatni azt, kit szívünk szeret, kivel e hajlékot gazdagítottuk, hogy vele és velük víg mulatás és szép beszélgetések között töltsük az ünnepélyes órát. Mi tehát hív barátságukba ajánljuk magunkat, hogy jó szívvel vesznek társaságukba minket.” **(Egy bátkai vőfélykönyvből)**

„Az 1861. február 7-én kelt esperesi körlevélnek ez volt az egyik pontja: »Az is óhajtható, hogy az 1848-iki törvények tanítása minden iskolában a tantárgyak közé felvetésé, a földrajzra nézve a múlt évben betiltott kistükör győzött: a megyék régi felosztása szerint taníttassék: [...] Végre miután a hazafiúi érzület nem tartatik többé bűnnek: a nemzet ajkán el nem némult nép himnusz u.m. *Hazádnak rendületlenül és Isten áld meg a magyart* az iskolába taníttassék be.«” **(Csobó Tünde: A harmaci református iskola működése 1868-ig)**

